

Jordi Piqué i Padró

**ANARCO-
COLLECTIVISME
I ANARCO-
COMUNISME**

**BIBLIOTECA
SERRADOR**

Jordi Piqué i Padró

ANARCO-COL·LECTIVISME I ANARCO-COMUNISME

L'oposició de dues postures
en el moviment anarquista català
(1881-1891)

Pròleg per Enric Olivé Serret

PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT
1989

Aquesta obra va obtenir el Setè Premi Salvador Seguí i Francesc Layret - CSC. Integraven el jurat els senyors Francesc Bonamusa, Jordi Bosser, Josep Cornet, Joan B. Culla, Angel Cuní, Joaquim Ferrer, Casimir Martí i Carles Ponsa.

Al meu pare

Primera edició, juny de 1989

© Jordi Piqué i Padró, 1989

La propietat d'aquesta edició és de Publicacions de l'Abadia de Montserrat

ISBN: 84-7826-051-X

Dipòsit legal: 22.886 - 1989

Imprès a Novagràfik, S. A., Puigcerdà, 127 - 08019 Barcelona

Pròleg

Si prescindim d'aïllats antecedents, com els estudis de Reventós Bordoy, no és fins a la dècada dels seixanta que creix en la historiografia catalana l'interès per l'estudi de les organitzacions obreres, dels seus dirigents i de les seves ideologies. És un interès no absent de contiguts, connotacions i estratègies polítiques antifranquistes. S'estudiava el moviment obrer com a traducció de les inquietuds i de la militància política. Però al mateix temps intentava ser una rebel·lió davant de la historiografia clàssica catalana, més preocupada per la dinàmica política i institucional que no pas per la realitat social.

Els que iniciàrem els nostres estudis a la Universitat a finals de la dècada dels seixanta ens trobàrem amb els continuadors d'aquella tradició d'estudis militants, d'obrers intel·lectualitzats dels anys vint i trenta, però que ja no eren ni els senyors de barret fort, com Reventós, ni els obrers de gorra com Pestaña o Lorenzo. Eren la primera generació d'historiadors dels moviments socials a mig camí entre professionals de la història i militants compromesos, especialment des de les files del PSUC. És per això que no és d'estranyar que un bon text i resum de la història de Catalunya i especialment de la classe obrera sigui l'opuscle editat per Nous Horitzons El problema nacional català. Aquella primera generació de «nous» historiadors del moviment obrer és representada cla-

rament per Josep Termes, el mestratge del qual reconeixem la majoria dels qui avui ens interessem per aquest àmbit històric. No és pas una figura solitària. L'acompanyaven historiadors socials, almenys en aquell moment, com Miquel Izard o Albert Balcells, encara que tant un com l'altre tingueren aviat preocupacions més dirigides cap el món de la història econòmica, que sens dubte no oblida els factors socials. Però cal dir que únicament Josep Termes dedicava els seus esforços investigadors a la història del moviment obrer, derivats després cap a l'estudi dels comportaments del que d'una manera molt vaga en podem dir classes populars catalanes.

La següent generació d'historiadors del moviment obrer català seran ja els formats en els últims anys del franquisme, i que pràcticament inicien els seus treballs i investigacions a partir de 1975, els quals concreten els seus camps d'anàlisi en el moviment anarquista per una banda i el socialista i comunista per altre. Cal destacar que és a partir d'aleshores que, fugint d'un estricte estudi de dirigents i organitzacions obres, s'intenta esbrinar l'evolució socio-econòmica de «tota» la classe obrera. Sorgeixen així tesis, dirigides fonamentalment per Termes, que abracen des d'estudis d'organitzacions concretes (el CADCI, de Lladonosa) a d'altres que no centren els seus objectius en organitzacions i components ideològics sinó en les estructures mateixes de la classe obrera (Pere Gabriel). Això no obstant, l'estudi dels dirigents i de les organitzacions no compta encara amb tants treballs com a França o a la Gran Bretanya, i cal seguir en el seu estudi. Calia emmarcar-ne bé el context, però sense oblidar-ne l'articulació organitzativa i la idiosincràsia dels seus dirigents. En aquesta línia sorgiren els treballs de Susanna Tavera, Eulàlia Vega, Martín Ramos o Enric Olivé, tots ells sens dubte deutors del mestratge de Termes.

Tanmateix es constata l'interès per un aspecte concret, però ben significatiu del moviment obrer català, com és l'anarquisme, en una nova generació d'historiadors (com Teresa Abelló amb la seva tesi sobre les relacions internacionals de l'anarquisme català), en tant que és més que un pur moviment obrer,

ja que en la seva condició d'ideologia àmplia i diversa havia connectat amb bona part de les lluites socials i polítiques de Catalunya, almenys des de 1868 fins a 1945, i les explicava.

El llibre de Jordi Piqué s'emmarca bé en aquest context d'interessos, mai no presentats d'una forma pura en l'investigador, però que en definitiva no tenen altre objectiu que copsar la realitat de les tensions socials reflectides sempre en la figura dels seus dirigents.

El treball que segueix se centra en el període possiblement més desconegut del moviment obrer del XIX i el XX, el que se situa entre la legalització de les organitzacions el 1881 i els Processos de Montjuïc. Són els anys en què d'una manera més clara l'obrerisme s'enfronta als grans problemes a què haurà de donar resposta: el catalanisme, l'enfortiment del socialisme més o menys marxista o guesdista, i especialment el canvi de les estructures econòmiques, amb incidència directa sobre la població obrera, en el marc d'un Estat cada cop més potent.

L'anarquisme lluita així per trobar el seu paper. Ja no és possible esperar inútilment un canvi revolucionari, sí que no n'és mai abandonada la possibilitat, sobretot després del fracàs dels aixecaments de 1873. És en aquesta recerca i en aquesta redefinició que l'anarquisme s'encaparra en discussions teòriques interminables on es refugien els marginats intel·lectualitzats i frustrats. Però és també la lluita entre els qui volen mantenir la utopia enfront dels pragmàtics. La discussió que aquí s'analitza entre collectivistes i comunistes és la dialèctica de la utopia dins de la utopia. Però és també molt més. La polèmica gira de fet entorn del legalisme o illegalisme de l'anarquisme i de l'organització obrera; entre els que la volen mantenir dins la puresa de la teoria, o dels qui volen que sigui quelcom d'útil per a la classe obrera abans que de tota la humanitat. És l'enfrontament, a les portes de l'autèntica revolució industrial catalana, entre els possibilistes anarquistes i els radicals purs i idealistes.

Jordi Piqué ens analitza una visió poc propagada d'un moviment anarquista en l'inici de la seva recuperació —trunca-

da per la bomba de Canvis Nous i els Processos de Montjuïc—, pactista, organicista i amb una fe cega en la ciència i en la tècnica. Una anàlisi feta des de la simpatia (tal vegada no sigui possible fer-ho d'altra forma), no exempta de lirisme, que no impedeix que l'historiador sigui conscient d'una certa innocència en els plantejaments dels dirigents del moment. Però aquest no és un llibre únicament d'ideologies, sinó que abasta tota la trama de l'organització obrera tan poc coneguda de 1881-1891. Aprofita al màxim la informació de la «Revista Social», feta a Madrid però elaborada intel·lectualment a Catalunya, llegida a Catalunya, el mateix que passa amb la «Crónica de los Trabajadores».

Un cop més un estudi ens va ressaltant la figura de Lluïnas i Pujals, representant clar d'un corrent obrerista català, majoritari, que opta per l'eclecticisme ideològic i pel pragmatisme polític.

Aquest és, doncs, un llibre que en definitiva ve a reforçar la creença que la radicalització del moviment anarquista català majoritari, no es produeix sinó després de la repressió de finals de segle, i que almenys durant el període estudiat aquí els violents i radicals havien restat marginats dins l'obrerisme, la qual cosa farà encara més flagrant l'agressió estatal.

Tarragona, març 1989

ENRIC OLIVÉ SERRET

1. Introducció

Vàrem iniciar aquest estudi atrets per una polèmica que fa uns cent anys va originar una sèrie de disputes i divisions dins del moviment anarquista.

La magnitud de la discussió que, entre anarco-collectivistes i anarco-comunistes, es desenvolupa al voltant de quin serà el sistema econòmic que convé establir en la societat de l'endemà de la revolució, ens va semblar una tasca força interessant per a intentar aprofundir i assolir una valoració d'aquesta qüestió.

El present treball se centra principalment en el moviment anarquista català, però, ja que les seves *élites* protagonitzaren la conducció de l'anarquisme hispànic i, alhora, foren el punt d'unió amb les influències que vénen de més enllà dels Pirineus, necessàriament haurem de tenir en compte el flux d'interrelacions que es genera.

Tot i que emmarquem la nostra tasca entre el 1881 i el 1891, aquests deu anys hauran d'eixamplar-se en els antecedents i les conseqüències de l'afer estudiat.

Encara que la controvèrsia és desenvolupada per dos bàndols, centrarem especialment la investigació en el corrent majoritari dins del moviment, el collectivista. Veurem la minoria comunista com a contraposició l'actitud collectivista, sense endinsar-nos massa en la seva pròpia dinàmica, l'estudi de la qual ultrapassa el nostre objectiu.

Per esbrinar què hi ha al voltant de la pugna entre el col·lectivisme i el comunisme, tractarem tres elements bàsics, íntimament relacionats, que configuren el pensament i l'acció anarquista: la ideologia, l'organització i la tàctica.

Mitjançant una doble lectura de la premsa anarquista, dels articles, dels assaigs i dels fullets, procurarem que els mateixos protagonistes manifestin la seva postura i la seva evolució. El seu testimoni escrit ens permetrà l'anàlisi de les diferents actituds adoptades al llarg de la polèmica.

Pel que fa a l'esquema del treball, tot i que cada capítol correspon a uns anys determinats, no s'hi ha de veure un afany per limitar i tancar períodes, ja que la controvèrsia seguirà, dels del començament fins al final, una línia ondulada, però contínua, que no es talla mai.

Com tot seguit es veurà, la primera part del capítol inicial és diferent de la resta del treball. Ens explicarem. Hem volgut començar amb una exposició de l'estat de la qüestió seguint la bibliografia escaient, però després continuem la nostra recerca directament de les fonts documentals.

No podem cloure aquesta introducció sense agrair a Enric Olivé —que va dirigir aquest treball, redactat inicialment com a tesi de llicenciatura—, el seu ajut, les seves indicacions, la seva orientació i, també, l'accés al material que ens ha interessat.

2. La «Federación de Trabajadores de la Región Española» sota la direcció dels col·lectivistes catalans (1881-1883)

2.1. ANTECEDENTS: LA FEDERACIÓ REGIONAL ESPANYOLA

Fent ús del dret d'associació obrera assolit amb el triomf de la Revolució del 1868, el 1870 es constitueix la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors. La FRE «transformó las perspectivas de la lucha obrera, y modificó el contenido ideológico y táctico de ésta».¹

L'empenta de la nova organització només es veurà aturada pels esdeveniments que modifiquen la conjuntura política. El cop d'Estat del general Pavía el gener de 1874 comportarà la illegalització de la FRE i l'inici d'un període de persecucions.

Per adaptar-se a la nova situació, els congressos regionals foren reemplaçats per congressos comarcals clandestins. Així mateix, es veurà la necessitat de substituir la tàctica sindicalista de la vaga per l'acció directa d'inspiració nihilista.

En aquests anys de clandestinitat, el grup secret de l'Aliança de la Democràcia Socialista introduït en la FRE es convertirà en el veritable centre neuràlgic que dirigirà el moviment. Com diu Josep Termes, «seguramente, esta Alianza nació con objeto de conseguir —mediante este grupo coherente y secre-

1. J. TERMES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional, 1864-1881*, pàg. 17.

to— que el congreso de Barcelona [on es fundarà la FRE el 1870], que se celebraría dos meses más tarde, se pronunciase decididamente por el anarquismo colectivista y apolítico, poniendo fin al predominio de las corrientes societarias, cooperativistas y politicistas».²

Entre el 1877 i el 1878 hom observa la formació de dos grups divergents dins de la mateixa Aliança. D'una banda, els nihilistes i partidaris de la insurrecció; de l'altra, els defensors del retorn de la FRE a la vida pública. El predomini de les tesis insurreccionalistes provocà, de moment, la retirada del grup català compost per Rafael Farga Pellicer, Francesc Tomàs, Josep Llunas i Pujals i Antoni Pellicer i Paraire.

Aquest grup, de tendència anarco-sindicalista, en les conferències comarcals de la FRE del 1880 manifestarà «la necesidad de volver a agrupar a las masas obreras mediante la acción colectiva, sindical y pública».³ Malgrat que en aquestes conferències no van aconseguir els seus propòsits, el bloc català prosseguirà en la seva línia d'actuació fins que, en la Conferència extraordinària de Barcelona de febrer de 1881, destituïren la Comissió Federal de la FRE, controlada encara pels defensors de l'acció directa, i dissolgueren la clandestina FRE.

Coincidint amb aquesta conferència s'esdevé el desplaçament del govern conservador de Cánovas pels liberals de Sagasta, fet que facilita, des del poder polític, el retorn de l'organització a la vida pública.

El reduït cercle de catalans —la majoria dels quals estan intel·lectualitzats mercès al seu ofici de tipògrafs— es reunia al voltant de la impremta «La Academia» de Barcelona. La circumstància de poder utilitzar les instal·lacions i la maquinària de la impremta com a mitjà de comunicació de les seves idees els atorgava una independència i una llibertat d'acció considerables.⁴

2. J. TERMES, *op. cit.*, pàg. 151.

3. J. TERMES, *op. cit.*, pàg. 296.

4. E. OLIVÉ, *El moviment anarquista català i la francmaçoneria a l'últim terç del s. XIX*, pàg. 144.

Secundats pel grup de Madrid que redactava la «Revista Social», encapçalat pel jurista i literat Jesús Serrano y Oteiza,⁵ i un cop marginada la minoria insurreccionalista —Lorenzo, Soriano, García Viñas, González Morago, etc.—, l'estol barceloní ja tenia les portes obertes per a dirigir «la reconstrucció de un movimiento obrero de masas, público, de ideología anarco-sindicalista, apoyado en los sindicatos obreros (...)».⁶

El canvi d'orientació i el sentit amb què es va configurant la fundació de la nova «Federación de Trabajadores de la Región Española» —FTRE— es palesarà en el Congrés de la Unió de constructors d'edificis de juny de 1881, en la convocatòria del Congrés Obrer Regional del mes de juliol, escrita per Farga i Pellicer, en el projecte dels «Estatutos de la Federación de Trabajadores de la Región Española», i també en els articles doctrinaris de la «Revista Social».⁷

2.2. GÈNESI I DESENVOLUPAMENT DE LA FEDERACIÓ DE TREBALLADORS DE LA REGIÓ ESPANYOLA

El 23 de setembre de 1881 «tuvo lugar la ceremonia inaugural del Congreso, en el que 140 delegados fundaron la Federación de Trabajadores de la Región Española, basada en los principios del colectivismo y hostil a la política parlamentaria».⁸

La nova organització es fonamentarà en les bases de l'antiga FRE i seguirà les normes de la Conferència de València del 1871.⁹

Però, dins el marc internacional, l'orientació de la FTRE es desviava notablement de les tesis revolucionàries de la «propaganda pel fet» que van triomfar en el Congrés Inter-

5. M. NETTLAU, *La anarquía a través de los tiempos*, pàg. 148.

6. J. TERMES, *op. cit.*, pàg. 296.

7. M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 147.

8. J. TERMES, *op. cit.*, pàg. 304.

9. C. E. LIDA, *Anarquismo y revolución en la España del s. XIX*, pàg. 241.

nacional de Londres de l'any 1881. En aquest congrés, «tant Malatesta com Kropotkin donaran força importància a l'obrisme rural, la problemàtica del qual és ben diferent de la de l'urbà, dominant tant a Catalunya com dintre de la FTRE».¹⁰ Aquest allunyament influirà en la posterior polèmica esdevinguda dins de l'anarquisme hispànic, entre els anarco-collectivistes i els anarco-comunistes.

La FTRE, fundada a Barcelona en un congrés on predominen els delegats catalans, que neix gràcies al canvi de rumb protagonitzat pel cercle de «La Academia», i en la qual hi ha una presència important de les societats obreres arrelades a Catalunya, tindrà, naturalment, una direcció catalana que es perllongarà fins al 1883. L'ocupació dels llocs de direcció i propaganda per part de l'élite dirigent catalana no es correspon amb la importància quantitativa dels federats catalans, car els andalusos ben aviat van representar el 66 % dels afiliats.¹¹ Aquest fet provocarà, a partir del 1882, greus conflictes entre catalans i andalusos.

El fosc període de la clandestinitat va originar la pèrdua de les cinc setenes parts dels federats de la FRE.¹² A partir de les restes de les antigues seccions d'ofici i amb la constitució de noves societats obreres, la naixent FTRE inicià una ràpida expansió. En el seu desenvolupament, l'organització de seguida avantatjarà les xifres de federats del període 1870-1873.

En el següent quadre intentem exposar amb més claredat l'accelerat ascens de la FTRE al llarg de l'any 1882, i així mateix la implantació de l'organització a Catalunya i a Andalusia.¹³

10. T. ABELLÓ, *Las relaciones internacionales de l'anarquismo català (1881-1914)*, pàg. 40.

11. P. GARRIGA, *El anarquismo en España*, dins WOODCOCK, *El anarquismo*, pàg. 347.

12. J. TERRES, *op. cit.*, pàg. 295.

13. Estadística de febrer de 1882, vegeu «Revista Social», núm. 37, 16-II-1882, Madrid. Estadística de setembre de 1882, vegeu *Manifiesto del II Congreso Obrero de la FTRE*, a C. LUNA, *op. cit.* Estadística de desembre de 1882, vegeu «Crónica de los Trabajadores», cap. II, 1882-1883.

<i>Any 1882</i>	<i>Febrer</i>	<i>Setembre</i>	<i>(Cat./And.)</i>		<i>Desembre</i>
Fed. Comarcals	9	10			11
Unions d'ofici	(?)	8			8
Fed. Locals	93	218	53	130	247
Sec. d'ofici	280	663			763
Federats	(?)	57.000	13.000	38.000	64.000

Els nuclis catalans més importants eren Reus —amb 2.900 federats a la Unió Manufacturera—¹⁴ i Barcelona.

Un any després de la fundació de la FTRE se celebrà a Sevilla, el setembre de 1882, el Segon Congrés Regional que es refermarà en la línia iniciada en el Congrés de Barcelona del 1881.

Durant la primera meitat de l'any 1883 s'esdevé la forta repressió policíaca contra la FTRE d'Andalusia arran de l'afar de «La Mano Negra». Malgrat la ferotge persecució, pensem que l'activitat de la FTRE, almenys en el seu aspecte formal, no s'atura. Així, veiem que el mes de juny de 1883 es celebren onze congressos comarcals amb l'assistència de 197 delegats que representen 320 seccions.¹⁵ Com també observem que després del Segon Congrés Regional de Sevilla s'oficien vuit congressos d'Unions d'ofici:

«(...) en noviembre se celebró en Valencia un Congreso público para constituir la Unión de constructores de calzado; en marzo uno en Reus y otro en Igualada para constituir las Uniones de manufactureros y de las Industrias de la alimentación; en mayo se celebró en Barcelona el cuarto Congreso de la Unión de constructores de edificios y en Madrid el Congreso de la Unión de constructores en hierro; en agosto se celebró también en Barcelona el Congreso de la Unión en fotógrafos, y antes y después del Congreso Regional, de 1882, se celebraron en Sevilla los Congresos de las Uniones de sombrereros y trabajadores del campo.»

14. «Crónica de los Trabajadores», Eot. 15-16, pàg. 71 (1883).

15. «Revista Social», núm. 121, 27-IX-1883.

16. A. LORENZO, *El Proletariado militante*, pàg. 249.

Però, malgrat tot, les detencions, els empresonaments, les tortures, les execucions i la dissolució de federacions locals —que podem seguir a la «Revista Social» i a la «Crónica de los Trabajadores» dels primers mesos del 1883— provoquen el daltabaix a la FTRE d'Andalusia. A més a més, com veurem més endavant, els nuclis dissidents andalusos comencen a expandir-se.

Davant d'aquesta situació, se celebrà a València, a l'octubre d'aquest any, el tercer Congrés de la FTRE, amb l'assistència de 152 delegats.¹⁷ En la seva estadística ja no se cita el nombre de federats, la qual cosa no deixa de ser simptomàtica i podem pensar que és un fet que indica que l'organització ha aturat el seu desenvolupament i ha iniciat un període de descens.

En aquest congrés s'acordà que la nova Comissió Federal residiria a Valladolid i es compondria de cinc federats de la federació vallisoletana.¹⁸ En aquests moments, no podem precisar els motius que provocaren la retirada de la direcció del grup català, però pensem que apunten a les dificultats que l'anterior Comissió Federal trobava per exercir la seva línia moderada i legalista, davant la dramàtica situació que travessava el moviment.

2.3. EL REGNAT DEL COLLECTIVISME ORTODOX

2.3.1. Antecedents ideològics del collectivisme hispànic

Els fonaments ideològics del collectivisme hegemònic a la FRE (1870-1881) i a la FTRE (1881-1883), cal cercar-los en la figura de Bakunin. Les idees de Proudhon tindran la seva influència en el pensament de l'anarquista rus, com es palesarà en l'èmfasi en el treball com a eix vertebrador del nou ordre

17. P. GARRIGÉ, *op. cit.*, pàg. 348.

18. «Revista Social», núm. 126, 1-XI-1883.

econòmic. Bakunin, però, ampliarà l'estreta societat rural i artesanal proudhoniana tot adaptant-la al món industrialitzat que coneixia, mitjançant l'associació. En aquest sentit, «el grupo de trabajadores, la colectividad ocupa el lugar del trabajador individual como unidad básica de organización social».¹⁹

Bakunin exposarà el seu pensament collectivista, a partir de les tesis presentades a Berna el 1869, en el Segon Congrés de la Lliga per la Pau i la Llibertat. Per assolir una nova organització de la societat on regni la justícia i no es pateixi l'explotació, és necessària la collectivització de la terra i dels instruments del treball per part dels productors.

L'abolició del dret d'herència serà, com diu Josep Termes,²⁰ un tema cabdal en el pensament de Bakunin i en el qual basarà el seu collectivisme:

«Yo quiero la organización de la sociedad y de la propiedad colectiva o social de abajo a arriba, por el voto de la libre asociación, y no de arriba a abajo, por el medio de cualquier autoridad que sea. Queriendo la abolición del Estado, quiero la abolición de la propiedad individualmente hereditaria, que no es más que una consecuencia misma del Estado.

He aquí en qué sentido, ciudadanos, soy colectivista y no comunista».²¹

El programa de l'Aliança Internacional de la Democràcia Socialista, que influirà els nuclis fundats per Fanelli el 1868 a Barcelona i a Madrid, recull que en la societat postrevolucionària cada home gaudirà segons el que produeixi. Els principis de l'Aliança orientaran, en línies generals, el moviment anarquista internacional fins al triomf de l'anarco-comunisme.

A Espanya, la clandestinitat de la FRE i la repressió contra els internacionalistes en el període 1874-1881 provocaran «una época poco apta para disquisiciones teóricas (...), más

19. G. Woodcock, *El anarquismo*, pàg. 154.

20. J. TERRES, *op. cit.*, pàg. 157.

21. G. Woodcock, *op. cit.*, pàg. 155.

que previsions sobre la organització econòmica futura, lo que encontres son disposicions sobre el acte expropiador en sí. El col·lectivisme, sin necessitat de ningun comunisme amenaçador en llontananza, se afirmò como doctrina indiscutible, apoyado en el único texto extranjero de fuerte influencia en el periodo, *Las ideas sobre organización social* de J. Guillaume.²²

James Guillaume (1844-1916), deixeble de Bakunin, considera la revolució com un acte natural, i, en aquest sentit, seria absurd teoritzar sobre les vies i els mitjans necessaris per a portar a terme la revolució. Les seves tesis se centren, doncs, en l'establiment de l'esquema bàsic a partir del qual es desenvoluparà la societat de l'endemà de la revolució.

Guillaume deixa a la voluntat dels treballadors que realitzen la seva tasca individualment la possibilitat d'associar-se, però considera necessari que els treballadors de fàbriques i tallers s'associïn. Els grups de productors d'una mateixa localitat formaran la federació local, anomenada comuna, que s'encarregarà dels interessos de la comunitat.²³

La xarxa federativa divulgada per Guillaume s'articula fins arribar a les federacions de corporacions i a les federacions de comunes; aquest model fou posteriorment adoptat en l'organització de la FTRE i en la teorització del sistema organitzatiu de la societat del futur.

Les associacions de treballadors dipositaran la producció en una mena de caixa de canvi. Mitjançant l'«estadística», les federacions corporatives regionals i les comunes fixaran el valor del producte, que serà compensat en bons de canvi. Tot i que Guillaume creu en el principi «de cada uno según sus fuerzas, a cada uno según sus necesidades»,²⁴ el seu sistema retributiu no és rígid i deixa la porta oberta a d'altres assaigs,

22. J. ALVAREZ JUNCO, *La ideología política del anarquismo español, 1868-1910*, pàg. 356.

23. J. GUILLAUME, *Ideas sobre la organización social*, a D. GUERRA, *Ni Dios ni amo*, pàg. 246.

24. J. GUILLAUME, *op. cit.*, pàg. 224.

ba i considerant-ho una qüestió secundària que cal anar madurant.²⁵

Segons Guillaume, el sistema retributiu proporcional serà el més adient en un primer període transitori, però es podrà reemplaçar, en una etapa posterior d'abundància, pel criteri de la necessitat de cadascú. Potser cal que assenyalem que aquest és un principi proper al de l'anarco-comunisme.

Pensem que el col·lectivisme dominant dels ideòlegs de la FTRE, en els anys 1881-1885, deixarà de banda aquestes recomanacions de flexibilitat i dogmatitzarà sobre l'ordre econòmic que haurà de regir en la societat futura.

23.2. L'oficialitat del col·lectivisme de la FTRE

El Congrés de Barcelona del 1881 declararà el col·lectivisme principi oficial de la nova FTRE:

«(...) por lo que dejamos expuesto, claramente se desprende que el Congreso obrero se declara colectivista con respecto a la propiedad, anárquico o autonomista en la manera de entender la organización social (...)».²⁶

La primera Comissió Federal manifestarà també el seu propòsit de treballar pel desenvolupament de l'organització i per la propaganda dels principis d'autonomia, federació i col·lectivisme.²⁷

Amb el ressorgiment a la vida pública de la FTRE, calia reclaborar i desenvolupar el concepte teòric del col·lectivisme. Aquesta tasca fou, principalment, protagonitzada per dos col·lectivistes ortodoxos: Josep Llunas a Barcelona²⁸ i el grup

²⁵ Vegeu *ibid.*

²⁶ Manifest del Congrés de Barcelona, citat a M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 148.

²⁷ Vegeu Circular núm. 1 de la FTRE a «Revista Social», núm. 20, 20-X-1881.

²⁸ Vegeu apunts bibliogràfics de Llunas a E. OLIVÉ, *El nacionalisme de Llunas i La Tramontana, periòdic vermell*, pàgs. 16-19.

que redactava la «Revista Social», encapçalat per Serrano Oteiza, a Madrid.

2.3.3. Teoria de la doble propietat: col·lectiva i individual

Llunas defineix genèricament el col·lectivisme, entenent-lo com «la organización social basada en la propiedad colectiva, en la federación económica y en la completa emancipación del ser humano».²⁹

La transmutació de la propietat individual, de la societat present, en col·lectiva serà condició primera per a edificar el nou ordre social. Llunas, recollint les tesis de Bakunin, argumenta que per assolir aquesta transformació cal, abans que res, abolir el fonament de l'injust sistema socio-econòmic vigent: el dret d'herència:

«Y ¿qué perpetua la propiedad individual formando las clases privilegiadas que nos oprimen? La ley de la herencia y los privilegios del capital.

Nada más injusto que la herencia. Por ella se proporciona a ciertos individuos, ya al nacer, un capital que no ganaron, asegurándoles su existencia privilegiada y facilidad de poder continuar la explotación, mientras que nosotros no podemos legar a nuestros hijos más que miseria y sufrimientos».³⁰

L'individu s'emanciparà econòmicament quan les col·lectivitats de productors prenguin «posesión en usufructo de las fábricas, talleres, ferrocarriles, máquinas y herramientas, como igualmente de las primeras materias, suelo, subsuelo, minas, etc.».³¹

En el Congrés de Sevilla del 1882, Llunas defensarà la teo-

29. J. LLUNAS, *El Colectivismo*, pàg. 140.

30. «Declaración de los delegados al Congreso de Barcelona», citat a A. LORRGA, *op. cit.*, pàgs. 234-235.

31. J. LLUNAS, *op. cit.*, pàg. 135.

ria de la doble vessant de la propietat, la col·lectiva i la individual. La terra i tot el que produeix la natura només podrà ser considerada propietat de la humanitat, i, per tant, de la col·lectivitat. D'altra banda, el fruit que neix del treball de l'individu formarà la propietat individual:

«Entendemos por propiedad individual, lo que representa producto elaborado por uno mismo. Así pertenece al individuo exclusivamente, por ejemplo, la parte de pared que que fabrica el albañil; el calzado elaborado por el zapatero; las pieles que prepara el curtidor (...).»³²

Es evident que els productes referits per Lluanas no cobreixen les necessitats vitals de l'home. Així, doncs, Lluanas mateix continua dient-nos que els congressos de les federacions d'ofici calcularan el valor íntegre del treball mitjançant l'avaluació de les hores dedicades, la qualitat i especialitat. Un cop establert el valor just del que s'ha produït, el treballador rebrà en compensació monedes o bons per a adquirir els béns de consum necessaris.

Lluanas reconeix la seva elaboració teòrica com el projecte a partir del qual es desenvoluparà, en la societat futura, el sistema de propietat i consum basat en el treball. El col·lectivista reusenc fuig de la precisió i, així, ens diu: «las cuestiones de detalle en estos problemas del porvenir son en sí aventuradas y casi inútiles».³³

Més avall veurem com la propietat individual i la retribució del treball esdevindran un dels centres de la crítica dels anarco-comunistes, alhora que serà el cavall de batalla de l'anarco-col·lectivisme al llarg de la polèmica.

32. J. LLUNAS, *op. cit.*, pàg. 141.

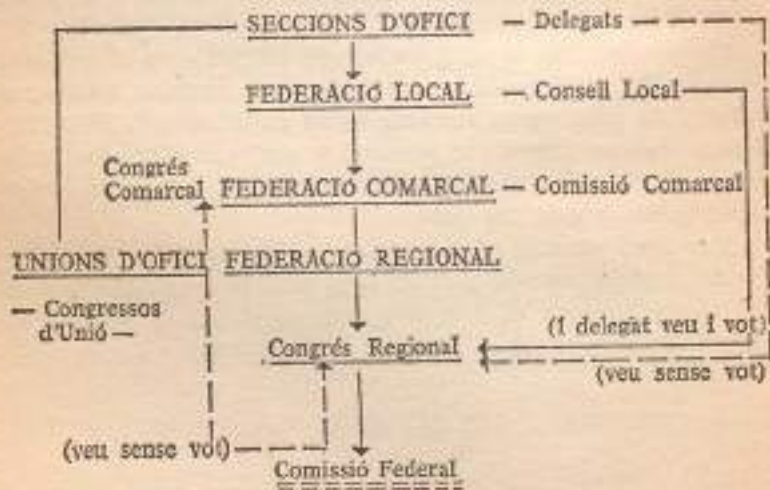
33. J. LLUNAS, *op. cit.*, pàg. 150.

2.3.4. L'organització

2.3.4.1. El període d'organització burocràtica

Nettlau considera que «en Barcelona el anarquismo de esos años fue inspirado por ideas de asociación bakuninistas y por el sentimiento revolucionario general».³⁴ Però creiem que també l'arrelament, des de mitja segle, d'un sindicalisme català desenvolupat de baix a dalt —de secció d'ofici a federació d'ofici; de federació local a federació regional— podia ajudar a determinar la línia d'ordenació del moviment.

Era necessari un complicat mecanisme organitzatiu, basat en el principi federatiu, per a vertebrar un gran moviment de masses. L'organització anarco-sindicalista de la FTRE, que pretén ésser una piràmide invertida, podríem seguir-la millor en l'organigrama següent:

34. M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 149.

Els estatuts de la FTRE no contempen la Comissió Federal com a òrgan d'autoritat del moviment:

«La Comisión federal no es un poder ni una autoridad que se imponga a nuestra organización: no tiene medios ni facultades reglamentarias para ello; es sencillamente un centro de estadística, una oficina de comunicaciones entre los organismos ya manifestados, con funciones propias puramente administrativas, limitadas y determinadas taxativamente en nuestros Estatutos.»³⁵

Malgrat les limitades atribucions que el Congrés de Sevilla atorga a la Comissió Federal, hom observa com a la pràctica es transforma en el veritable centre rector de l'organització, en una mena d'òrgan màxim entre la celebració dels congressos.

La Federació Regional i les Unions d'ofici celebraven, amb periodicitat anual, els respectius congressos, on es formulaven els principis ideològics i tàctics del moviment.

La continuïtat dels estatuts de la FRE del 1870 i el desig de reforçar l'aparell administratiu originaran un sistema burocràtic que viurà, amb una certa tranquil·litat, durant el període inicial d'expansió de la FTRE. Però quan, l'any 1883, el desenvolupament s'atura a causa de la repressió estatal contra «La Mano Negra», les crítiques contra l'engranatge organitzatiu comencen a ésser una constant.

2.3.4.2. *L'organització de la societat futura*

Els collectivistes ortodoxos defensaran l'organització federativa present en el moviment i voldran transferir-la a la societat de després de la revolució:

35. *Manifiesto del Congreso de Sevilla de 1882*, citat a A. LORENZO, *op. cit.*, pàg. 237.

«Nuestra línea de conducta y organización del presente obedecen a nuestras aspiraciones y a la organización del porvenir».³⁶

Aquesta interrelació entre la societat present i la del futur fou, a més a més, reforçada per una equivalència de cada òrgan social:

«(...) vamos a la organización obrera, ésta nos conducirá como por la mano a conseguir nuestra revolución, puesto que nuestra Sección del presente es el grupo productor del porvenir, nuestro Consejo Local es el futuro Municipio Libre; nuestras Comisiones Comarcales, las Diputaciones Provinciales venideras, y nuestra Comisión Federal, lo que hoy conocemos por poder ejecutivo».³⁷

Malgrat aquestes comparacions entre les diferents institucions socials, en el Manifest del Congrés del 1881 s'argumenta la diferenciació existent amb la xarxa social preconitzada pels partits polítics burgesos i pels partits polítics obrers. L'organització de la societat del futur només tindrà sentit econòmicament, és a dir, no existiria el poder polític, i el seu objectiu se centrarà a aconseguir «una libre Federación de libres asociaciones de productores libres».³⁸

Indubtablement, vivint, com es vivia, en un present difícil per a la classe obrera, era molt més còmode teoritzar sobre l'organització futura que establir un programa detallat per arribar a la revolució. En aquest sentit, veiem com ja el Congrés de la Unió de constructors d'edificis del 12 de juny de 1881 es declara partidari de l'escala federativa futura:

«Municipio libre y autónomo compuesto de todas las secciones de productores de cada localidad, que dueñas de la tierra, capital e instrumentos del trabajo, se administrarán de la manera que juzguen más conveniente para sus intereses y para que cada uno reciba el producto íntegro de su trabajo.

36. Congreso obrero de 1881, «Revista Social», núm. 20, 20-X-1881.

37. La Organización obrera, «Revista Social», núm. 61, 3-VIII-1882.

38. Congreso obrero de 1881, «Revista Social», núm. 20, 20-X-1881.

Federación de los municipios de cada comarca para todos los intereses y servicios comarcales.

Pacto o alianza fraternal entre todas las Regiones para todos los intereses y servicios regionales».³⁹

Josep Llunas especificarà quines són les funcions i atribucions dels òrgans socials del futur. Segons Nettlau els escrits de Llunas són «la elaboración más consecuente de las tesis de 1869-1870, que considera la organización presente como permutable con la sociedad del porvenir».⁴⁰ Però, com diu Enric Olivé, pensem que el desenvolupament de la idea col·lectivista de Llunas correspon a «l'elaboració personal de la teoria i de l'acció revolucionària, de criteri agut en observar el moment polític i les qüestions quotidianes (...)».⁴¹

Per a Llunas, el conjunt de les agrupacions de productors estructura la Federació local que tindrà cura de totes les necessitats de la localitat, com és ara l'alimentació, el bescanvi de productes, l'emmagatzematge de béns consumibles, etc. Les Unions d'oficis del present seran la forma embrionària de les futures Federacions d'oficis, la tasca de les quals queda referida en els mots següents:

«(...) estudiarán y practicarán todo lo que sea conducente al mejor modo de producir, horas de trabajo, valor de los productos, cantidad que se elabora, escasez o abundancia (...), para ir regularizando de común acuerdo con las demás Federaciones y el estudio de toda clase de estadísticas, las necesidades de la producción que le está encomendada».⁴²

Les comissions federals de caire administratiu, a més a més de servir de lligam entre tots els altres organismes, «cuidarán de todos los servicios públicos regionales que las colectividades habrán creado según sus necesidades, como carreteras, carriles, telégrafos (...)».⁴³

39. *El Municipio del Porvenir*, «Revista Social», núm. 4, 7-VII-1881.

40. M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 149.

41. E. OLIVÉ, *op. cit.*, pàg. 94.

42. J. LLUNAS, *op. cit.*, pàg. 150.

43. J. LLUNAS, *op. cit.*, pàg. 151.

El principi de projectar l'organització present en el futur, i així mateix les elaboracions teòriques de la societat futura, podem considerar-los elements de rigidesa en el collectivisme oficial d'aquests anys.

2.3.5. Estratègia i tàctica collectivista

2.3.5.1. Legalisme i rebuig de la violència

Es pot observar en aquest període com la direcció catalana de la FTRE desitja que l'organització es desenvolupi dins el marc legal que permet la Constitució. Per crear un gran moviment de masses calia oblidar-se de l'anterior tàctica clandestina, i aquest canvi de direcció era considerat necessari pels nous dirigents.

En els congressos regionals dels anys 1881, 1882 i 1883, on quasi sempre hi havia la presència d'un representant governatiu, podem veure seguint les declaracions legalistes de la FTRE. Veiem com la FTRE basava la vida pública i legal del moviment en la reivindicació del dret d'associació:

«Faz y salud, proletarios todos y sabed:

Que en uno de los derechos que el artículo 13 de la Constitución del Estado, hoy vigente, concede a todos los ciudadanos de la nación española, nosotros nos hemos reunido, meditado, discutido y resuelto públicamente, cuantos acuerdos insertamos a continuación (...).»⁴⁴

A causa dels pronunciaments republicans de l'estiu de 1883, que varen provocar la suspensió de les llibertats constitucionals, la FTRE en el seu intent de mantenir una existència legal, va ajornar fins al mes d'octubre el III Congrés Regional:

44. *Manifiesto del Congreso obrero de 1882*, citat a A. Lorenzo, *op. cit.*, pàg. 215.

«Como saben todos los compañeros, por virtud de la sublevación militar del pasado mes de Agosto, se suspendieron las garantías individuales y no pudo celebrarse el Congreso Regional de Valencia en la fecha marcada (...), prorrogándose su celebración por la Comisión Federal para cuando rigiese en todo su vigor la Constitución del Estado.»⁴⁵

Aquest esperit legalista en què es movien els dirigents de la FTRE estava influït pel jurista Serrano Oteiza, però també pel polifacètic Lluas, el qual es mostrà partidari d'un legalisme que calia transmetre i divulgar a tots els federats. El seu company Canivell dirà que «había estudiado tan a fondo las leyes y el Código Penal, que nunca fue posible condenarle».⁴⁶ Lluas vol que els obrers s'assabentin de les lleis vigents que poden afectar-los i, també, dels procediments per a esquitllar-se'n. En aquest sentit, és molt significatiu el títol i l'objectiu del llibre de Lluas *La ley y la clase obrera*:

«LA LEY Y LA CLASE OBRERA, guía práctica para el ejercicio de los derechos individuales consignados en las leyes de reunión, asociación, imprenta y registro civil, con 24 formularios para otros tantos casos de tener que dar aviso, o dirigir petición a una autoridad con ocasión de la práctica de esos derechos.»⁴⁷

Com a exemple de la confiança en la llei i la justícia de l'Estat, veiem com en la vaga dels manufacturadors de Sabadell del 1883, la FTRE recorrerà als tribunals per denunciar les pressions dels poders públics que estaven totalment a favor de la patronal.⁴⁸

Es evident que una organització obrera que tenia com a objectiu preparar-se per a capgirar el tradicional edifici social, no podia comptar, encara que acceptés el marc legal vigent, amb la imparcialitat de la justícia estatal. La fe en la

45. *El Congreso de Valencia*, «Revista Social», núm. 19, 13-XI-1883.

46. J. MORATO, *Líderes del movimiento obrero español 1868-1921*, pàg. 172.

47. J. CASALES MUÑOZ, *El apostolado moderno*, pàg. 256.

48. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I, pàg. 35 (1883).

legalitat que manifestaven els dirigents de la FTRE s'anirà evidenciant incongruent, com ara veurem, davant la sistemàtica repressió que el govern Sagasta desencadenarà amb l'excusa de «La Mano Negra».

Com si anés per davant dels fets, el mes de juliol de 1882, la «Revista Social» publica una clara advertència i demana a l'Estat una actuació justa.

«Aprovechando la miseria que aqueja a los trabajadores de Andalucía, parece que se intenta algo en aquellas comarcas, que obligue y justifique la persecución, que se desca, del Proletariado andaluz.

Damos este aviso a los poderes públicos para que, llegado el caso, no se proceda a ojo de buen cubero, y sobre todo, para que se procuren evitar los excesos y provocaciones comenzadas, gracias a los manejos de caciques y reaccionarios de todos los calibres que desean diezmar a los hambrientos trabajadores e imponerse por el terror, sirviéndoles de instrumento el Estado, a fin de continuar más tranquilos en la explotación del trabajo ajeno».⁴⁹

Un cop iniciada la persecució, la Comissió Federal, en un intent de protegir l'organització, protestarà contra la premsa que relaciona la FTRE amb «La Mano Negra». Els dirigents del moviment manifesten que no tenen relació «con lo que llaman Mano Negra, ni con la Mano Blanca, ni con ninguna asociación secreta que tenga por objeto la perpetración de delitos comunes».⁵⁰

En el mateix sentit, observem com el II Congrés Manufacturer denuncia la premsa pel seu intent de confondre la FTRE amb les societats secretes, i en el míting celebrat a Barcelona el 18 de març de 1883 també es protestarà contra les «calumnias de los asalariados de la prensa».⁵¹

En una postura clarament a la defensiva, la Comissió Federal demana a tots els federats que li remetin els noms dels

49. «Revista Social», núm. 64, 224-VIII-1882.

50. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I, Ent. 15-16, pàg. 52 (1883).

51. Id., pàg. 79.

periòdics que propaguen la confusió, i els noms, cognoms i adreces dels seus redactors, directors i corresponents.

Mentre la repressió continua i l'organització intenta defensar-se d'una manera enèrgica, però pacífica, de la premsa difamadora, la fe en la legalitat i en l'actuació dels tribunals es manté:

«Convendría que todos supiesen, que así los acuerdos y Reglamentos de los Congresos de Barcelona y Sevilla, están dentro de la ley y de la moral, no son penables en modo alguno, como no lo es tampoco el profesar las ideas de Anarquía, Federación y Colectivismo, puesto que ni aún con arreglo al código penal, ni a otra ley alguna, puede ser procesada su manifestación y propagación.

Calma, pues, en todos, amigos y enemigos; dejemos que los Tribunales resuelvan este asunto, y confiemos todos en que la verdad no podrá aparecer en ellos oscurecida ni eclipsada».⁵²

En el III Congrés Regional celebrat a València, mentre a Andalusia els condemnats esperen la seva execució, la FTRE continua rebutjant tota solidaritat amb els partidaris de l'ús de la violència.

Com bé diu Nettelau, fora d'Andalusia la FTRE no va patir tan directament la ferotge persecució,⁵³ però, atesa la situació desesperada en què vivien els federats andalusos, el Congrés, en perdre la confiança en la justícia estatal, condicionà mantenir-se dins la legalitat a l'acabament de la repressió:

«La (FTRE) quiere vivir la vida del derecho, pero si esto no es posible, considera un deber disolverse y que los proletarios se retiren al Monte Aventino hasta mejores tiempos, o hasta que esta organización social, corrompida y corruptora por su carcama y podredumbre quede destruída».⁵⁴

52. *La pavorosa cuestión*, «Revista Social», núm. 92, 8-III-1883.

53. M. NETT LAU, *op. cit.*, pàg. 152.

54. *Congreso Regional de Valencia*, «Revista Social», núm. 52, 18-X-1883.

Aquest dictamen, aprovat per unanimitat en el Congrés, possibilitaria, un any més tard, que els partidaris de la il·legalitat dissolguessin temporalment la FTRE. La repressió estatal havia col·locat l'organització pública entre l'espasa i la paret, i la postura legalista de la Comissió Federal i del grup català ja no era majoritària dins el moviment.

2.3.5.2. *La FTRE davant les vagues del sindicalisme reformista*

Com a conseqüència del reforçament de l'aparell administratiu de la FTRE, observem una burocratització del procés vagulstic.

En primer lloc, era fonamental que les seccions d'oficis que constituïen la Unió comptessin amb caixes collectives de resistència. La Unió s'encarregarà d'estudiar la factibilitat de la vaga proposada, i un cop declarada com a reglamentària es podrà dur a terme.

Segons l'article 13 dels Estatuts de la FTRE, la Comissió Federal centralitzarà i demanarà donatius o préstecs a tots els afiliats per ajudar aquelles seccions que, trobant-se en vaga, no compten amb els mitjans econòmics suficients:

«(...) los recursos serán remitidos por las Secciones y Federaciones a su Comisión Comarcal respectiva, y las comarcales los remitirán a esta Federal que los distribuirá (...)»⁵⁵

Com veïem, tot aquest procediment administratiu tenia una durada excessivament llarga per a satisfer un obrer en vaga que necessita un ajut econòmic immediat per a mantenir-se.

L'élite dirigent de la FTRE considera que les vagues no entren dins dels seus objectius; malgrat tot, quan sigui evident la necessitat de convocar una vaga, aquesta haurà d'ésser

55. *Circular n.º 3 de la FTRE*, «Revista Social», núm. 23, 10-XI-1882

ser reglamentària i solidària, és a dir, sotmesa al penós procediment burocràtic. La direcció no desitjava vagues amb reivindicacions purament reformistes que poguessin fer trontollar els fonaments de l'organització alhora que minvaven els seus recursos econòmics i humans:

«Nada más nocivo para la realización de este ideal y para la misma organización obrera, que el constituirse en Sección de Oficio, y a renglón seguido el declararse en huelga. Es necesario ser prácticos y no comprometer la organización con huelgas que no corresponden más que a la impresión del momento (...).»

Malgrat totes aquestes consideracions i obstacles burocràtics que el directori de la FTRE imposava als seus afiliats, l'any 1881 s'inicià una onada de vagues. Tot i que la situació econòmica general es mantindrà ferma fins al 1882, la situació política que permet un exercici més gran de les llibertats i l'expansió de la reorganització sindical podrien ésser les causes que estimularen aquest nou moviment vaguístic.

No hem trobat referències bibliogràfiques que estudiïn aquest tema en profunditat. Malgrat tot, pensem que posteriors investigacions haurien d'utilitzar la «Crónica de los Trabajadores» com a font d'informació de les vagues d'aquests anys. Aquest estudi ultrapassa l'objectiu del present treball, però aquí el que ens interessa és assenyalar la conducta de la Comissió Federal davant la problemàtica ocasionada per aquestes vagues. En aquest sentit, esmentem, a tall d'exemple, algunes de les principals vagues que es desenvoluparan a Catalunya l'any 1883.

Tenim, doncs, que, a Catalunya, el societarisme obrer continua lluitant per les reivindicacions de millores immediates i arracona, quan arriba el moment, els consells de la direcció catalana de la FTRE. Així, observem com en un període de relativa prosperitat econòmica, tenen lloc, al llarg del 1883, les vagues següents: fàbrica Vida i Vallès de Manresa; manu-

56. *La Organización Obrera*, «Revista Social», núm. 61, 3-VIII-1882.

facturers d'Igualada; fàbrica Sedó i Cia. d'Esparreguera; paperers de la província de Barcelona (el conflicte durà més d'un any); teixidors de Reus i del Carme; tintorers de Barcelona i del Sant Martí de Provençals; «Vaga de les set setmanes» de Sabadell; vidrers de Barcelona...⁵⁷

En llurs reivindicacions, els obrers catalans van obtenir algunes victòries parcials, però el preu de les vagues va ésser una generalitzada mancança econòmica en les diferents seccions. Les crides a la solidaritat es multipliquen, però, davant la gran quantitat de vagues, la resposta és insuficient.

A tall d'exemple de transparència administrativa de la Comissió Federal, veiem que en la seva circular núm. 25 declara haver rebut, per part de les seccions i federacions, la quantitat de 5.385,75 ptes.; d'aquest import ha tramès a les comissions de vagues la quantitat de 5.383 ptes.⁵⁸ Com que aquestes ajudes són insuficients, la Comissió Federal augmenta les quotes als afiliats i les Unions repeteixen els consells de moderació amb tons d'amenaça:

«El Congreso [de la "Unión Fabril Manufacturera"] aconseja a las secciones, que se abstengan de provocar ni de aceptar huelgas insolidarias y les aconseja que no apoyen moral y materialmente a ninguna huelga insolidaria, a fin de que las secciones que no cumplen los estatutos, se encuentren aisladas y ante este temor desistan de la fiebre huelguística inoculada, casi siempre, entre las secciones nuevamente organizadas».⁵⁹

En el «Manifiesto a los Trabajadores» del Congrés de València del 1883 observem l'anàlisi negativa que la mateixa FTRE farà de les vagues hagudes en aquest període, i així mateix la perseverança en el desig que aquestes siguin endegades dins dels reglaments:

57. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I, Ent. 15-16.

58. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I, cap. XXXI.

59. *Ibid.*

«Nuestros enemigos nos han provocado en casi todas las poblaciones de España, y en muchas, por desgracia nuestra, hemos secundado sus maquiavélicos planes y aceptado huelgas de diversa índole, que en su mayor parte hemos perdido. Las huelgas eran insolidarias, fueron antirreglamentarias, iban contra lo expresamente manifestado por el Congreso de Sevilla; no podían por tanto, dados estos antecedentes, sino sobrevenir desastres (...). Seamos cautos y previsores para lo sucesivo, y jamás aceptemos ni provoquemos huelga alguna sin tener seguridad del éxito, lo cual conseguiremos si cumplimos los preceptos de nuestros Estatutos y Reglamentos (...).»⁶⁰

L'estratègia de la fórmula de l'anarco-sindicalisme emprada pels collectivistes de la FTRE, sembla que no acaba de quallar, a causa de la lluita del sindicalisme reformista, que se centra en el sou, la durada de la jornada laboral i la continuïtat en el treball.

2.3.5.3. *La propaganda i la instrucció del proletariat*

A més a més d'una organització federativa potent que acoïllís grans masses obreres, els dirigents collectivistes consideren que la instrucció i l'educació de la classe treballadora és un dels principals mitjans per assolir la revolució.

«Revolución es educar al ignorante, virilizar al débil (...), dar conciencia al oprimido, inteligencia y vigor al explotado, inculcándole la idea de que ni hay Providencia divina que le redima, ni Estado que le salve, ni Redentor que desinteresadamente trabaje por su emancipación; y que ésta no llegará jamás si él no procura alcanzarla por sí mismo (...).»⁶¹

Enmig d'unes altes taxes d'analfabetisme, era imprescindible la instrucció del treballador per conscienciar-lo de l'o-

60. «Revista Social», núm. 126, I-XI-1883.

61. *Nuestra actitud*, «Revista Social», núm. 38, 23-II-1882.

pressió que patia i transformar-lo en un protagonista més de la revolució.

L'allunyament dels mètodes violents predicats en el període clandestí de la FRE és evident. En el Congrés de Sevilla del 1882, Lluís «definí el concepte de revolució que persiguen los federados, los cuales no aspiran a su redención social empleando medios violentos, sino por la eficacia de la revolución científica, cuya base es la instrucción e ilustración de la clase proletaria».⁶²

Podríem dividir la tasca educativa en tres vessants estretament relacionades: la nova pedagogia, la reducció de la jornada de treball i la propaganda.

Seguint els principis dels congressos de Barcelona i de Sevilla del 1881 i del 1882, dos-cents federats reunits a Terrassa decideixen establir una escola laica per propagar un ensenyament «científic» que exclouí tota la influència ideològica, política i religiosa de la societat del present.⁶³ D'altres exemples de la voluntat de fundar escoles laiques aniran registrant-se durant aquests anys.

La reducció de la jornada de treball en vuit hores, reivindicada ja en el Congrés del 1882, sembla obeir més a la necessitat de temps per a la instrucció de l'obrer que a una reivindicació purament reformista:

«Nosotros tenemos, además en cuenta, que si la emancipación de los trabajadores ha de ser obra de los trabajadores mismos, mal podrán emanciparse los que, siendo ignorantes, en su desdichada situación económica, no sólo carecen de medios para educarse e instruirse, sino que ni aun tiempo para verificarlo».⁶⁴

Al costat d'aquests dos elements que configuren el camí educatiu, tenim un tercer element: la propaganda de l'ideal anarquista. Aquesta propaganda esdevindrà un factor decisiu

62. A. LORENZO, *op. cit.*, pàg. 244.

63. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I, cap. XVIII (1882-1883).

64. *Manifiesto del Congreso Obrero de 1882*, citat a A. LORENZO, *op. cit.*, pàg. 235.

per a desenvolupar la consciència revolucionària entre les masses adherides a la FTRE. Josep Llunas, el gran propagandista d'aquests anys, ho reconeix així:

«El campo de batalla del anarquismo, interin se espera la revolución social, tendrá en la pluma, la palabra y el ejemplo, poniendo siempre y en todas partes de relieve la injusticia de la base social, hoy imperante, y la indispensable necesidad de transformarla, a fin de organizar poderosas fuerzas, para el día que sea necesario su ejemplo en la transformación de la sociedad.»⁶⁵

El suport material d'aquesta mena de revolució cultural es compon de llibres, opuscles i setmanaris. L'esforç propagandístic dels anys 1881-1882 serà calculat en el Congrés Regional del 1882 en dos milions d'exemplars de setmanaris, cent mil volums publicats, vint-i-tres congressos i milers d'assemblees públiques.⁶⁶

Cal fer esment de la important tasca desenvolupada pel setmanari semioficial editat a Madrid, la «Revista Social»:

«En los meses transcurridos desde el junio de 1881, en que apareció el primer número de este semanario, hasta el 31 de Mayo de 1882 (...), se han publicado y distribuido 469.277 ejemplares de la REVISTA SOCIAL.»⁶⁷

Tot aquest potencial propagandístic es veurà eclipsat com a conseqüència de la repressió governamental del 1883. El segrest de molts números de la «Revista Social» provocarà una greu crisi econòmica i els anteriors tiratges ja no es repetiran. Així ho manifesta el consell de redacció de la «Revista Social»:

«Las persecuciones de Andalucía han ocasionado gravísimos perjuicios de carácter económico a la REVISTA SOCIAL;

65. J. LLUNAS, *Los partidos socialistas españoles*, Barcelona 1892.

66. M. NETLAU, *La Première Internationale en Espagne, 1868-1888*, Amsterdam 1969.

67. «Revista Social», núm. 53, 8-VI-1882.

su tirada ha disminuido —no por desafecto de los trabajadores, sino para evitar las persecuciones— y existen grandes atrasos que ponen en grave riesgo la vida de este Seminario».⁶⁸

2.4. LA DISSIDÈNCIA

2.4.1. La dissidència andalusa

La ràpida expansió de la FTRE a Andalusia va comportar que els federats andalusos configuressin el bloc majoritari dins de l'organització, però, com ja hem esmentat anteriorment, estaven allunyats dels llocs de direcció i de propaganda que en aquest període ocupaven els catalans.

El programa de la FTRE podia ésser adient per als obrers industrials i urbans de Catalunya, però deixava de banda les necessitats i les reivindicacions del jornaler i del treballador eventual andalús. Aquest oblit del món rural andalús per part de la direcció catalana i les profundes diferències socials, econòmiques i culturals existents entre Catalunya i Andalusia seran les causes del conflicte que esclatarà en el Congrés de Sevilla del 1882.

La línia tàctica, sindical i pacífica, que adoptava la FTRE per assolir una revolució més o menys llunyana, havia de xocar per força amb la dispersió geogràfica dels nuclis camperols andalusos que patien la fam i l'atur. Aquesta misèria estimulava a accelerar el procés revolucionari mitjançant l'ús de la violència.⁶⁹

En el terreny ideològic, el collectivisme oficial de la FTRE, basat en el treball dels tallers industrials, en el control de la producció per les seccions d'ofici i en la propietat individual com a fruit del treball realitzat, no podia adaptar-se a la

68. Id., núm. 105, 7-VI-1883.

69. C. Lina, *op. cit.*, pàg. 245.

comprensió i a les necessitats de les masses camperoles no qualificades d'Andalusia.⁷⁰

La idea anarco-comunista a Andalusia fou manifestada per primera vegada per l'ex-aliancista Miguel Rubio, que, com diu Nettlau, «había llegado por su propia reflexión a esa concepción».⁷¹ Segons Rubio mateix, la seva reflexió es fonamentarà en el programa de l'Aliança:

«El colectivismo nació en la concepción del producto íntegro del trabajo y de la colectividad de la tierra de que habla el programa de la *Alianza*, y que no es más que un extracto del pensamiento económico expuesto por algunos delegados en los Congresos internacionales de la *Asociación Internacional*. Y el comunismo, en lo que se refiere a España se deriva del espíritu de la *Alianza*, concretado en estas palabras: "todos para uno, uno para todos", pues si bien en el programa de la *Alianza* se habla de la propiedad colectiva, también se dice "llegando a ser de la sociedad entera".⁷²

Respecte a la tàctica a seguir, Rubio segueix la línia d'acció del període clandestí de la FRE del 1874 al 1881 i es declara partidari de la «propaganda pel fet».⁷³

Desconeixem la influència i la divulgació entre els federats andalusos de les tesis anarco-comunistes que van triomfar en el Congrés de Londres del 1881; hem de tenir en compte que la Comissió Federal va evitar-ne la publicació.⁷⁴ Així, doncs, pensem que seran les necessitats d'una comunitat camperola desesperada i la subsistència de l'acció nihilista en el camp andalús, més que la lluita contra la doctrina collectivista, les que conduiran l'oposició davant la tàctica de la FTRE. Tenint en compte la informació que posseïm en aquests

70. T. KAPLAN, *Orígenes sociales del anarquismo en Andalucía*, pàg. 138.

71. M. NETTLAU, *La anarquía*, pàg. 153.

72. Citat a F. URALES, *La evolución de la filosofía en España*, pàg. 161.

73. T. KAPLAN, *op. cit.*, pàgs. 162-163.

74. J. TERMES, *op. cit.*, pàg. 301.

moments, creiem que el comunisme particular de Rubio era encara molt poc elaborat com a teoria econòmica.

Miguel Rubio, present en el Congrés de Sevilla del 1882, com a delegat de Montejaque, es manifestarà partidari de les idees comunistes refutant el col·lectivisme que Lluas, com a delegat de Barcelona, havia exposat anteriorment. La brillant oratòria de Lluas i la intervenció dels delegats de Sant Joan les Fonts, Reus i València determinarà el rebuig de les idees de Rubio que atacaven directament els fonaments de l'organització. El Congrés es reafirmarà en la seva línia de conducta i en l'oficialitat del col·lectivisme.⁷⁵

Dins del marc del Congrés, l'incipient comunisme de Rubio i els disconformes amb la línia tàctica de la FTRE ben poc podien fer davant d'un programa elaborat i sistemàticament defensat pels delegats catalans. L'impotent grup dissident —Miguel Rubio, Francisco Gago, Manuel Pedrote...— celebrà un petit congrés clandestí a Sevilla el gener de 1883, on es constituirà la societat anomenada «Los Desheredados. Organización revolucionaria anarquista».⁷⁶ Aquest grup es proposarà combatre l'«autoritarisme» de l'organització, és a dir, atacar el potent i coherent cercle català que dominava la Comissió Federal per assolir una mena d'autonomia dels nuclis andalusos.⁷⁷

Com veiem, el nom del grup dissident no compta amb el qualificatiu de «comunista», ni sembla interessar-se per l'anarco-comunisme, car en el congrés que celebraran un any més tard continuen declarant-se anarco-col·lectivistes. En aquest sentit, és important assenyalar, tal com ho fa Max Nettlau, que Miguel Rubio «queda solo en su opinión; tampoco los disidentes la comparten».⁷⁸

Davant els disconformes amb els acords del Congrés de Sevilla del 1882, la reacció dels ortodoxos de la FTRE no es fa esperar. La Comissió Federal desprestigiarà «Los Deshe-

75. A. LORENZO, *op. cit.*, pàg. 244.

76. M. NETTLAU, *La anarquía*, pàg. 152.

77. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 416.

78. M. NETTLAU, *La anarquía*, pàg. 353.

redados» suggerint que poden ésser un invent de les classes dominants per facilitar la repressió estatal:

«La Comisión Federal denuncia haber recibido dos hojas timbradas con el sello de:

LOS DESHEREDADOS. ORGANIZACIÓN REVOLUCIONARIA ANARQUISTA. COMITÉ DE GUERRA DE LA REGIÓN ESPAÑOLA.

El fondo de dicho sello tiene forma de cruz y contiene un puñal y una antorcha.

La Federal advierte de que pueden ser fruto de una maniobra de la burguesía, para dar pie a la represión de los poderes autoritarios.»⁷⁹

L'expulsió serà l'eina emprada per la direcció de la FTRE per evitar l'expansió de la dissidència. Aquesta mesura era quasi obligada per a mantenir la legalitat de l'organització i evitar la repressió estatal; calia, doncs, desembarassar-se dels partidaris de l'ús de la violència.

Seguint les informacions de Nettlau, veiem com a Arcos, nucli important de la dissidència, la federació local, davant la presència d'un delegat de la Comissió Federal, expulsarà Francisco Gago i dinou seguidors seus. Així mateix, Miguel Rubio i quinze dels seus partidaris seran expulsats per la Comissió Local de Sevilla.⁸⁰

A la «Revista Social» i a la «Crónica de los Trabajadores» podem anar seguint com les diferents federacions locals demanen l'expulsió dels dissidents i de tots els qui els donin suport, els quals foren acusats de perturbadors, però mai de comunistes. A Catalunya, entre d'altres, les federacions locals de Manresa, la Masó, Celoni, Sants, Vila-seca, Banyoles i Igualada demanaran l'exclusió.⁸¹ Però també ho faran nombroses federacions andaluses com ara les d'Andújar, Atajate, Còrdova, Espejo, Hornachuelos, Úbeda, Arahal, Adra, Benaolán, Vélez-Málaga, Villaverde, Benaorlín, Manilva, Sevilla...⁸² Així,

79. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I, Ent. 3, cap. XXII (1883).

80. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 418.

81. «Crónica de los Trabajadores», Lib. I (1883).

82. «Revista Social», darrerria del 1882-començament del 1883.

doncs, veiem com en els mesos posteriors al Congrés de Sevilla el problema de la dissidència era conegut per la majoria de les federacions locals de la FTRE, i moltes d'elles reclamaven una solució contundent.

Malgrat que l'estudi de l'expansió de la dissidència a Andalusia ultrapassa els objectius d'aquest treball, pensem que els perseguits i els represaliats andalusos per l'afer de «La Mano Negra» sentien una atracció més forta vers els dissidents que no pas vers una organització que, per salvar-se de la persecució, en la seva conducta moderada i legal, gairebé els havia deixat de banda.

2.4.2. La dissidència de Gràcia i els intents de reforma

La repressió originada per l'afer de «La Mano Negra» provocarà una crisi dins la FTRE. En uns moments difícils per al moviment, comencen a aparèixer les crítiques contra l'actuació legalista de la Comissió Federal i contra els estatuts de l'organització.

A Catalunya, trobem en el nucli de Gràcia les primeres referències de la dissidència catalana. El 3 de febrer de 1883, davant la postura poc definida de la Secció de sabaters de Gràcia, la Comissió Federal els demana que manifestin si estan d'acord o no amb «Los Desheredados».⁸³ En un moment en què moltes seccions i federacions locals manifesten el seu suport a la Comissió Federal, la reclamació dirigida contra els sabaters de Gràcia ja demostra un comportament crític entre alguns federats d'aquesta localitat. En aquest grup destaquen el sastre Emili Hugas i el sabater Martí Borràs i Javé. Ambdós sabien llegir en francès i, com ens diu Nettleau, s'inspiraran en l'anarco-comunisme de «Le Révolté».⁸⁴

Malgrat que, tres anys més tard, el nucli anarco-comunista de Gràcia tindrà una importància cabdal en la lluita contra

83. M. NETTLEAU, *La première*, pàg. 428.

84. Id., pàgs. 503-504.

el collectivisme, en aquell moment les crítiques es dirigiran contra la rigidesa dels estatuts, és a dir, els intents de reforma seguiran les vies reglamentàries de l'organització.

En aquest sentit, el maig de 1883 la Federació local de Gràcia presenta un «Proyecto de reglamento de la FTRE» pel proper Congrés de València, on es reclama una àmplia autonomia per a les federacions locals:

«Cada Federación local para su régimen interior es libre y autónomo y adoptará la marcha que tenga por conveniente siempre que no se oponga a los principios Anárquico-colectivistas».⁸⁵

Segons els estatuts, la Comissió Federal era l'única que coneixia totes les adreces de les diferents seccions i federacions. Això vol dir que tota la correspondència era centralitzada per la cúpula dirigent, a la qual s'atorgava un important poder de control. Contra aquest centralisme burocràtic de la Comissió Federal, els de Gràcia reivindiquen la rehabilitació pràctica de la comarca i la llibertat de tots els organismes per a comunicar-se entre ells.

«Las Federaciones locales se entenderán entre sí en todos los asuntos que crean convenientes y al efecto tendrán en su poder todas las direcciones de los consejos locales de su comarca respectiva, activarán la propaganda y transmitirán los documentos de la Comisión Federal y Comarcal.

Las secciones podrán entenderse directamente con la Comisión Comarcal siempre que lo crean conveniente.

(...) cada comarca es libre y autónoma de su organización, siempre que no se oponga a la mayoría de los federados o a los principios de nuestra Federación Regional, que son Anarquía y Colectivismo, y al efecto tendrá en su poder las direcciones de todas las Comisiones comarcales y secciones».⁸⁶

A més a més, el «projecte» pretén reduir les atribucions de la Comissió Federal, és a dir, convertir-la en un centre

85. «La Federación Igualadina», núm. 17, 1-VI-1883, Igualada.

86. *Ibid.*

d'estadística i correspondència, en una tasca estrictament administrativa. La Comissió Federal no podria actuar com a directori del moviment, car els seus membres no podrien actuar com a delegats en els congressos comarcals i regionals.⁸⁷

Com era d'esperar, el «projecte» de Gràcia es rebrà negativament entre l'élite dirigent del moviment. El primer signe ens el proporciona el fet que la semioficial «Revista Social» no publicarà ni un sol mot del citat programa de reformes, i aquest haurà d'ésser publicat a «La Autonomía» de Sevilla i a «La Federación Igualadina». Per a l'organització de la FTRE, basada en la més completa unitat d'acció de les federacions locals dirigides per la Comissió Federal, el projecte de Gràcia atempta clarament contra els seus fonaments. Així, veiem com el 23 de maig de 1883 s'envia des de Reus una carta a la redacció de «La Autonomía», signada pels delegats al Congrés de Sevilla de Reus, Picamoixons, Osuna i de la Comissió Federal. Aquesta rèplica estarà carregada d'una forta crítica destructiva:

«(...) proyecto incompleto, defectuoso, autoritario y que si el próximo Congreso Regional lo adopta, lejos de señalar por su acuerdo un progreso, señalaría un retroceso y lo más grave la desorganización de nuestra Federación de Trabajadores.

(...) una organización fuerte y vigorosa (...) no es posible aceptando el perturbador proyecto que en nombre de la Anarquía afirma el autoritarismo y proclama la desorganización».⁸⁸

Un mes després apareix la contrarèplica signada per dotze membres de l'oposició de Gràcia, entre els quals trobem a Martí Borràs. Novament es reafirmen en la llibertat i l'autonomia de les federacions, i acusen molts punts dels estatuts d'autoritaris, defectuosos i ambigus.⁸⁹

87. *Ibid.*

88. *Id.*, núm. 19, 15-VI-1883.

89. *Id.*, núm. 22, 6-VII-1883.

A més a més del nucli de Gràcia, s'observa com la dissidència catalana s'estén a d'altres petits nuclis. La Federació Local de Sant Martí de Provençals també combregarà amb el controvertit projecte i, juntament amb les de Sant Feliu de Guíxols i de Banyoles, desaprovaran la conducta de la Comissió Federal, tant en el Congrés comarcal català de Reus al mes de juliol⁹⁰ com tres mesos més tard en el Congrés Regional de València.⁹¹

Finalment, en el III Congrés Regional, els controvertits estatuts es mantindran gairebé sense modificació.

Al llarg de la polèmica, gairebé entre catalans, sobre l'organització de la FTRE no s'observa cap mena d'atac contra la teoria collectivista. Però la impotència dels dissidents catalans per aconseguir una via més lliure dintre dels principis collectivistes els portarà a enfrontar-se contra l'organització, tot adherint-se al comunisme anarquista internacional, especialment sota la influència de les publicacions anarco-comunistes franceses.

90. M. NEYLAU, *La Première*, pàgs. 434 i 441.

91. «*Revista Social*», núm. 126, 1-XI-1883.

3. La defensa del collectivisme (1884-1885)

3.1. POLEMICA EN EL SI DE LA FTRE ENTRE ELS «AVENTINOS» I ELS «LEGALISTES»

3.1.1. La dissolució de la FTRE com a organització legal

Durant l'any 1883 s'havien anat configurant les condicions que, un any més tard, possibilitarien l'allunyament de la legalitat que havia caracteritzat la FTRE en els seus primers tres anys d'existència. El poder polític de l'Espanya de la Restauració, en aquests anys, tolerava la legalitat de la FTRE, però al mateix temps no amagava la seva hostilitat pràctica envers el moviment. La persecució i la repressió que van patir els federats andalusos i les contínues arbitrarietats dels tribunals agreujaran les dificultats de l'organització per a mantenir-se en la via legal. Aquests fets originaran l'escissió en el si del moviment entre els partidaris de la legalitat i els seguidors del retorn a la clandestinitat.

La retirada del grup català de la direcció del moviment en el Congrés Regional de València del 1883 comportarà que els principals exponents de la fe en la legalitat quedin en un segon terme. A més a més, cal assenyalar la desaparició de la «Revista Social» de Serrano Oteiza el maig de 1884 —desapa-

rició que Max Nettlau atribueix a problemes econòmics—, un dels periòdics que més aferrissadament defensava la vida legal de l'organització.

En aquesta nova situació, se celebrà a Barcelona, el setembre de 1884, el Congrés Extraordinari, sense permís de les autoritats, encapçalat per la Comissió Federal composta pel grup d'Indalecio Cuadrado. Recollint un dels acords del Congrés Regional del 1883, ja citat més amunt, es decidí la retirada al «Monte Aventino». En el manifest, signat per 64 delegats es contempla la dissolució nominal de la FTRE, el manteniment i l'autonomia organitzativa de les seccions i la total llibertat per a comunicar-se entre elles.¹

En aquests moments no podem establir amb precisió la participació dels nuclis dissidents catalans, però pensem que les resolucions del Congrés Extraordinari són, gairebé, un reflex del projecte d'estatuts que l'any anterior havia presentat la federació local de Gràcia. Així mateix, creiem que la celebració del Congrés a Barcelona degué facilitar-ne la participació i la influència. Aquestes consideracions ens fan pensar que Max Nettlau deu tenir raó quan assenyalava que la Comissió Federal i el seu secretari, Indalecio Cuadrado, havien intentat cercar un apalvament de les diferents dissidències internes del moviment.²

El bàndol partidari de la vida legal de l'organització inicià ràpidament l'oposició a les resolucions del Congrés Extraordinari. Max Nettlau considera que Serrano Oteiza i Francesc Tomàs són els principals protagonistes d'aquesta oposició.³ Però creiem que el fet que la Comarcal Catalana envii Josep Llunas a Madrid per transferir la publicació de la «Revista Social» a Sants pot demostrar que l'antic grup dirigent català continua defensant un gran moviment de masses legalitzat.

1. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 461.

2. Id., pàgs. 462-463.

3. M. NETTLAU, *La anarquía*, pàg. 153.

4. M. NETTLAU, *La Première...*, pàg. 461.

3.1.2. El desenvolupament de la polèmica

La reaparició de la «Revista Social» el 15 de gener de 1885, editada ara a Catalunya, proporcionarà als «legalistes» un excel·lent mitjà de comunicació i un centre des del qual es difondran les seves idees. En el primer número ja es manifesta el principal objectiu: la reorganització:

«(...) venimos de nuevo a la vida, a la lucha activa de la prensa para una sola cosa: para trabajar sin descanso por la reorganización que muchos anhelan; para despertar aquel vigor, aquella energía, que en otros tiempos no lejanos distinguió a nuestra querida organización».⁵

Aixecant-se contra les crítiques dels disconformes amb l'actuació de l'antiga Comissió Federal davant la repressió de l'any 1883, la publicació de Sants tractarà el tema, i considerarà el procedir de la direcció com un acte de valentia:

«Persecución más grande ni más sistemática que la del comienzo del año 1883, con motivo de los sucesos de Jerez, no la ha sufrido organización alguna en España en el presente siglo, y gracias a la entereza y energía de todos se pudo celebrar meses después y en el mismo año, el ya citado Congreso de Valencia que fue un acto valioso y de gran resonancia».⁶

L'oposició legalista, en altra hora dirigent del moviment, necessita ara legitimar-se ella mateixa, i aquest intent es basa en dues idees. En primer lloc, els partidaris de la vida legal del moviment es consideraran els únics hereus i seguidors dels acords dels congressos regionals dels anys 1881, 1882 i 1883. D'altra banda, condicionaran la defensa i l'expansió de la idea collectivista a l'organització pública per ells defensada:

5. «Revista Social», núm. 1, 15-I-1885 (Sants).

6. Id., núm. 2, 22-I-1885 (Sants).

«La propaganda de nuestras ideas anárquico-colectivistas y la organización pública de la Federación de los Trabajadores están tan íntimamente unidas, que no es posible ejercitar la primera sin la existencia de la segunda.

(...) con la organización pública se desarrollaron muy mucho las ideas anárquico-colectivistas. Sin tal organización nos quedaríamos en cuadro. Los Congresos del 81, 82 y 83 representan la primera que es luz y vida, el del 84 representa la segunda que es oscuridad y muerte.»⁷

Considerant el Congrés Extraordinari del 1884 com un parentesi nefast per a l'organització, el cercle que s'articula al voltant de la «Revista Social» accepta i estimula la proposta de la federació sevillana de celebrar un Congrés Regional a Madrid durant el mes de maig de 1885.

La semioficial i prepotent «Revista Social» del període 1881-1883 es troba ara en una situació d'oposició dintre de la línia oficial de la FTRE, oposició que calia consolidar si els legalistes volien tornar el moviment a la vida pública. En aquest sentit, pensem que s'utilitzarà la por a un comunisme que amenaça infiltrar-se i expandir-se en la FTRE per a destruir l'organització. Tots els qui s'oposen a la celebració del Congrés Regional de Madrid, veurem com des de les pàgines de la «Revista Social» seran acusats de comunistes o, almenys, de servir inconscientment l'avenc del comunisme:

«En este momento histórico puede afirmarse que todos los que queremos celebrar el Congreso el próximo Mayo, además de querer la vida pública de la Federación de los trabajadores, queremos perseverar en nuestros antiguos ideales anárquico-colectivistas, y los que combaten la celebración de dicho Congreso no quieren la vida pública de nuestra federación y son comunistas, sin darse cuenta sirven de instrumento a los comunistas.»⁸

Durant quatre anys (1881-1884), les principals publicacions del moviment anarquista havien gairebé oblidat el tema del

7. Id., núm. 9, 12-III-1885 (Sants).

8. Id., núm. 16, 30-IV-1885 (Sants).

comunisme. Però, l'any 1885, com a conseqüència de la polèmica entorn de la legalitat del moviment, el cercle de la «Revista Social» de Sants, declarant-se l'únic defensor del col·lectivisme, manifesta l'existència d'una confusió dins de la FTRE entre el comunisme i el col·lectivisme:

«(...) lo que sentimos es que algunos compañeros no comprendan la diferencia que existe entre el Comunismo y el Colectivismo, y que otros, redactores de un periódico anárquico-colectivista [Bandera Social], no sepan distinguir si un manifiesto es colectivista o comunista (...).»⁹

Els aclariments de la «Revista Social» no pretenen fer un estudi comparat de les dues doctrines econòmiques, sinó que obeeixen a la identificació dels «aventinos» amb la tàctica comunista, en un intent d'estimular la participació en el proper Congrés Regional de Madrid:

«(...) la idea de suprimir los congresos es una idea comunista y a remolque de los comunistas, fueron consciente o inconscientemente los que votaron dicho acuerdo, y a remolque del Comunismo se arrastran los que perseveran en permanecer en el Aventino; porque el Comunismo es contrario de los congresos, de la organización pública y de nuestra Federación (...).

Tenemos la seguridad que la inmensa mayoría que votaron la disolución, la retirada al Aventino y suprimir los congresos no son comunistas, y esta mayoría no puede permanecer un momento siguiendo una línea de conducta que sólo sirve a nuestros adversarios, a los enemigos de la FTRE.»¹⁰

La «Revista Social», secundada ara per les adhesions a la convocatòria del congrés de Madrid —41 federacions locals, 4 seccions d'ofici, 3 congressos d'Unions d'ofici i 3 comissions comarcals—,¹¹ dirigeix les seves incisives crítiques contra la Comissió Federal. L'acusa de mantenir contactes amb els dis-

9. *Ibid.*

10. *Ibid.*

11. «Revista Social», ním. 14, 6-VII-1885 (Sants).

sidents, d'intentar fusionar el moviment amb tots els grups «pertorbadors» i d'enviar una delegació al Congrés de Sevilla del 1884 de «Los Desheredados».¹² Aquestes acusacions ens semblen un xic exagerades, encara que semblen confirmar que Cuadrado pretenia reunificar totes les tendències anarquistes. Però la ilegalització de la FTRE i la desintegració de l'antiga organització era un preu massa elevat i, com veiem, provoca una forta onada de protesta.

Finalment, el Congrés Regional se celebrà a Madrid el mes de maig de 1885. Hi són presents 17 federacions locals, de les quals 7 són catalanes.¹³ Per part dels legalistes més radicals, pensem que aquest congrés va reduir-se a una manifestació de força i a un intent de cridar l'atenció en la seva determinació de tornar l'organització a la vida pública.

Un cop celebrat el congrés, l'agressivitat de les anteriors acusacions, que semblaven abocar la FTRE a una escissió, s'esvaeix. Els acords de Madrid són, en primer lloc, un crit a la solidaritat de tota la classe treballadora en general, sense importar «que las sociedades obreras sean comunistas ni indiferentes en materia de doctrinas económicas; no importan que pertenezcan al partido obrero o sean exclusivamente jacobinos, ni aún católicos».¹³

Però, pel que fa referència a la FTRE, la unió es reduirà als col·lectivistes que volen estar organitzats legalment. Aquesta postura es projectarà en la celebració del Congrés Regional, dos mesos més tard, a Barcelona, que ja serà oficial. Veiem com l'objectiu últim dels acords de Madrid és l'allunyament, en bones paraules, de tots els qui no combreguen amb les seves idees, principalment dels partidaris de l'acció i legal:

«Unión entre todos los obreros anárquico-colectivistas que quieran vivir la vida del Derecho, la vida pública, y rechacen de su seno a cuantos lleven miras interesadas y fines que puedan caer bajo la sanción del Código Penal con hechos que por su naturaleza y conexión puedan confundirse con delitos comunes.

12. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 485.

13. «Revista Social», núm. 24, 25-VI-1885 (Sants).

Unión con todos los que así piensen y obren; y como muestra de la sinceridad de nuestras protestas, aconsejamos a todas las federaciones, secciones y comarcas acudir todos al próximo Congreso de Barcelona, olvidando quien lo convoca y rindiendo culto a la solidaridad obrera.»

Després del Congrés de Madrid, hom observa altres crides a la unió del moviment i la necessitat d'oblidar els conflictes interns que s'havien desenvolupat, principalment, després del Congrés Extraordinari del 1884. En aquest sentit, veiem la carta adreçada al congrés comarcal català, sota el títol de «Manifiesto de federados del llano de Barcelona». Aquesta comunicació estava confeccionada per membres de les federacions locals de Barcelona, Sant Martí de Provençals, les Corts de Sarrià, Gràcia i Sants —les federacions locals de les tres últimes localitats varen participar en el congrés de maig a Madrid. Aquests federats, fent una anàlisi lúcida de la difícil situació que travessava la FTRE, demanen la unió de tots els anarco-col·lectivistes i l'acabament del conflicte entre els diferents corrents, ja que aturaven l'expansió de la propaganda i perjudicaven la lluita per assolir els objectius del moviment:

«Nos dirigimos a los partidarios y a los adversarios del Congreso Extraordinario; a los partidarios y adversarios del Congreso de Madrid; a los detractores y defensores de la C. F. A todos nos dirigimos para que lean o escuchen y mediten, deponiendo el encono los apasionados, cuidando los intereses de la Federación cuantos por ella se interesan, abandonando la apatía e indiferencia (...), y todos, todos contribuir unidos a levantar el decaído espíritu de la Federación, purgándole de los defectos que se le reconozcan, para después dedicarnos con virilidad a la propaganda y desarrollo de nuestras doctrinas, para llevar a nuestros hermanos de trabajo el convencimiento de que debemos consagrarnos a la lucha de clases (...).»

14. *Manifiesto del Congreso*, «Revista Social», núm. 20, 28-V-1885 (Sants).

15. *Manifiesto de los federados del llano de Barcelona*, «Revista Social», núm. 25, 2-VII-1885 (Sants).

La semioficial «Bandera Social» de Madrid, partidària que les qüestions internes de la FTRE se solucionin per les vies reglamentàries —seccions, consells locals, comissions comarcals—, es nega a publicar el citat manifest perquè és fruit d'una reunió extraoficial entre federats. Així mateix, es reafirma en la seva postura de silenciar en les seves pàgines qualsevol referència als conflictes interns.¹⁶ Malgrat tot, el manifest serà publicat amb tota la seva extensió a la «Revista Social» entre la darrereria de juny i començament de juliol.

De la polèmica esmentada entorn de la legalitat i de l'organització del moviment, podríem apuntar-ne tres conseqüències: la necessitat de reformar l'organització, la responsabilització del conflicte a les *élites* dirigents que controlen el moviment i als aparells de propaganda, i la progressiva desintegració de la FTRE.

En primer terme, els intents per trencar la rigidesa que caracteritzava l'organització, ja els havíem observat l'any 1883 en el projecte d'estatuts presentat per la federació local de Gràcia. Però, en aquests moments, la necessitat de la reforma dels estatuts era ja prou evident. En el manifest dels federats del pla de Barcelona s'observa la pèrdua d'aquella fe cega en les normes que regulaven la vida del moviment:

«Abandonemos por absurda la creencia de que el Individuo es perfecto, de que lo es la Organización, y de que lo son los Estatutos. Si los tres puntos fueran perfectos no habría lugar a desviarse del camino recto de los principios para meterse en fangos cenagosos o por sendas que desvian a la Federación y no conducen ni a la Anarquía ni al Colectivismo, sino al descrédito de los hombres y de las cosas».¹⁷

La clarividència demostrada pels autors del manifest quan atribueixen la desintegració de la FTRE a la inflexibilitat i la intransigència dels estatuts, serà recollida a partir del 1886

16. «Bandera Social», núm. 23, 19-VII-1885 (Madrid).

17. «Revista Social», núm. 25, 2-VII-1885 (Sants).

pels collectivistes catalans que publicaren «Acracia» i «El Productor».

D'altra banda, veiem com el conflicte s'ha desenvolupat en les altes esferes del moviment, entre dos bàndols —«aventinos» i «legalistes»— que tenien els seus respectius òrgans de propaganda —«Bandera Social» i «Revista Social». Però, malgrat que la polèmica dividia aparentment la FTRE, alguns federats catalans, com els de Reus i els autors del manifest del pla de Barcelona, varen protestar contra aquestes hostilitats personals:

«(...) las publicaciones Anárquico-colectivistas deben observar una conducta que consista en sumar fuerzas y no en restar. Esta Federación viene en acordar:

1.º Que vemos con desagrado la conducta que observan algunos periódicos de nuestra comunión, suscitando cuestiones personales dignas sólo de publicaciones subvencionadas por enemigos del proletariado.

2.º Que de continuar por una senda tan asquerosa, nos veremos en el caso de aconsejar a los federados (...), para que desprecien al periódico que tan mal proceda.»¹⁸

Per últim, subratllarem que a una organització obrera que arrossegava els efectes de la repressió del 1883 i que estava amenaçada per la possibilitat d'expansió dels petits nuclis dissidents, havia de resultar-li nefasta una polèmica interna. La decadència organitzativa comença a ésser evident durant aquests anys. En aquest sentit, podem veure a tall d'exemple els motius que porten a la dissolució de la «Sección de Peones Molineros» de Sant Martí de Provençals:

«Viendo a la Federación dividida por dos tendencias: la una partidaria de la retirada al monte Aentino y la otra amiga del derecho (...), esta Sección antes de contraer ni arrostrar compromiso alguno, ni menos luchar contra éstos o aquéllos, ha determinado, sin olvidar los grandes princi-

18. *Representación de las clases obreras de Reus*, «Revista Social», núm. 5, 12-11-1885 (Sants).

pios de Anarquía y Colectivismo, retirarse de la Federación Regional hasta mejores tiempos».¹⁹

Enmig d'aquesta situació se celebrarà a Barcelona, el juliol de 1885, el Congrés Regional.

3.1.3. Els intents de reeixir a la FTRE

En el Congrés Regional de Barcelona, celebrat del 22 al 25 de juliol de 1885, amb el triomf de les tesis «legalistes», la FTRE torna a la vida pública, bo i continuant sota els principis d'anarquia, federació i collectivisme.

El manifest d'aquest congrés es converteix en una mena d'examen introspectiu del moviment, on es repassen els principals esdeveniments que han abocat la FTRE al crític moment actual. La rigidesa dels estatuts, que durant tants anys han estat gairebé intocables, és considerada ara la culpable de molts dels problemes que patia la FTRE, com ja l'any 1883 havia manifestat el grup de Gràcia, i la reforma dels estatuts serà contemplada com una de les mesures primeres per a reeixir a l'organització:

«La historia de nuestra Federación Regional desde 1881 hasta el presente, ya pasando por aquella fantasía horrible que en su mente forjó la burguesía con el nombre de Mano Negra, y a cuya sombra persiguió injustamente a nuestros hermanos de Andalucía, ya por las grandes luchas que contra el capital se iniciaron en Málaga, Sevilla, Sabadell, Reus, Valladolid, Madrid, Federación Papelera de Barcelona, etc..., como asimismo por las luchas intestinas, que con dolor confesamos existían y con satisfacción anunciamos han terminado en nuestro Congreso, nos han demostrado la necesidad de cambiar las diferentes impresiones de los trabajadores para venir a un acuerdo común y reformar por completo los Estatutos, a fin de que aparezca lleno de bondad, y sin un leve ataque a la autonomía individual y colectiva, el

19. «Revista Social», núm. 25, 2-VII-1885 (Sants).

principio anárquico, pues de lo contrario dejaría de ser lo que definido se halla por la moderna Filosofía».²⁰

La reforma dels estatuts intentava trencar aquell autoritarisme i centralisme que havia caracteritzat el gran moviment de masses dels primers anys. En aquest sentit, s'autoritzarà que les federacions locals i comarcals estableixin el seu règim interior de forma lliure i autònoma, alhora que es facilitarà la comunicació directa entre elles.²¹ Així mateix, veiem com es descentralitzarà l'administració de les Comissions Comarcals i es retiraran les facultats de què gaudia la Comissió Federal, tot reduint-la a un centre d'estadística i correspondència, «a fin de evitar toda sombra de parcialidad».²² Com veiem, aquestes necessàries reformes coincideixen amb el «Proyecto de Reglamento de la FTRE» que havia presentat dos anys abans la Federació local de Gràcia i que el Congrés de València del 1883 va rebutjar. Pensem que si la FTRE s'hagués adaptat en el seu moment a la nova situació, haurien pogut estalviar-se molts dels mals que ara l'afectaven.

El Congrés, amb l'amarga experiència de la polèmica esmentada, vol anullar totes les divisions generades en el si de la FTRE i evitar que les publicacions anarco-collectivistes ventillin en les seves pàgines els conflictes interns. Així, doncs, veiem com la dinàmica acusatòria emprada per la «Revista Social» per a stacar els seguidors del Congrés Extraordinari del 1884 serà desaprovada. Tres mesos més tard, la «Revista Social» deixarà de publicar-se:

«(...) invita [la «Revista Social»] a desistir de su conducta para en lo sucesivo si no quiere merecer el calificativo de perturbador de nuestras filas y atraer sobre sí la protesta de todas las colectividades y la negación de todo apoyo».²³

20. *Manifiesto del Congreso de la FTRE*, «Bandera Social», núm. 35, 11-X-1885 (Madrid).

21. Vegeu Art. 3, a «Bandera Social», núm. 37, 25-X-1885 (Madrid).

22. «Bandera Social», núm. 35, 5-VII-1885 (Madrid).

23. *Id.*, núm. 21, 5-VII-1885.

Pel que fa referència a la vida legal de la FTRE i de la tàctica collectivista, coincidim amb Max Nettlau quan afirma que «la situation d'avant septembre 1884 fut rétablie et les choses en son restées là».²⁴ Però pensem que la polèmica esdevinguda en 1884-1885, la progressiva desintegració de l'organització i la necessitat de reformar els estatuts condueixen els col·lectivistes de la FTRE, principalment els catalans, a una nova etapa que desembocarà en la dissolució de la FTRE l'any 1888.

3.2. EL COLLECTIVISME DAVANT DEL COMUNISME

3.2.1. Els nuclis anarco-comunistes catalans

L'intent d'estudiar el desenvolupament dels nuclis anarco-comunistes catalans durant aquests anys es veu dificultat per la inexistència de publicacions pròpies que defensin aquesta doctrina, ja que no començaran a sortir a la llum fins al 1886. D'altra banda, la influència estrangera és encara molt fosca. No tenim constància de la propaganda anarco-comunista que Kropotkin podia haver difós quan, en el decurs de l'any 1878, va estar un mes i mig a Espanya.²⁵ Així mateix, sembla, com diu Max Nettlau, que les primeres traduccions de les obres de Kropotkin no apareixeran fins al 1885. També és desconeguda la influència que podia haver originat l'estada a Barcelona, l'any 1884, de l'anarco-comunista ginebrí Georges Herizg.²⁶ Pensem, però, que l'influx de l'anarco-comunisme internacional es desenvolupa mitjançant les publicacions anarquistes franceses, principalment de «Le Révolté». Totes aquestes consideracions ens condueixen a la creença que, durant aquests anys, l'anarco-comunisme dels cercles hispànics és encara una teoria molt poc desenvolupada.

24. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 495.

25. M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 367.

26. *Op. cit.*, pàg. 476.

Malgrat tot, podem relacionar els nuclis catalans que representen l'ala «radical» dins la FTRE amb la formació posterior dels grups anarco-comunistes declarats. En aquest sentit, velem com dels federats de Gràcia sorgirà l'innovador «Proyecto de Reglamento de la FTRE» el 1883, secundat per la federació local de Sant Martí de Provençals. La pèrdua de la fe en la perfecció de l'organització i dels estatuts contemplada en el «Manifiesto del llano de Barcelona» del 1885 també compta amb la presència de federats d'ambdues localitats. Així mateix, observem la seva assistència en el Congrés de «Los Desheredados» del 1884 que continua declarant-se col·lectivista.

Les característiques de l'activitat desplegada pels federats de Gràcia i de Sant Martí de Provençals ens fan pensar que obeeixen a l'intent de trobar unes noves vies d'actuació sota la teoria col·lectivista, i que es mantenen contactes amb el grup dissident de «Los Desheredados».

El març del 1885, la «Revue Anarchiste» de Bordeus publicà l'article *Étude sur le développement des idées anarchistes en Espagne*. Aquest article va ésser escrit després de les discussions que van tenir lloc a Gràcia entre comunistes i col·lectivistes, i anuncia, com diu Max Nettlau, «la déchéance du collectivisme, la ruine de la Fédération régionale, il juge les congrès inutiles».²⁷ Veiem, doncs, que aquest article mostra el definitiu allunyament del col·lectivisme i la lluita contra la FTRE per part dels grups catalans anarco-comunistes. Finalment, observem com dos grups anarco-comunistes, l'un de Gràcia i l'altre de Sant Martí de Provençals, juntament amb dos altres de Barcelona, participaran en el Congrés Cosmopolita del 1885.

La intransigència i la intolerància dels col·lectivistes de la FTRE, el triomf de l'anarco-comunisme dins el moviment anarquista internacional i el fracàs del Congrés Cosmopolita portaran a la radicalització i a l'allunyament de l'organització d'aquests nuclis catalans.

27. *Op. cit.*, pàg. 477.

3.2.2. El Congrés Cosmopolita del 1885

Dins el marc Internacional, la convocatòria del Congrés Cosmopolita apareixia en uns moments en què Kropotkin estava empresonat i Malatesta havia marxat cap a Buenos Aires. La desaparició d'aquestes dues figures de l'anarco-comunisme deixarà «le champ libre fut laissé à ceux qui interprétaient d'une façon trop littérale les résolutions de Londres».²⁸ Aquesta situació provocarà una certa indiferència i, fins i tot, el boicot²⁹ (com el de «Le Révolté») a la celebració del Congrés, que es traduirà en l'assistència d'un sol delegat estranger.³⁰

D'altra banda, la FTRE, potser motivada per un desig de reduir les distàncies que, per la seva pròpia evolució, l'anaven allunyant del moviment anarquista internacional, en promou, l'any 1885, la convocatòria. Però els tres delegats enviats per la FTRE tenien l'ordre de defensar taxativament el col·lectivisme:

«En lo referente a nuestros sacrosantos principios, el Congreso se ha pronunciado de una manera categórica al tratar el mandato imperativo que darse debía a los delegados de la Región al Congreso Cosmopolita. Los principios de Anarquía, Federación y Colectivismo han sido sancionados y reconocidos de nuevo como bases para la próxima Revolución Social, y si bien se ha acordado seguir una conducta de atracción, ha sido única y exclusivamente con objeto de estrechar lazos que unirnos deben a los desheredados que parten de la base esencial de la abolición de la autoridad, si bien algunas se diferencian en la resolución del problema económico».³¹

Malgrat aquestes declaracions, més o menys mesurades, observem com els delegats de la FTRE tenien ordre d'immiscir-se en els afers d'altres països en defensar «que la propa-

28. *Ibid.*

29. T. ASELLÓ, *op. cit.*, pàg. 47.

30. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 497.

31. «Bandera Social», núm. 35, 11-X-1885 (Madrid).

ganda en todas las Regiones esté basada en los principios anárquico-colectivistas».³²

El Congrés celebrat a Barcelona del 27 al 29 de juliol va perdre el seu caràcter cosmopolita, és a dir, va quedar reduït a l'anarquisme hispànic per la seva escassa projecció internacional. Tenia d'especial que reunia per primera vegada, en igualtat de condicions, d'una banda els anarco-colectivistes de la FTRE, i, d'una altra banda, els anarco-comunistes i diferents grups dissidents. Aquesta trobada, com ens diu Teresa Abelló, «hagués pogut donar llum a aquesta qüestió, que hauria ajudat sens dubte a resoldre malentesos i recels, però els resultats finals no aportaran res nou; la reunió fou un fracàs pel mateix motiu que fracassà la seva convocatòria».³³

Tres mesos més tard, la «Bandera Social» declara:

«(...) la línea de conducta expansiva y fraternal que hemos seguido al tratarse de la organización Interior de la Federación de los Trabajadores de la Región Española, la hemos observado también al tratarse de las demás Regiones, esperando será pronto un hecho la unión de todos los anarquistas de ambos mundos».³⁴

Malgrat tot, aquestes cordials manifestacions no poden amagar-nos el fracàs rotund del Congrés Cosmopolita, la inadaptabilitat dels colectivistes de la FTRE als nous corrents i l'enfrontament que a partir d'ara s'evidenciarà entre anarco-colectivistes i anarco-comunistes.

3.2.3. El manteniment i la defensa de la praxi colectivista

Entre el 1884 y el 1885, la FTRE continua mantenint intacta la tàctica colectivista dels primers anys, i gairebé es continua insistint en els mateixos punts.

En primer lloc, observem com la defensa de l'organització

32. Id., núm. 21, 5-VII-1885 (Madrid).

33. T. ABELLÓ, *op. cit.*, pàg. 53.

34. «Bandera Social», núm. 35, 11-X-1885 (Madrid).

continua essent vista com un dels pilars fonamentals de la FTRE que possibilitarà la futura revolució:

«Hay que hablar de la organización de la revolución, puesto que la primera es el embrión de la segunda; es así que nada existe sin embrión (...), luego organizar para la revolución es hacer ya la revolución, que es lo mismo que decir que la revolución existe en sí por sí y para sí».³⁵

La polèmica generada entorn del legalisme de la FTRE i el procés de desintegració de l'organització durant aquests anys farà que dintre la FTRE es defensin posicions més revolucionàries. En aquest sentit veiem la crida a tots aquells qui, motivats per reivindicacions purament reformistes, «desculdan lo principal, que es la organización anárquica para ir por el verdadero camino de la revolución social».³⁶

En uns moments en què la discussió sobre la vida pública de la FTRE arriba al seu punt culminant, la «Revista Social», de Sants oposarà el sistema organitzatiu collectivista a la concepció comunista de l'antiorganització, la qual és considerada un intent de dissoldre la FTRE:

«Los anárquico-colectivistas no estamos de acuerdo con los comunistas anárquicos respecto de organización ni línea de conducta.

Los comunistas anárquicos no aceptan más que la organización de grupos y no tienen organizadas secciones de oficios, federaciones locales ni comarcales (...).

Su única y exclusiva organización son los grupos o círculos de estudios sociales que no tienen entre sí establecido ningún pacto ni constituido ninguna comisión ni comité que sirva de centro de relaciones entre las colectividades que persiguen un mismo fin (...).

La constitución de grupos aislados, tan completamente autónomos como sus individuos, que muchas veces no estando conformes con la opinión de la mayoría, se retiran de un grupo para constituir otro, y éste, más o menos tarde, sufre la misma escisión».³⁷

35. Id., núm. 26, 9-VIII-1885 (Madrid).

36. Id., núm. 16, 31-V-1885 (Madrid).

37. «Revista Social», núm. 12, 2-IV-1885 (Sants).

Aquesta diferenciació entre els anarco-collectivistes i els anarco-comunistes és, a més a més, reforçada, pel que fa referència a l'organització, en considerar que els anarco-comunistes no accepten la celebració de congressos, fet que la «Revista Social» utilitza per a explicar l'oposició de «los comunistas franceses, suizos y el grupo que recientemente se ha constituido en una localidad de nuestra Región»³⁸ al Cosmopolita del mes de juliol.

D'altra banda, la premsa collectivista continua donant rellevància a l'expansió de la propaganda dels principis collectivistes i a l'educació del proletariat. En els acords dels congressos comarcals de València i de Catalunya observem la insistència en la necessitat de desenvolupar un gran esforç propagandístic i alhora de l'establiment d'escoles laiques «que tengan por fin mediato la enseñanza de los principios anárquico-colectivistas».³⁹

En últim terme, veiem com les vagues continuen essent considerades un mitjà d'acció secundari. La idea que les vagues han d'ésser controlades, meditadaes i reglamentades es repeteix constantment. Aquesta insistència, pensem que indica que el moviment vaguístic continua pertorbant la marxa del moviment, circumstància que els collectivistes consideren perjudicial per a l'aveng dels seus principis. En contraposició al fracàs que pateixen la majoria de vagues «irreflexives», la «Bandera Social» presenta un exemple alligador de com pot triomfar una vaga reglamentària i «científica»:

«Ponemos en conocimiento de todas las colectividades que la huelga de tintoreros de Manresa ha terminado con un completo triunfo por parte de los huelguistas.

La Sección de tintoreros ha luchado 13 semanas; una apoyada por sus propios esfuerzos materiales, otra sostenida por la Sección del mismo oficio de Barcelona y Martín de Provensals, las 11 semanas restantes les ha prestado apoyo reglamentario la Unión, la cual ha invertido en socorro a los huelguistas unas 600 pts.»

38. *Ibid.*

39. «Bandera Social», núm. 21, 5-VII-1885 (Madrid).

40. *Id.*, núm. 19, 21-VI-1885 (Madrid).

Com veiem, l'estratègia collectivista continua essent pacífica i actua sempre dins de la legalitat. Aquesta línia de conducta serà defensada aferrissadament per la «Revista Social», alhora que es critica durament la tàctica violenta i il·legal dels anarco-comunistes.

«Los comunistas-anárquicos no quieren huelgas y proclaman muy alta la propaganda por el hecho, la insurrección permanente, el uso de la dinamita y del revólver contra los privilegiados y sus instituciones.

Semejante táctica creemos que perjudica en lugar de favorecer los grandes intereses de la Revolución Social, cuando puede emplearse otra encaminada a aumentar el número de partidarios y fortalecer su conciencia sin fanatizarlos. (...) sólo se consigue lo que estamos lamentando: que los revolucionarios de más abnegación sufran los rigores de las cárceles o suban al cadalso, perdiendo la causa del Proletariado fervorosos y entusiastas defensores».⁴¹

Els següents mots, recollits de la «Revista Social», pensem que resumeixen i expressen adequadament quina és la tàctica que han de seguir els collectivistes per aconseguir el triomf de la revolució:

«La gran causa que defendemos necesita hoy de propagandistas y organizadores más que héroes y mártires. Es necesario propagar mucho y organizar muchísimo, porque sólo por medio de una fuerte organización internacional será posible —con probabilidades de éxito— dar la batalla a nuestros opresores».⁴²

3.2.4. L'anarco-comunisme: un toc d'atenció per al collectivisme hegemònic

La polèmica entre anarco-collectivistes i anarco-comunistes s'inicià públicament, com ja hem vist, en l'enfrontament

41. «Revista Social», núm. 12, 2-IV-1885 (Madrid).

42. *Ibid.*

esdevingut en el Congrés de Sevilla del 1882 entre Lluнас i Rubio. En el mateix any, observem com Lluнас en el seu assaig *El Colectivismo* recull una de les primeres crítiques al comunisme, la falta de llibertat:

«Pero el comunismo no nos parece natural ni justo, porque amoldar a todos los seres a un sistema igual de vida, destruye la variedad que la Naturaleza, dentro de su unidad, nos muestra en todas sus manifestaciones.

El comunismo tiene una monotonía que ahoga la voluntad humana, y desde el momento que se señala al hombre un régimen igual de vida, pierde el estímulo individual porque le falta la libertad y el goce de sus afecciones (...)»⁴³

L'any 1883, en l'escrit presentat per Lluнас en el Certamen del Centre de Lectura de Reus (que posteriorment es presentarà en el «Primer Certamen Socialista» del 1885 de la mateixa ciutat), s'observa, com diu Teresa Abelló, que «Lluнас és conscient tant de l'existència de l'anarco-comunisme com de l'enfrontament que es produeix i fa una crida a la discussió oberta i cordial del problema».⁴⁴ Els escrits de Lluнас, doncs, ens fan pensar que durant aquests anys, almenys per a una part dels dirigents collectivistes, la polèmica era present i viva.

Malgrat tot, a la premsa collectivista dels anys 1882, 1883 i 1884 el tema de l'anarco-comunisme és gairebé ignorat. Fins i tot, seguint la línia de tergiversar o amagar alguns dels esdeveniments del moviment anarquista internacional, veiem com la «Revista Social» de Madrid manifesta que Kropotkin i els anarquistes francesos han estat processats el 1883 a Lió per les seves idees anarco-collectivistes, en lloc de qualificar-los d'anarco-comunistes:

«Todos saben el proceso incoado en la República Francesa contra nuestro querido compañero Pedro Kropotkin y otros varios socialistas-revolucionarios en la ciudad de

43. J. LLUNAS, *El Colectivismo*, pàg. 154.

44. T. ABELLÓ, *op. cit.*, pàg. 52.

Lyon (...), Sentenciando aquél a 10 años de reclusión por sus ideas anarco-colectivistas (...).⁴⁵

Malgrat el silenci de la premsa, la curiositat i el recel que sentien alguns col·lectivistes cap al desconegut anarco-comunisme es començà a notar durant l'any 1884. Així ho veiem en un dels punts de l'ordre del dia del Congrés Cosmopolita presentat per la federació local de Sants:

«En vista de que hay anarquistas-colectivistas y otros comunistas, ¿qué se entiende en el sentido económico por Colectivismo y Comunismo?»⁴⁶

Però no serà fins a l'any 1885 que la «Revista Social» de Sants s'enfrontarà directament a la qüestió de l'anarco-comunisme. Dissortadament, la seva postura inflexible i les seves crítiques devastadores no ajudaren gens ni mica a crear un clima d'entesa entre col·lectivistes i comunistes. Els llargs articles *Comunismo y Colectivismo*, *¿Colectivistas a defendersel!* i *A los federados* no pretenen ésser imparcials quan expliquen les diferències entre ambdues doctrines. L'atac contra l'«antiorganització» i la línia de conducta dels anarco-comunistes són presentats de forma molt unilateral i interessada. Com ja hem dit, pensem que l'objectiu d'aquests articles és estimular el retorn al legalisme de la FTRE i desprestigiar tots els qui no pensen així qualificant-los genèricament d'anarco-comunistes.

L'allunyament entre col·lectivistes i comunistes que es promou des del cercle de la «Revista Social» és evident i de caràcter taxatiu, fins i tot quan es contempla una futura etapa postrevolucionària:

«Si después de la Revolución triunfase la escuela comunista autoritaria aunque se disfrazase de anárquica, para nosotros no existiría tal Revolución o mejor dicho; los anárquico-colectivistas tendríamos la necesidad de trabajar en

45. «Revista Social», núm. 117, 30-VIII-1883 (Madrid).

46. Id., núm. 146, 20-III-1884 (Madrid).

pro de la única y de la verdadera Revolución, de la que ponga a todos los seres humanos en igualdad de medios para producir a fin de que cada uno perciba el producto íntegro de su trabajo».⁴⁷

D'altra banda, els articles de «Le Révolté» que critiquen la línia de conducta de la FTRE, la qual consideren massa moderada, són també contestats per la publicació de Sants. En aquest cas, la «Revista Social» no critica l'anarco-comunisme francès, sinó la ingerència en els afers de la FTRE. Aquests articles de les publicacions anarco-comunistes franceses seran considerats pels collectivistes de la FTRE com atacs dirigits a l'autonomia, i, al mateix temps, estimularan cada cop més la defensa del collectivisme:

«No es de estrañar, por tanto, que entiendan como una propaganda verdaderamente revolucionaria, en todos los países y en todos los momentos, aquella que por buena ellos tuvieron y practicaren (...).

La Révolté no ha tenido en cuenta la firmísima base en que se sientan, así nuestra línea de conducta como nuestras doctrinas, y ha olvidado no sólo que somos autónomos, sino el refrán castellano, que sin duda desconoce, lo cual no nos estraña, que dice: *más sabe el loco en su casa que el cuerdo en la ajena*».⁴⁸

L'enrarament de l'ambient que envoltava la controvèrsia era cada cop més evident i el fracàs del Congrés Cosmopolita ajudarà a agreujar-lo.

En aquesta situació, pensem que el I Certamen Socialista de Reus, celebrat el juliol de 1885, serà el marc en què els autors collectivistes faran una defensa seriosa del collectivisme davant una teoria anarco-comunista que encara era poc entesa.

A més a més de Lluçà, els protagonistes que fan referència a la problemàtica que ens ocupa són Ricardo Mella i Fer-

47. *Comunismo y Colectivismo*, «Revista Social», núm. 15, 23-IV-1885 (Sants).

48. «Revista Social», núm. 12, 2-IV-1885 (Sants).

ran Tarrida. Seguint les seves declaracions, recollides per Federico Urales,⁴⁹ observem que estan influenciats pels escrits de Proudhon, Bakunin i Pi i Margall.

Els assaigs de Llunas, Mella i Tarrida representen una apologia raonada i argumentada de la teoria collectivista oposada a la teoria anarco-comunista. Veurem com els autors esmentats, malgrat la inevitable parcialitat, s'allunyen notablement d'aquella defensa del collectivisme, exageradament apassionada, que feia la «Revista Social» de Serrano Oteiza des de Sants.

La inflexibilitat del collectivisme d'aquests anys, creiem que cal entendre-la, com diu Max Nettlau, en el sentit que les tesis anarco-comunistes representaven l'enfonsament de les bases ideològiques, i també de la praxi, de la FTRE.⁵⁰

3.2.5. Dues doctrines anarquistes oposades

3.2.5.1. Modernitat o anacronisme

La identificació amb l'avantguarda del pensament anarquista fou un aspecte reivindicat tant per collectivistes com per comunistes. La proclamació i l'argumentació de la modernitat d'una doctrina suposava, per als anarquistes d'aquests anys, l'anacronisme de l'altra, és a dir, la vellesa d'una ideologia comportava la seva decadència, és a dir, la seva inoperància. Així, doncs, veurem com aquest aspecte estimularà la controvèrsia entre l'anarco-collectivisme i l'anarco-comunisme. La rèplica que la «Revista Social» de Sants dirigeix a un article publicat a «Le Révolté», pensem que exemplifica el que hem esmentat:

«La doctrina colectivista tuvo su bautismo público y solemne en el Congreso de Basilea de 1869, fue expuesta por

49. F. URALES, *La evolución*, pàg. 166.

50. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 477.

el immortal ruso Miguel Bakounine, es de ayer su exposición; y es ciertamente incomprendible que se pretenda hoy hacerla pasar por trasnochada y añeja, enfrente del comunismo, doctrina tan desacreditada como antigua, y que tuvo su origen en los primitivos tiempos de la humanidad».⁵¹

Ricardo Mella, quan analitza els orígens del collectivisme, veu en les últimes tesis de Proudhon un lleuger acostament al collectivisme de Bakunin. S'equivoca quan centra l'origen del concepte collectivista en la reunió d'anarquistes a Saint-Imier del 1872,⁵² car Bakunin ja l'havia exposat el 1869 a Berna. Malgrat que la citem, aquesta errada no ens interessa pas gaire en aquests moments; el que sí que volem assenyalar és la importància que Mella concedeix al modern «origen de este novísimo concepto económico y social de la propiedad»⁵³ i l'oposició i la desqualificació del comunisme per la seva velleïa:

«(...) el colectivismo, al contrario del comunismo, es una idea de hoy, una concepción nueva del modo de ser de la propiedad del Porvenir.

Pero si bien esta idea no puede exhibir un abolengo de larga fecha, ni citar un número considerable de hombres importantes, tiene en cambio de su parte a la mayoría del proletariado militante y cuenta con decididos partidarios entre los trabajadores de Europa y América que han logrado (...) formular un criterio revolucionario tan radical y tan nuevo como lo exigen los adelantos de la ciencia social y la economía».⁵⁴

Mella dibuixa una línia de continuïtat del comunisme que va de Plató a Marx, passant per More, Campanella, Fourier, entre d'altres. Si bé és cert que la distribució lliure, preconitzada per l'anarco-comunisme, ja va ésser defensada per alguns d'aquests pensadors, Mella sembla ignorar les innovacions d'a-

51. «Revista Social», núm. 12, 2-IV-1885 (Sants).

52. R. MELLA, *Diferencias entre Comunismo y Colectivismo*, Reus 1885, pág. 221.

53. *Ibid.*

54. *Id.*, pág. 219.

questa doctrina i també els pressupòsits distints que a partir de Marx implicarà el comunisme. Al mateix temps, tancant la seva llista amb Marx, veiem com Mella silencia qualsevol referència a les tesis anarco-comunistes de Kropotkin, Malatesta, Cafiero, Reclus... Així, doncs, observem com a partir del desconeixement de l'anarco-comunisme (que creiem bastant generalitzat entre els intel·lectuals collectivistes d'aquests anys) els escrits de Mella volen posar de manifest la impossible contemporaneïtat entre l'anarco-collectivisme i un comunisme que s'entén autoritari i estatal. Aquest fet dificultarà encara més una possible entesa entre anarco-collectivistes i anarco-comunistes, entesa que podia ésser vehiculada amb el reconeixement dels punts en què convergien les dues doctrines.

3.2.5.2. *La diferència essencial: la propietat individual*

Abans d'iniciar l'estudi de la propietat individual com a aspecte ideològic en el qual l'anarco-collectivisme i l'anarco-comunisme divergeixen essencialment, creiem oportú d'assenyalar les coincidències i l'objectiu comú que, segons els mateixos collectivistes, unien tots els anarquistes. Així ho expressà Ricardo Mella:

«Para los trabajadores la actual organización de la propiedad es cosa juzgada; nadie la defiende, nadie la mantiene; pues hay un punto concreto en el cual existe la mayor unanimidad: tal es la *negación de la propiedad individual en su forma histórica*. Pero a partir de este punto cada uno toma por distinto sendero y las opiniones se dividen; división de opiniones y *variedad de caminos que se dirigen a un mismo fin: tal es la emancipación del cuarto estado*».⁵⁵

Ja hem vist què entenen els collectivistes per propietat col·lectiva. L'expansió propagandística dels principis collectivistes durant aquests anys continua insistint en el mateix criteri, és

55. Id., pàgs. 205-206.

a dir, l'usdefruit de tots els mitjans de producció per la col·lectivitat. Una col·lectivitat configurada en la xarxa federativa que organitzava, de baix a dalt, a les seccions d'ofici, federacions locals, unions d'ofici...

«Lo que pertenece a la colectividad, dicho se está no pertenece a nadie y pertenece a todos, porque siendo palpablemente de necesidad común, todos deben de ello usar y sacar fruto; es digámoslo así, el fondo común y social de que se incautarán las federaciones de oficio, de aquí la concesión es esta frase: usufructo».⁵⁶

Per la seva banda, els anarco-comunistes defensen la propietat en comú, la propietat en mans de tota la comunitat. A diferència de la sistemàtica definició de la col·lectivitat, la comunitat anarco-comunista és definida de forma general i ampla. Els lligams entre els membres de la comunitat no són les agrupacions de cada ofici, sinó els vincles elementals que s'estableixen entre tots els individus actius i passius a partir de la vida comunitària. En aquest sentit veiem la definició de comuna donada per Kropotkin:

«(...) una asociación voluntaria que une todas los intereses sociales, representados por los grupos de individuos directamente afectados por ellos. Mediante la unión con otras comunas se produce una red de cooperación que sustituye al estado.

Económicamente la comuna encontrará expresión en la libre disponibilidad de bienes y servicios para cuantos la necesiten».⁵⁷

Malgrat tot, pensem que, pel que fa referència a la propietat col·lectiva o comuna, les diferències entre col·lectivistes i col·lectivistes i comunistes es redueixen més aviat a la terminologia emprada. En aquest sentit, coincidim amb Federico Urales quan opina que «no era la propiedad común o co-

56. «Bandera Social», núm. 14, 17-V-1885 (Madrid).

57. Citat a G. Woodcock, *op. cit.*, pàg. 188.

lectiva lo que dividía a los anarquistas el año 85, porque todo dependía, para que tuvieran razón unos o otros, de que se diera el nombre de colectividad o de comunidad a las agrupaciones de personas».⁵⁸

Tot i que les coincidències entre els defensors de la propietat col·lectiva i els de la propietat comuna podien ésser evidents, la identificació del comunisme estatal amb l'anarco-comunisme fa que Mella contempli divergències que de fet no existien:

«Colocándose [els col·lectivistes] a igual distancia de los individualistas que de los comunistas, (...) deducen la imposibilidad de que el aire, la luz, el agua, la tierra, los productos del genio, puedan ser apropiados, no sólo por el individuo, sino también por entidad alguna colectiva, ya se llame municipio, ya nación, ya el Estado, ya la Humanidad misma».⁵⁹

En el primer capítol ja hem vist què entenen els col·lectivistes per propietat individual. Però, ara, la negació i la crítica del producte íntegre del treball per l'anarco-comunisme comportarà que els defensors del col·lectivisme argumentin extensament la necessitat d'aquest principi. La impugnació o l'afirmació de la propietat individual serà l'eix bàsic al voltant del qual es desenvoluparà la controvèrsia ideològica i la diferència principal que separa les dues doctrines. Així ho afirmà Ferran Tarrida:

«El colectivismo difiere esencialmente del comunismo por el mero hecho de respetar la propiedad legítimamente adquirida, el esfuerzo individual, y la libertad ilimitada inherente al hombre».⁶⁰

Els col·lectivistes fonamentaran l'existència de la propietat individual en un dels puntals del pensament anarquista: la

58. F. URALES, *La evolución*, pàg. 167.

59. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 222.

60. F. TARRIDA, *Ateísmo, Anarquía y Colectivismo*, Reus 1885, pàg. 92.

llibertat. A partir de l'explotació igualitària dels elements naturals i de l'usdefruit col·lectiu dels mitjans de producció, cada individu podrà lliurement realitzar-se identificant-se amb el fruit del seu treball. Aquesta producció serà propietat absoluta de l'individu:

«Afirman [els collectivistes] la propiedad individual porque para ellos no es regla de justicia la necesidad de libertad (...). Reconocen al individuo un derecho absoluto a la percepción, a la apropiación del producto íntegro de su trabajo, propiedad la más sagrada, la más respetable, pero también la más desconocida por comunistas e individualistas a la par.»⁶¹

En oposició a la propietat individual, l'anarco-comunisme defensarà el principi de «cada uno dará según sus fuerzas y recibirá según sus necesidades».⁶² Els anarco-comunistes defensen aquest principi argumentant que és impossible establir una relació entre les energies gastades i les necessitats individuals, i així mateix la dificultat de poder calcular el producte íntegre del treball. Així, doncs, veiem, en els següents mots de Kropotkin, com en el seu criteri de distribució es deixarà de banda el factor treball per posar tot l'èmfasi en la necessitat:

«¡Todo es de todos! Generaciones enteras nacidas y muertas en la miseria, oprimidas y maltratadas por los amos, extenuadas por el trabajo, han legado al s. XIX una inmensa herencia que el s. XIX ha aumentado extraordinariamente. Todo es de todos, porque todos tienen necesidades que satisfacer, porque todos han trabajado en la medida de sus fuerzas y porque es materialmente imposible determinar la parte de riqueza producida que corresponde a cada uno.»⁶³

Davant d'aquestes tesis, els collectivistes, brandant la senyera de la llibertat, sembla que es colloquin per sobre del bé

61. R. MILLA, *op. cit.*, pàg. 222.

62. J. CASCALES MUÑOZ, *op. cit.*, pàg. 283.

63. KROPOTKIN, *La Conquista del Pan*, pàg. 264.

i del mal. Per a ells, la llibertat és considerada l'instrument necessari per al desenvolupament de l'individu i de la societat, i en aquest sentit justifiquen que la societat futura funcioni amb una organització collectivista. Mella considera que la igualtat absoluta de l'anarco-comunisme sotmet l'individu als interessos de la societat i, per tant, només pot ésser fonamentada en l'autoritat, és a dir, en l'enfortiment de l'Estat:

«(...) el comunismo adopta el principio de la igualdad absoluta y como a la recurre a la autoridad para imponer aquélla, porque comprende que sólo por la imposición puede llegar a existir. La prueba más concluyente de lo que dejo dicho, nos la suministran los más ilustres comunistas al fundar, obligados por la necesidad, todos sus proyectos renovadores en un poder fuerte, omnímodo, ya vinculándolo en un gran magistrado, ya en un director industrial, o ya en un cónclave de eminencias elegidas gerárquicamente por el pueblo. Este poder lo deducen (...) del derecho social sobre el individuo».⁶⁴

Partint de la negació de la llibertat individual, Mella contempla una societat comunista en la qual es prohibeix el dret d'associació; on la llibertat d'impremta serà una fallàcia; on el sufragi no tindrà lloc, ja que possibilitaria la varietat d'opinions, i on l'ensenyament es reduirà al fet que «la religión comunista enseñara su misticismo propio, pero no la ciencia y el arte».⁶⁵

Els collectivistes creuen que l'home de l'endemà de la revolució patirà els mateixos defectes que en la societat actual. En aquest sentit, veuran com una ingenuïtat l'establiment de la distribució segons el criteri de la necessitat dels anarco-comunistes, car anul·laria la motivació per a treballar. Pensem que els collectivistes, guiats per una observació més directa de la realitat que els envolta, la del treball industrial urbà, creuen indispensable l'estímul que té l'individu en rebre el fruit del seu propi treball:

64. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 228.

65. *Id.*, pàg. 248.

«El hombre, sin el estímulo del combate por la existencia, sin el objetivo de su propia conservación, desaparece, se invalida, muere, no es ya nada (...).

Nada de comunismo, el hombre es la fuente de todo derecho; es lo más real que a nuestra vista salta: rebelde, egoísta, inconstante, soberbio, tomémosle como es y pasemos adelante.

El hombre siempre será lo mismo: no hay que pensar en transformarle para levantar luego una sociedad de ángeles; esto sería simplemente ridículo.

Ya tenemos, pues, el carácter verdaderamente individual de la propiedad, el derecho que cada uno tiene al producto íntegro de su trabajo».⁶⁶

Sembla com si, per als anarco-col·lectivistes, entreveure una societat futura en la qual el consum sigui independent del treball efectuat, resulti insuportable i provoqui una certa angoixa en els treballadors qualificats, acostumats a rebre una compensació directa pel seu treball.

3.2.5.3. L'organització

Ja hem fet referència a la importància que els col·lectivistes concedien a l'organització, tant del moviment del present com de la societat futura. Però, ara, el que ens interessa és veure com aquesta organització configura l'esquelet del sistema econòmic col·lectivista. L'una en el treball *Organización y aspiraciones de la Federación de Trabajadores de la Región Española*, presentat en el «Primer Certamen Socialista», continua desenvolupant l'esquema organitzatiu per a la societat postrevolucionària. Mella incideix més en la impossibilitat de practicar el col·lectivisme sense organització:

«Estos dos principios [propietat col·lectiva i propietat individual] requieren todavía algo que los complete, como ya he dicho, en la práctica, y ese algo no es otra cosa que

66. *Autoridad y propiedad*, «Revista Social», núm. 12, 2-IV-1885 (Sants).

la organización seriada, de abajo a arriba, por medio de pactos libres entre todas las autonomías así de hecho como de derecho».⁶⁷

La base fonamental d'aquesta organització futura és el pacte lliure, «entendido éste como *medio, razón social y único código del orden económico*».⁶⁸ Un cop ensorrat el vell edifici social, les collectivitats de treballadors que s'integren en la nova organització es relacionaran entre elles mitjançant el pacte, és a dir, contractes lliures i bilaterals. Per a Mella, la discussió entre homes lliures, recolzada en el consell de l'estadística, és la peça clau per a dinamitzar les relacions i resoldre «todos los conflictos, todas las cuestiones y elude todas las dificultades del comunismo».⁶⁹

L'anarco-comunisme rebutja qualsevol organització que es regeixi amb lleis, estatuts i reglaments. Així mateix, no contempla l'existència de comissions representatives encarregades de formular i decretar l'opinió de la majoria. Els anarco-comunistes entenen l'organització en el sentit següent:

«Lo que nosotros entendemos por organización es el acuerdo que, en virtud de su interés, llega a formarse entre los individuos agrupados para una obra en común; es el conjunto de relaciones mutuas, deducidas del trato diario, que todos los miembros de una sociedad se ven obligados a tener unos con otros».⁷⁰

Pensem que la llibertat de relació observada pel pacte lliure dels collectivistes i la concepció àmplia d'organització dels comunistes podia haver estat un punt d'unió que facilités la convivència i el diàleg entre els partidaris d'ambdues doctrines. Però l'apassionament i la tensió de la controvèrsia i les dificultats per a cohabitar en un mateix espai feien impensa-

67. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 240.

68. «Bandera Social», núm. 29, 30-VIII-1885 (Madrid).

69. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 240.

70. Text del qual ignorem l'autor, citat per J. CASCALES, *op. cit.*, pàg. 307.

ble, en aquests anys, imaginar l'establiment d'un grup col·lectivista al costat d'un de comunista en la societat futura.

L'any 1885, mentre la FTRE ja no pot amagar la seva progressiva desintegració, la teoria col·lectivista gaudirà d'una gran expansió propagandística: d'una banda, la premsa anarco-col·lectivista i d'una altra banda la literatura anarquista hispànica que veurà les seves tesis col·lectivistes afirmades en el «Primer Certamen Socialista». Les brillants elaboracions teòriques de la doctrina col·lectivista serviran al mateix temps per a desqualificar el comunisme. Un comunisme que Mella considera incompatible amb l'anarquisme, car el veu destinat a convertir l'Estat en propietari universal.⁷¹

Els reduïts nuclis anarco-comunistes, davant la demolidora propaganda col·lectivista, només podran recolzar-se en alguns articles de les publicacions anarquistes franceses. La inexistència d'òrgans de propaganda propis, la seva inferioritat numèrica i les dificultats per a expandir-se, principalment a Catalunya, provoquen que la polèmica es decanti favorablement del costat col·lectivista, és a dir, que el col·lectivisme es mantindrà en una postura hegemònica.

El rebuig del comunisme és general entre tots els col·lectivistes. Malgrat tot, pensem que cal assenyalar dues postures: la que es manté oberta al diàleg, defensada per Llunas i d'altres dirigents catalans, i la que nega taxativament qualsevol unió amb els comunistes, preconitzada per Mella. Mella mateix expressarà la seva actitud en els mots següents:

«Nada une a los colectivistas y a los comunistas. Yo por mi parte rechazo toda solidaridad con estos últimos, y la rechazo con toda la energía de que es capaz un hombre convencido».⁷²

71. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 224.

72. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 250.

4. L'evolució collectivista: el camí de l'entesa (1886-1888)

4.1. EL CANVI D'ORIENTACIÓ DELS COL·LECTIVISTES CATALANS

A l'hora d'endinsar-nos en l'estudi dels anys 1886-1888, pensem que cal assenyalar dos elements, íntimament relacionats, que revitalitzen el moviment anarquista català: el ressorgiment intel·lectual i propagandístic, i l'evolució, pràctica i teòrica, del collectivisme.

L'impuls proporcionat per la celebració del I Certamen Socialista de Reus, del 1885, va significar l'inici de la recuperació d'una literatura anarquista que fins aleshores havia estat poc desenvolupada. Exceptuant el gran recull col·lectiu publicat en el volum del Certamen,¹ la major part de la producció literària anarquista tindrà com a suport material la premsa, principalment la premsa anarquista catalana: «Acràcia» i «El Productor».

«Acràcia» comença a publicar-se a Barcelona el gener de 1886 amb periodicitat mensual. S'autoqualifica de «Revista Sociològica» i, com veiem el seu subtítol no pot ésser més ampli i genèric, fins i tot científic. El cercle obrer «La Regeneración», compost per membres de les seccions que pertanyen a la Federació Local de Barcelona i que sembla una perllongació del cercle de «La Academia», s'encarregarà de la publicació de la

1. M. NERILAU, *La Première*, pàg. 451.

revista.² «Acracia» serà dirigida per Farga Pellicer i Antoni Pellicer Paraire, i a més a més dels articles d'Anselmo Lorenzo, que torna a participar activament en els esdeveniments del moviment, comptarà amb la participació d'una nova generació d'escriptors anarquistes, entre els quals cal assenyalar Ferran Tarrida, Eudald Canivell, Celso Gomis, Ricardo Mella i Teobaldo Nieva.³

El febrer del 1887 el dinàmic cercle de «La Regeneración» publicà a Barcelona «El Productor», primer diari anarquista de l'Estat espanyol, recollint les subscripcions de la desapareguda «Bandera Social» de Madrid. Malgrat els seus propòsits, les dificultats econòmiques convertiran «El Productor» en un setmanari.⁴ Antoni Pellicer, ànima d'aquest periòdic, comptarà amb la col·laboració activa del jove Pere Esteve.

Centrant-nos en la polèmica que ens ocupa, entre l'anarco-col·lectivisme i l'anarco-comunisme,ensem que tant «Acracia» com «El Productor» tindran una importància cabdal a l'hora d'endegar la controvèrsia, en un clima de discussió oberta, cordial i desapassionada. Així mateix, ambdues publicacions esdevindran el centre difusor de l'esperit crític i innovador que gestaven els col·lectivistes de Barcelona, i que progressivament anirà reconduint el moviment anarquista.

Les característiques del desenvolupament d'una consciència crítica dins de la FTRE, que apareix a Barcelona, és ben expressada per Max Nettlau en els mots següents:

«Par eux, peu à peu, à la place des affirmations trop fermes, représentées par tant de Manifestes, Mémoires et circulaires et des journaux inébranlablement affirmatifs, ont pris naissance un peu tardivement la discussion, le débat, l'argumentation, la critique, une tentative de prouver ce qu'on croit et affirme».⁵

2. «Bandera Social», núm. 89, 2-XII-1886 (Madrid).

3. M. NETTLAU, *La anarquía*, pàg. 159; F. URZAS, *op. cit.*, pàg. 184.

4. S. TAVERA, *La prensa anarco-sindicalista*, pàg. 97.

5. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 451.

Creiem que, per la seva transcendència, hem d'aturar-nos a esmentar breument la línia evolutiva protagonitzada pels col·lectivistes de Barcelona. Observem com l'intent d'impulsar el moviment en el «Manifiesto a todos los trabajadores de la Región Española»⁶ és escrit per Anselmo Lorenzo i signat per la Federació Local de Barcelona. Així mateix, velem com en el Congrés Regional de Madrid, de maig de 1887, la nova Comissió Federal serà nomenada per les federacions de Barcelona i els seus voltants i s'establirà en aquesta ciutat.⁷

Més endavant, veurem com els articles de fons d'«Acracia», els exàmens introspectius que conté «El Productor» i els canvis reivindicats en les «Conferencias de Estudios Sociales» organitzades pel Consell Local de Barcelona (d'octubre de 1887 a maig de 1888) preparen el camí per a les definitives transformacions. La fundació de la «Federación Española de Resistencia al Capital» en el «Congreso Amplio» de Barcelona (maig de 1888) i la creació de l'«Organización Anarquista de la Región Española», un cop dissolta la FTRE, en el Congrés Regional de València (octubre de 1888), representen la culminació de tota una sèrie d'iniciatives que parteixen de Barcelona.

Les crítiques i les transformacions impulsades des de la capital de l'obrerisme hispànic trencaran amb la postura rígida de la FTRE. En aquest sentit, coincidim amb Max Nettlau quan afirma que «si ces détails montrent le déclin de la Fédération régionale comme organisation, il ne faut pas y voir une preuve quelconque du déclin du mouvement».⁸

Dediquem-nos ara a veure amb més deteniment l'evolució seguida, des de dues vessants estretament relacionades: les reformes en el terreny pràctic i l'evolució de la ideologia col·lectivista.

6. «Bandera Social», Suplemento núm. 65, 14-VI-1886.

7. M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 336.

8. *Id.*, pàgs. 345-346.

4.1.1. Les reformes en el terreny pràctic

4.1.1.1. L'organització

Centrant-nos en el sistema organitzatiu que vertebrava la FTRE i regula les relacions entre les diferents agrupacions, observem, durant l'any 1886, l'existència de dues lents diferents per a enfocar aquest aspecte: la conservadora i la crítica o reformadora.

La visió conservadora, és a dir, la que defensa la pervivència de l'engranatge organitzatiu tradicional, és representada per la «Bandera Social» de Madrid. En els seus articles s'argumenta que «la agrupación ordenada y sistemática de diferentes agrupaciones clasificadas según las profesiones, las localidades, los objetivos parciales, etc... puede constituir una potente fuerza».⁹

La «Bandera Social» contempla com a principal objectiu de la secció obrera la divulgació de la propaganda per estimular la consciència revolucionària en les bases de la FTRE. Malgrat tot, la rigidesa de l'organització no facilitava gens ni mica el camí per a assolir aquest objectiu:

«(...) que el Proletariado se organice por Secciones de oficio, que federándose estas Secciones entre sí formen su Consejo Local, que las Federaciones Locales de una comarca nombren su Comisión Comarcal, y que siempre dentro del fecundo principio federativo, y en sus Congresos Regionales se nombre la Comisión Federal».¹⁰

Pensem que els articles de la «Bandera Social» i així mateix, dos anys més tard, els de «La Solidaridad» de Sevilla, representen la manera de pensar d'una gran part de les *élites* dirigents del moviment de fora de Catalunya. La seva postura sembla defensar que l'única forma d'afrontar la progres-

9. «Bandera Social», núm. 47, 8-I-1886 (Madrid).

10. *Id.*, núm. 39, 8-IV-1886.

siva desintegració de la FTRE sigui tornant endarrera, és a dir, reorganitzar aquell gran moviment de masses d'acció sindical sota els tradicionals principis d'anarquia, federació i collectivisme.

D'altra banda, tenim la postura crítica o reformadora que expressen les publicacions anarquistes catalanes, principalment la premsa anarquista barcelonina. Observem els primers símptomes de les innovacions i reformes que s'estaven projectant a Barcelona en l'article d'Anselmo Lorenzo titulat *La Organización obrera*.¹¹ En el seu escrit, Lorenzo reconeix la decadència que pateix la FTRE. Aquesta manifestació pública de l'estat real en què es troba la FTRE trenca amb les fictícies declaracions oficials que, des de feia temps, s'esforçaven a presentar una brillant reorganització de la FTRE. Lorenzo veurà en la inflexibilitat de l'organització la causa del declivi de la Federació Regional; així, doncs, qualsevol solució haurà de passar forçosament per la reforma dels estatuts:

«Por lo que respecta a la decadencia de la organización proletaria, creemos que la causa se halla en el exclusivismo que ha informado las sociedades obreras.

(...) el exclusivismo de las sociedades que se limitan a un solo objetivo.

El exclusivismo de las Federaciones que sólo admiten una sección en cada localidad.

Y por encima de todo el atropello del principio de libertad ejercido por las secciones contra el individuo y las federaciones contra las secciones.

Conocido el mal es absurdo perpetuarle. Cuanto se haga por oponerse a la reforma que dé a la organización proletaria la cohesión, la fuerza y la actividad de que es susceptible, será inútil; la reforma se hará pese a todos los intereses creados y a todas las preocupaciones».¹²

No podem saber si la crítica de Lorenzo podia estar influïda pel ressentiment cap als responsables de la seva expulsió

11. «La Asociación», 28-II-1886 (Barcelona).

12. *Ibid.*

el 1881;¹³ en tot cas,ensem que la seva crítica és encertada, i posteriorment serà seguida per alguns anarquistes catalans.

Ja l'any 1887, al voltant de la convocatòria del Congrés Regional de Madrid, van desenvolupant-se noves crítiques a l'organització que anquilosava la FTRE. En aquest sentit, veiem que davant la proposta segona de l'ordre del dia de la convocatòria del congrés, que pretenia anul·lar totes les comunicacions oficials de les federacions locals que no anessin pel conducte reglamentari —comissió comarcal, comissió federal—, la resposta d'«El Productor» és contundent:

«Llamamos la atención de todas las Federaciones y periódicos que defienden las ideas anárquico-colectivistas (...) y esperamos que teniendo en cuenta el carácter centralizador y anti-anárquico en que dicha proposición se halla inspirada acordará el Congreso negarle su aprobación, evitando así que las comunicaciones oficiales que las respectivas federaciones dirijan a la C. F. sigan esa marcha rutinaria y diplomática».¹⁴

Altres exemples de l'ambient innovador que reclama una reforma seriosa de l'organització, els trobem en alguns articles d'«Acracia». Antoni Pellicer a *Acratismo societario* evidencia la necessitat d'una adaptació de l'organització als nous temps.¹⁵ Així mateix, Cuadrado a *El mandato imperativo* dubta de la utilitat dels congressos, ja que els delegats només hi assisteixen com a portaveus de les decisions de les federacions locals que representen, circumstància que anulla qualsevol fructífera discussió.¹⁶

Malgrat tot, el Congrés Regional de Madrid no comportà cap mena de reforma, que es deixà per al congrés següent:

«La Federación Regional perseverará en la línea de conducta indicada en sus Estatutos respecto a la organización, resistencia y propaganda, y deja en libertad a todas las co-

13. M. NETLAU, *La Première*, pàg. 536.

14. «El Productor», núm. 39, 29-IV-1887 (Barcelona).

15. *Acratismo societario*, «Acracia», gener-juliol 1887 (Barcelona).

16. *El Mandato imperativo*, «Acracia», abril 1887 (Barcelona).

lectividades para que en todo lo demás obren como crean conveniente en vista de sus circunstancias especiales».¹⁷

Però, si els estatuts continuen regulant l'organització, la resistència i la propaganda, no entenem en què consisteix la llibertat d'acció que es pretén atorgar a les collectivitats. Així, doncs, pensem que, en un terreny efectiu, el congrés no aportà res de nou, exceptuant el caràcter ampli de la convocatòria del congrés següent.

Al començament del 1888, en les conferències d'«Estudios Sociales» de Barcelona, observem com un dels temes de debat serà, precisament, l'examen de l'organització. Gaudint de la llibertat d'expressió que hi ha en aquestes conferències, un orador anònim, segons «El Productor», assenyalà la inutilitat dels congressos, de la Comissió Federal i dels estatuts.¹⁸ Així mateix, un altre participant demanà la desaparició de les comissions comarcals, argumentant que aquestes només tenien raó d'ésser en períodes de persecució, però que ara «han quedado subsistentes por aquella fuerza estacionaria y conservadora que sostiene las instituciones que ya han perdido su razón de ser».¹⁹

Coincidint plenament amb les tesis anarco-comunistes, un orador exposà el seu rebuig a uns estatuts que podien regular la vida de qualsevol societat anarquista:

«La forma societaria, como manifestación de la libertad individual, e integrando un derecho, es legislable, y por tanto, todo acuerdo que determine régimen o exclusivismo, y toda legislación es atentatoria a la libertad humana, y por consecuencia autoritaria y antiacrática».²⁰

L'atmosfera crítica que respecte a la tradicional organització s'havia anat caldejant a Barcelona facilita un veritable pas endavant. Dificilment el moviment anarquista podia des-

17. *Congreso Regional*, «El Productor», núm. 43, 27-V-1887.

18. «El Productor», núm. 78, 3-II-1888 (Barcelona).

19. «El Productor», núm. 82, 2-III-1888.

20. *Ibid.*

prendre's de la reglamentada organització si volia continuar encapçalant un moviment de masses de funció sindical que absorbís totes les seves forces i energies. En aquest sentit, pensem que la «Federación Española de Resistencia al Capital», anomenada també «Pacto de Unión y de Solidaridad», creada en el «Congreso Amplio» de maig de 1888 a Barcelona, pretenia complir la missió d'alliberar als anarquistes de la sacrificada direcció d'un moviment sindical. L'objectiu de la creació de la FERC no era desempellegar-se del moviment sindical i abandonar-lo a la seva sort, sinó permetre als anarquistes dedicar-se amb més llibertat a la propagació i expansió dels principis revolucionaris, mitjançant la divisió de la funció política amb l'existència de dos organismes paral·lels.

L'organització de la nova FERC era oberta i àmplia, ja que, a més a més d'allunyar-se dels exclusivismes ideològics, fonamentava la dinàmica de les seves relacions en el pacte:

«La base de nuestra unión ha de ser el pacto, y su garantía de éxito se hallará en la voluntad que empleamos para su cumplimiento.

La eficacia del pacto se halla en que por él se liga un número indeterminado de individuos o colectividades, dedicándole una parte de su propio modo de ser y dejando libre el resto.

(...) el pacto ha de proponerse un objeto racional y práctico, y además para el objeto de conseguir la unión obrera ha de establecerse sobre un principio común a todas las escuelas socialistas».²¹

Un cop creat l'organisme dedicat a la tasca sindical, calia ara alliberar definitivament la FTRE de les seves rígides estructures i de les limitacions dels estatuts. En aquest sentit, creiem que l'article de Pere Esteve, *Una evolución socialista* compta amb una crítica lúcida i real dels defectes que pateix la FTRE, alhora que serveix per a estimular un nou pas endavant:

21. Dictamen núm. 1 del Congreso Amplio, «El Productor», núm. 94, 1-VI-1888 (Barcelona).

«Un individuo que quiera asociarse á la Federación Regional para trabajar por la emancipación del proletariado ha de hacerlo únicamente con los individuos de su oficio (...); no podrá asociarse a una sociedad disidente, sino a la reconocida como legítima por la federación local, y aun esta ha de ser legítimamente reconocida por la Comisión Federal y sancionada por el Congreso Regional, y esto para rendir homenaje a una unidad que solo puede existir anémica y decadente por la separación de todos aquellos que han de protestar contra el desconocimiento de su derecho.

(...) semejante base de organización es autoritaria, por cuanto obliga al individuo a hacer una cosa que puede no ser de su voluntad, y porque además supone el empleo de medidas coercitivas tales como la expulsión y aun el anatema con el empleo de los mas denigrantes calificativos, y, por consiguiente no puede ser defendida en nombre de la anarquía».²²

En la crítica, Esteve no es mossega la llengua i afirma que la FTRE pateix d'autoritarisme, de falta d'intelligència i d'absència d'iniciativa. Cal que el moviment anarquista trenqui la campana de vidre que l'oprimeix, i aquesta campana no és res més que la pròpia FTRE. Així ho expressà Pere Esteve:

«Esto no debe continuar, es preciso que los que constituyen una agrupación de desheredados para luchar contra todos los privilegios, estudien, piensen y reúnan sus ideas en conclusiones evidentemente justas y racionales, que se manifiesten siempre, y especialmente en cada oportunidad, al mismo tiempo que se adoptan líneas de conductas particulares y generales para reunir el pensamiento a la acción (...). Solo a esta condición podemos considerar que una organización es verdadera, (...) se evitan las ocasiones de caciquismos y mangoneos».²³

Hem d'assenyalar, però, que aquest procés transformador que s'havia anat gestant a Catalunya es desenvolupava d'una manera molt diferent a la resta de l'Estat, que seguia una línia conservadora. Així, doncs, observem com la protesta con-

22. *Una evolución socialista*, «El Productor», núm. 99, 6-VII-1888.

23. *Ibid.*

tra el pensament d'avantguarda dels anarquistes catalans va ésser protagonitzat des de Sevilla per «La Solidaridad» redactada per Mella.

El IV congrés comarcal de l'Andalusia de l'oest, a l'abril de 1888, va desaprovar la celebració del Congrés Ampli, alhora que decidia la publicació de «La Solidaridad».

En l'article de Mella, *Una abdicación revolucionaria* (publicat també a «El Productor») observem una crítica ferotge i sistemàtica contra les innovacions que s'impulsaven des de Catalunya, i principalment contra «El Productor».

En primer lloc, Mella criticà l'escassa ressonància del Congrés Ampli de Barcelona:

«¿Qué ha tenido de amplio el tal congreso? Nada. ¿Han ido a él los anárquico-comunistas? ¿Ha ido el partido obrero? ¿Ha ido la organización exclusivamente de resistencia que existe en España? No por cierto. Y no han ido estos organismos por aquellos antagonismos, por aquellos odios y por aquellos exhabruptos antes señalados. ¡Suprimidlos!, sí suprimidlos y tendréis la solidaridad en todo su apogeo (...).

No era pues necesario el congreso amplio; no era necesaria una nueva organización; es más no quería esto la misma Federación que lo inició».²⁴

Mella considera que el «Pacto de Unión y Solidaridad» no més pot servir per a marginar la base obrera que compon la FTRE i abocar-la al reformisme sindical en privar-la dels principis revolucionaris. El redactor de «La Solidaridad» no comprèn la compatibilitat que des de Catalunya s'observa entre l'organització sindical i l'organització política, ni la via cap a la reforma total de la FTRE que permet aquesta solució.

Pensem que el judici negatiu de Mella respecte a l'evolució dels anarquistes catalans pot explicar-se pel seu allunyament de la realitat que es viu a Catalunya:

24. *Una abdicación revolucionaria*, «El Productor», núm. 106, 24-VIII-1888.

«(...) no vacilamos en calificar de abdicación revolucionaria el acuerdo último del Congreso Amplio celebrado en Barcelona. (...) fundar y fomentar una asociación que sólo tenga por objeto la resistencia, es abdicar de la Revolución (...) es dar la razón a los que no creen ni en la Anarquía ni en la Revolución, a los que piensan que con paliativos y componendas puede resolverse el problema social».²⁵

«La Solidaridad» de Sevilla, en veure imparable el motor català que propulsa la nova marxa del moviment, acusa en una mena de cop baix el cercle d'«El Productor» i Anselmo Lorenzo de relacionar-se amb la maçoneria:²⁶

«(...) papel sumamente ridículo ofrece la conducta de El Productor y sus figurines. Pero hay que tener en cuenta que los agentes de El Productor, pertenecen a la masonería y que hay que tener en cuenta también, que los intereses de ésta y los de la Federación Regional, están en contraposición».²⁷

«El Productor», seguint la postura impertorbable que el caracteritza, contesta desapassionadament les crítiques de Mella. La seva rèplica serveix per a endinsar-nos en el pas següent: la dissolució definitiva de la FTRE:

«Nos parece suficientemente demostrado que la Federación Regional necesita no ya parciales reformas, sino un cambio completo de conducta, si quiere cumplir con la misión revolucionaria que se ha impuesto.

(...) la experiencia ha demostrado que la huelga se ha desestimado en su aspecto positivo; que la organización es defectuosa; que la táctica revolucionaria ha tomado otro rumbo; se hace absolutamente necesario poner nuestro organismo en condiciones a propósito para servir a la Revolución conforme al actual momento histórico».²⁸

25. *Ibid.*

26. E. OLIVÉ, *El moviment anarquista*, pàgs. 141-156.

27. «La Solidaridad», núm. 46, 14-VII-1889 (Sevilla).

28. «El Productor», núm. 110, 21-IX-1888 (Barcelona).

Les bases per a la fundació de l'«Organización anarquista de la región española» foren establertes en el Congrés Regional de València del 1888. L'esperit d'aquest congrés s'havia anat conduint des de Catalunya, i representà la dissolució nominal i efectiva de la FTRE.

«El Productor», per legitimar la seva postura, manifestarà els suports següents:

«(...) la opinión del Congreso ha sido unánime y de conformidad con la reforma propagada por *El Productor*, con mayor motivo cuando *La Solidaridad* se ha mostrado de completo acuerdo en su último número con la obra del Congreso, como también lo manifestó en igual sentido en su último número *La Bandera Roja*, como asimismo muchas colectividades que no han podido tener representación directa en el Congreso han comunicado al mismo idéntica opinión».²⁹

Per a transformar la marxa de la FTRE, un cop s'havia jutjat improcedent seguir sobre la base de la resistència, el Congrés considerarà inútil tot el muntatge estatutari i reglamentari. En aquest sentit, és interessant veure el quart dictamen de les bases de l'OARE:

«Siendo el hombre libre en sus manifestaciones, como libres en la práctica del derecho de asociación (ilegislabile como la libertad misma) como libres las agrupaciones e individuos de inteligenciarse con quienes y como mejor les parezca a los interesados en un objetivo dado, sin más alcance ni trabas que sus mismos propósitos, no se señala modelo estatutario ninguno, ni conducta alguna de procedimiento, confiando a cada individuo, a cada agrupación, y a la organización toda el estudio y los medios para conseguir el triunfo de la Anarquía».³⁰

L'únic organisme administratiu que l'OARE contempla serà el «Centro de Relaciones y Estadística»:

29. Id., núm. 112, 5-X-1888.

30. Id., núm. 115, 26-X-1888.

«(...) juzgando como conveniencia de todas las entidades de la organización, la formación de un Centro de Relaciones y Estadística, con objeto de transmitir comunicaciones y proporcionar datos y direcciones á quien o quienes lo necesiten, sin más facultades o iniciativas».³¹

Respecte a la «Federación Española de Resistencia al Capital», la nova organització anarquista hi manifesta les seves simpaties i el seu suport, sempre que la seva lluita tingui un caire revolucionari i no exclusivament reformista.

Pel que fa referència a l'organització, observem com l'OARE s'acostarà molt més al concepte d'organització que preconitza l'anarco-comunisme, circumstància que, sens dubte, facilitaria la convivència entre anarco-comunistes i anarco-collectivistes.

Pensem que, davant del fracàs de la tàctica de les vagues «científiques», dels pobres resultats aconseguits amb l'esforç propagandístic i de la inevitable desintegració de la FTRE, el rebuig dels fonaments de la FTRE era l'única solució que entreveïen els anarquistes barcelonins del cercle de «La Regeneración» per a endegar de nou el moviment anarquista.

4.1.1.2. La tàctica

Així com hem tractat l'evolució del sistema organitzatiu que té lloc en el si de la FTRE, farem esment ara dels canvis que es produeixen en la tàctica de la FTRE, fixant-nos principalment en dos dels seus pilars: les vagues i la propaganda.

Abans d'endinsar-nos en el tema de les vagues, hem de tenir present el canvi de la conjuntura econòmica que s'esdevé l'any 1886.³² La crisi de la indústria mecànica a Catalunya provocà l'acomiadament de molts obrers i la paralització de nombroses fàbriques. Així ho assenyala la «Bandera Social» quan, sota el títol de *Conflicto doloroso*, denuncia l'existència

31. Id., núm. 112, 5-X-1888.

32. J. VICENS VIVAS, *Industrials i política*, Barcelona 1980, pàgs. 150-165.

de milers d'obrers forçosament aturats i el tancament patronal de 21 fàbriques a Catalunya.³³ Malgrat que aquest no és l'objectiu del nostre treball, a l'hora d'estudiar l'evolució de la tàctica de la FTRE creiem que cal tenir en compte el progressiu agreujament de la situació econòmica i els efectes negatius que comporta per als obrers catalans.

Als primers mesos del 1887, «El Productor», seguint la línia de la moderació, recomana el suport a una potent organització d'oïcis que compti amb prou mitjans econòmics, com a condició primera per a facilitar el triomf de les vagues. «El Productor» continua afirmant que les vagues «nunca deben considerarse como un fin, sino como un medio para llegar a este fin».³⁴

A l'article *Fin y medios*, publicat a «El Productor» del mes de juny, ja s'observa un canvi notable respecte a la tradicional postura davant la vaga. Tot i que declaren comprendre els motius que impulsen una collectivitat obrera a declarar-se en vaga, aquesta només tindrà raó d'ésser com a mitjà revolucionari per a promoure l'agitació social i acostumar les masses a la lluita, i és en aquest sentit que es contemplarà una nova fórmula, la de la vaga general:

«No se puede negar que la huelga cuando es general... es una gran arma revolucionaria; mas cuando es parcial los huelguistas son batidos en detalle y los que no sucumben en las calles, o van a consumirse en las cárceles o en la deportación o vuelven desanimados a la fábrica o taller en peores condiciones que antes de emprender la lucha.

(...) la huelga, como la cooperación, es pues un medio ineficaz para llegar a la supresión del salariado: una y otra sólo sirven para distraer la atención de los trabajadores del fin a que deben dirigirse».³⁵

A l'article *El Congreso Amplio* del mes de maig de 1888, «El Productor» va preparant el camí per a la fundació de la

33. «Bandera Social», núm. 80, 2-X-1886.

34. «El Productor», núm. 34, 25-III-1887 (Barcelona).

35. Id., núm. 44, 3-VI-1887.

«Federación Española de Resistencia al Capital». Gaudint d'una visió clara de la realitat que els envolta, «El Productor» creu que, davant els efectes de la crisi econòmica, és imprescindible transformar la tàctica tradicional per adaptar la lluita obrera als nous esdeveniments:

«Atravesamos un período de crisis tan grande que al declararse una huelga, que casi nunca es debida a que se haya hecho un estudio de ella, sino a circunstancias inevitables, es innegable que las primeras semanas en vez de causar perjuicios al burgués le hacemos un bien, pues le sirve para despachar el género almacenado, y más tarde cuando debiera ceder á nuestras pretensiones por no poder cumplir ya con los pedidos que se le hacen, halla de sobra pobres seres (...) acabando la huelga de una manera desastrosa».³⁶

Observem com allò amb què realment es trencarà són els motlles de la tàctica que havia seguit la FTRE des del 1881, i això significa el reconeixement de la ineficàcia de la resistència pacífica. «El Productor», reflectint el que passa als carrers davant de les fàbriques i dels tallers, manifesta que «hoy las huelgas no son, y cada día lo serán menos, pacíficas, sino que deben imponer a nuestros enemigos por el miedo».³⁷

Malgrat que «El Productor» no esmenta directament l'ús de la violència, creiem que, en aquests moments, els col·lectivistes catalans aprofiten els grans moviments vaguístics que mitjançant la intimidació per la por serveixin com a mitjà revolucionari. No es tracta d'una violència terrorista, sinó d'utilitzar i endegar la força insurreccional que en un moment donat poden proporcionar les masses obreres.

En aquest sentit, pensem que la progressiva radicalització de la tàctica col·lectivista s'acosta cada cop més a la línia d'acció dels anarco-comunistes.

Per a aquesta nova tàctica ja no calia una complicada organització que financés una vaga durant algunes setmanes.

36. Id., núm. 91, 11-V-1888.

37. *Ibid.*

A partir d'ara serà adient una organització oberta a totes les societats de resistència, les quals funcionaran autònomament. Només es considerarà necessària la presència d'un centre d'estadística que serveixi de mitjancer entre les societats de resistència:

«Debemos partir de una base completamente nueva y sencilla, (...) para inteligenciarnos hasta sentar principios generales contra los detentadores del capital y crear una organización completamente libre, en la que cada sociedad tenga vida propia, verdadera autonomía en todos sus actos, y que esta organización sólo sirva como lazo de unión entre todas las sociedades, comunicándose por medio de ella cuanto necesiten (...) creemos debemos concretarnos a crear un centro de estadística que sea el intermediario entre todas las sociedades de resistencia».³⁸

Com si les paraules d'«El Productor» s'avancesin als fets, deu dies més tard la «Federación Española de Resistencia al Capital» es fonamentarà en aquestes directrius.

La nova base de la FERC és simple i lliure; no hi haurà exclusivismes ideològics, ni estatuts, ni reglaments. Malgrat tot, pensem que, més que aglutinar totes les societats obreres de resistència de qualsevol ideologia, la FERC només servirà per a acollir les seccions d'oficis més actives de la FTRE, és a dir, les de Catalunya. La nova organització no serà altra cosa que les bases obreres de la FTRE, això sí, amb una altra tàctica i amb diferent nom.

La nova tàctica de la FERC és clara, i només entén la resistència com a eina revolucionària:

«(...) pero entiéndase bien, hablamos de la resistencia espontánea y natural, no de la que presupone una organización universal, paciente y calculada para alcanzar unos céntimos más de jornal ó una hora menos de trabajo, porque en género de resistencia (...) no ha podido ni podrá practicarse nunca».³⁹

38. *Ibid.*

39. *Id.*, nùm. 94, 1-VI-1888.

La FERC o «Pacto de Unión y Solidaridad» s'adhereix al moviment internacional que reivindica la jornada de treball de vuit hores, heretant així la tasca de la «Comisión interina de las ocho horas» que fou fundada a Barcelona el 1886.⁴⁰

Pensem, doncs, que el canvi de la conjuntura econòmica comportà l'agreujament de les relacions socio-laborals, i és aquesta situació la que influirà el canvi de la tàctica que impulsaren els collectivistes catalans.

Paral·lelament a la resistència sindical revolucionària, la propaganda dels principis anarquistes continua essent considerada l'eina principal per a assolir la revolució, en proporcionar una ideologia política a les bases obreres. Així ho manifestà «El Productor»:

«La propaganda es, pues, el medio más eficaz de ir en derechura a nuestro ideal, de cuyo objetivo no debemos distraernos con luchas estériles que agoten nuestras fuerzas, ni con operaciones mercantiles que emboten nuestros sentimientos inclinándonos al amor al lucro.»⁴¹

Pere Esteve, en la seva anàlisi realista, jutja com el principal fre de l'expansió de la idea la dedicació exclusiva a la reglamentada tasca sindical i organitzativa:

«(...) nuestras secciones y federaciones, aunque carecen de presidentes perpetuos y juntas directivas, se hallan administradas por comités, consejos locales y federal que se ocupan exclusivamente de funciones administrativas, sin que puedan hacer otra cosa para no incurrir en la falta grave de extralimitación de facultades, dándose el caso de que el desarrollo de la idea no corre a cargo de nadie, y casi nadie se cuida de ello, y lo que se hace por medio de la prensa i de las reuniones públicas y privadas, es casi exclusivamente obra de la actividad de un corto número de individuos (...).»⁴²

40. «Bandera Social», núm. 81, 11-IX-1886 (Madrid).

41. *Fin y medios*, «El Productor», núm. 44, 3-VI-1887.

42. *Una evolución socialista*, «El Productor», núm. 99, 6-VII-1888.

Un cop creada una organització sindical i després de la dissolució de la FTRE, la nova OARE, lliure de les responsabilitats de la resistència i alliberada de la burocràcia, tindrà com a tasca principal la propagació activa dels principis anarquistes.

Aquesta trajectòria dirigida des de Barcelona servia, com diu Nettlau, «pour sortir enfin de cette situation qui avait si longtemps sacrifié la propagande de l'idée à un enrôlement formel des militants dans les sections de leur métier».⁴³

4.1.2. La ideologia collectivista: evolució cap a un pensament més obert

Durant l'any 1886 continuen publicant-se les manifestacions d'una ideologia collectivista rígida, que es projecta en la societat revolucionària. Seguint en aquesta línia, veiem l'article *Principios revolucionarios* que apareix pel novembre de 1886 a la «Bandera Social». Tot i que afirma que «la teoría colectivista anarquista se funda en que *todo el mundo*, todos los ciudadanos, participan en la *Res Publica*, en la cosa pública, por derecho propio y deber moral»,⁴⁴ la societat collectivista delegarà la tasca administrativa a una sèrie de comissions jerarquitzaes:

«Aquí la parte de la ciencia social, que se llama administración, es donde llevará su genuino cometido. La determinación del valor y el medio de representarlo, las horas de trabajo que convendrán, las clases de producción preferentes, los medios para realizar el cambio de productos (...) que serán discutidos por medio de la prensa, de Congresos especiales (...) la revista, la hoja, el folleto, y finalmente serán realizados por los llamados a ser administradores, que no podrán dictar ninguna ley, decreto ni disposición, sino limitarse a su oficio y publicar los resultados estadísticos

43. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 552.

44. «Bandera Social», núm. 86, 11-XI-1886 (Madrid).

para el conocimiento de todos y la constante investigación de la verdad y la conveniencia».⁴⁵

Aquest escrit, que continua defensant la propietat individual del producte íntegre del treball, és una reelaboració, com es declara en una nota a peu de pàgina, de las *Idees sobre l'organització social* de James Guillaume.

Al començament del 1887, «El Productor», sota el títol de *Qué entendemos por colectivismo*, manté la teoria de la doble propietat: col·lectiva i individual.⁴⁶

Llunas, en el seu discurs pronunciat a l'Ateneu de Barcelona el mes d'abril, continua considerant el col·lectivisme la doctrina econòmica més justa i adient per a la societat del futur. Al mateix temps, critica el comunisme per la seva ingenuïtat en creure que l'home postrevolucionari serà un ésser perfecte:

«El comunismo considera al hombre en un estado de perfección ideal y desconoce ciertas pasiones humanas que deben tenerse en cuenta: la lucha por la existencia y el estímulo personal. El colectivismo da satisfacción a este estímulo por medio de la propiedad individual del producto íntegro del trabajo de cada uno».⁴⁷

Això mateix també serà manifest en els acords del Congrés Comarcal de l'Andalusia de l'oest.⁴⁸

Pensem, doncs, que totes aquestes exposicions doctrinàries són reflex del col·lectivisme ortodox que encara es manté.

En el Congrés Regional de Madrid de maig de 1887, ja es comencen a notar els primers símptomes de l'evolució de la idea col·lectivista. La polèmica que s'esdevé al voltant de l'adjectiu «íntegre» és expressada per Lorenzo de la manera següent:

45. Id., núm. 85, 4-XI-1886 (Madrid).

46. «El Productor», núm. 32, 11-III-1887 (Barcelona).

47. Id., núm. 43, 27-V-1887.

48. Id., núm. 40, 6-V-1887.

«(...) suscitóse con este motivo una animadísima discusión sobre si en la frase *el trabajador percibirá el producto íntegro de su trabajo*, debe aplicarse o no a la palabra producto el adjetivo íntegro. Los que llevados de la pureza de la doctrina colectivista creían que debía hacerse alguna manifestación anti-comunista presentaron enmiendas en este sentido, oponiéndose los que creen que contra los apasionamientos de todo género debe dominar siempre la razón.»

Finalment, el terme «íntegro» fou substituït pel de «proporcional», que resultaria de restar al valor total la part destinada a la manutenció de les persones no actives (vells, infants, malalts...). Tot i que coincidim amb Nettlau que aquest canvi «n'était pas une brèche faite au collectivisme», pensem que la modificació de mots clau del llenguatge collectivista, que fins aleshores havien estat intocables, indica una lenta, però progressiva evolució de la idea.

Respecte a l'evolució ideològica observada a «El Productor», creiem que Urales cau en una simplificació excessiva dels procés quan afirma que «no tenía un criterio cerrado en economía».⁴⁹ Si bé això s'observa clarament a partir del 1888, un any abans, en el seu origen, «El Productor» es proposa «la difusión de las ideas acrata-colectivistas deducidas del proletariado militante».⁵⁰ En el mateix sentit, ja hem esmentat com en el seu article *Qué entendemos por colectivismo* manté les mateixes tesis. Ara bé, al començament del 1888, «El Productor» abandonarà la missió de propagar el collectivisme, alhora que ja no utilitza termes com «collectivisme» i «collectivitat». Les innovacions referides a la tàctica i a l'organització, les quals ja hem vist, són impulsades des d'«El Productor», i així mateix la publicació de les conferències d'«Estudios Sociales», no deixen lloc a dubtes sobre l'evolució que obre la ideologia d'aquesta publicació.

Més endavant, veurem d'altres símptomes d'aquesta evolució, però els entendrem més com a intents d'apaivagar la

49. «El Productor», núm. 43, 27-V-1887.

50. F. URALES, *op. cit.*, pàg. 173.

51. «El Productor», núm. 1, 1-II-1887.

controvèrsia entre anarco-collectivistes i anarco-comunistes.

Entre el juny de 1887 i l'abril de 1888, «Acracia» publica els articles de Mella que porten el títol de *La reacció en la Revolució*. En aquests escrits, Mella argumenta que la idea anarquista és compatible amb la revolució, però que aquesta rebutja el dogmatisme, car és un element de la reacció. Mella entén així el doctrinarisme dogmàtic:

«Excitados por los que nos piden un programa completo a manera de lo hecho por los políticos que afirman *a priori* su futuro sistema de organización, caemos de lleno en sus redes y procuramos dictar a las generaciones venideras leyes y reglas de vida que no han de acatar seguramente».³²

Com veiem, Mella justifica el dogmatisme en què cauen els anarquistes amb la pròpia dinàmica del joc polític que els envolta.

Així, opina que ni el comunisme ni el collectivisme, elevats a la condició de dogma, no són compatibles amb la idea revolucionària. La distribució de la riquesa, a l'igual que la producció, són aspectes que no poden ésser elaborats ara per projectar-los en la societat de l'avenir, ja que aquesta, arribat el moment, ja s'encarregarà de discutir-ho i establir-ho com li sembli. La distribució segons el treball o segons la necessitat són, per a Mella, «ideas y principios puramente privativos de cada individuo, jamás principio general de la Revolución».³³

Mella manifesta una concepció molt àmplia en expressar quines són les tres condicions indispensables que ha de reunir el principi organitzador de la societat postrevolucionària:

«(...) consagración de nuestra individualidad, afirmación de la evolución social y respeto de la libertad particular y general».³⁴

32. *La Reacción en la Revolución*, «Acracia», núm. 26, febrer 1888.

33. *Ibid.*

34. *Ibid.*

Tot i que Mella considera el principi de la proporcionalitat col·lectivista més d'acord amb la seva concepció de justícia que el de la igualtat absoluta comunista, no tracta d'imposar el col·lectivisme com a dogma o com escola doctrinària. D'altra banda, opina que a vegades pel camí col·lectivista pot arribar-se al comunisme i que la igualtat en els seus pot ésser una etapa intermèdia.

La solució de la polèmica que separa comunistes i col·lectivistes és, per a Mella, ben senzilla: a partir dels principis en què convergeixen, cal dirigir-se exclusivament cap a la revolució:

«Pero ¿por qué este dualismo prematuro? Porque comunistas y colectivistas elevamos a dogma principios secundarios, medios de aplicación que sólo debe resolver la autonomía de los ciudadanos y de las asociaciones en el porvenir.

Proclamemos todos como programa común la organización federativa del trabajo y la explotación directa y colectiva de los elementos primeros para producir y habremos eliminado el último vestigio de peligro para la Revolución.»²

Com veiem, la postura de Mella s'allunya notablement d'aquella fe cega en el col·lectivisme i de l'atac sistemàtic contra el comunisme que s'observa, l'any 1885, en el seu article presentat en el I Certamen Socialista de Reus.

La reacció en la Revolució representarà, per la seva clividesca, una de les principals crides als anarquistes per revisar la seva ideologia i fer prevaler la raó per sobre de l'esperit de doctrina.

4.2. LA CONTROVÈRSIA ENTRE COL·LECTIVISTES I COMUNISTES

4.2.1. L'anarco-comunisme: «La Justicia Humana» i «Tierra y Libertad»

Fins aquí només hem esmentat les tesis anarco-comunistes com a contraposició a les argumentacions col·lectivistes. Però,

55. *Ibid.*

durant aquests anys, comencen a aparèixer algunes publicacions anarco-comunistes; per tant, creiem que és el moment de tractar amb més deteniment aquesta altra forma d'entendre l'anarquisme. Ens centrarem principalment en els periòdics anarco-comunistes del nucli de Gràcia: «La Justicia Humana» (18-IV-1886 al 25-XI-1886) i «Tierra y Libertad» (2-VI-1888 al 6-VII-1889).

Veiem en primer lloc el principi ideològic que representa la diferència essencial entre el comunisme i el collectivisme: la propietat individual. Com així ho expressa «La Justicia Humana», els comunistes rebutgen totalment la propietat que és fruit del treball:

«Somos comunistas anárquicos y por consiguiente enemigos de la propiedad individual que los colectivistas determinan en el producto íntegro del trabajo de cada uno, porque creemos que ésta es y ha sido siempre la causa de todos los males».⁵⁶

«La Justicia Humana» compara la idea comunista amb una família en la qual tot és de tots i hi regna l'harmonia, mentre que el collectivisme és representat com una família en què cada membre té alguna cosa de la seva propietat i esclata així el conflicte entre pares, fills i germans.

Malgrat que coincideixen amb els collectivistes pel que fa referència a la propietat col·lectiva, els comunistes de «La Justicia Humana» defensen que l'home en societat serà esclau de la raó i del deure, sense les quals no hi ha dret possible; és a dir, l'individu no es pertany en el concepte econòmic, i, per tant, no pot posseir cap mena de propietat.

«Siendo la tierra nuestra madre común, considerando pertenecer en propiedad común por ser éste el resultado de la elaboración universal, siendo las diversas aptitudes en los individuos obra de la naturaleza y no el esfuerzo de cada uno, se deduce de todo esto, que desaparece el dere-

56. «La Justicia Humana», núm. 1, 18-IV-1886 (Barcelona).

cho a la más o menos cantidad o propiedad, que equivocadamente llamen los colectivistas de cada uno.»⁵⁷

En el full publicat pel grup anarco-comunista de Madrid l'any 1887, es preconitza una organització futura, lliure, oberta i àmplia. Dins d'una economia de bescanvi, l'individu treballarà segons el seu esforç i tothom consumirà lliurement, segons les seves necessitats, del fons comunal:

«Transformada la propiedad individual en común, los trabajadores se agruparán para la producción del modo que estimen más conveniente. Trabajarán todos para uno y uno para todos, en aquel trabajo o ciencia hacia el cual se hallen atraídos, trabajando cada cual según sus fuerzas, y percibiendo según sus necesidades.

(...) un cambio de productos directamente sin papel moneda ni otro agente de cambio que represente un valor que ya no tiene.»⁵⁸

Pel que fa a l'organització present del moviment, els anarco-comunistes introdueixen el concepte de l'antiorganització. Així ho observem en el full dels anarco-comunistes de Madrid:

«Los Comunistas Anárquicos se organizan en grupos compuestos de un número indeterminado de individuos (...). No nombran mesa ni presidente, ni levantan acta, ni toman acuerdos (...); discuten cuanto es discutible, y adoptan todas las medidas que conducen a la Revolución Social.

No celebran congresos regionales, ni comarcales, ni tienen estatutos, ni reglamentos, ni tan siquiera cotización, pero sí sostienen correspondencia continua con todos los puntos del Planeta.»⁵⁹

Pensem que l'esquema antiorganitzatiu defensat pels comunistes havia de xocar per força amb l'organització rígida dels collectivistes. Així, doncs, observem com els comunistes hispànics es veuen obligats a desenvolupar una lluita propa-

57. *Ibid.*, núm. 5, 12-VI-1886.

58. «El Productor», núm. 44, 3-VI-1886.

59. *Ibid.*

gandística apassionada contra una organització collectivista que, tot i desintegrar-se progressivament, encara manté la seva hegemonia dins del moviment anarquista. En aquest sentit, pensem que els comunistes, des de la seva situació marginal, no entenen o no volen entendre els canvis esdevinguts en la FTRE mercès a les innovacions propagades des de Catalunya.

«Tierra y Libertad» critica durament el Congrés Ampli de maig de 1888, el qual és qualificat de reaccionari, innecessari i hipòcrita, car opina que manté l'autoritat de la Comissió Federal disfressada amb el nom d'altres comissions.⁶⁰

Ressentits per la seva impotència per a transformar a la FTRE i allunyats de l'organització collectivista des del 1885, els comunistes desconfien de l'evolució que promouen els collectivistes catalans. Critiquen i neguen la seva participació a tots els actes i congressos que marquen l'evolució haguda en el si de la FTRE. Pensem que el fracàs del Congrés Cosmopolita del 1885 i el rebuig dels comunistes a la celebració de congressos dificultaven encara més la seva assistència i, en conseqüència, una possible entesa entre comunistes i collectivistes. Malgrat tot, podem contemplar l'assistència d'alguns comunistes a les conferències d'«Estudios sociales» que tenen lloc a Barcelona.

A la darrerria del 1888, a les portes de la dissolució de la FTRE, «Tierra y Libertad» continua qualificant als collectivistes de reaccionaris. Aquest periòdic compara la línia del moviment anarquista amb un tren en què la reacció —és a dir, els collectivistes— s'ha apoderat del mecanisme i dels conductors i ha col·locat nous rails tot canviant-ne la via natural.⁶¹

Respecte a la tàctica, hem d'assenyalar, en primer lloc, que els comunistes es declaren iRegalistes, és a dir, opinen que sota les lleis confeccionades pels seus explotadors mai no assoliran la revolució social.⁶²

60. «Tierra y Libertad», núm. 3, 30-VI-1888 (Barcelona).

61. Id., núm. 8, 6-IX-1888.

62. «La Justicia Humana», núm. 1, 18-IV-1888.

«Tierra y Libertad», tenint una visió realista de la crisi econòmica que afecta directament els obrers, i veient també els efectes negatius de la modernització de maquinària, manifesta que la vaga es «como un lazo que se les quiere tender a nuestros compañeros de trabajo para tenerles por más tiempo engañados».⁶³ Rebutgen la vaga «suplicant» i «submissa», és a dir, pacífica i reformista, mentre que aproven les vagues amenaçadores en les quals el treballador prengui per la força allò que per justícia li pertany, és a dir, la «propaganda pel fet».

Emili Hugas i Martí Borràs, ja localitzats en el nucli de Gràcia, protagonitzaren l'esforç propagandístic de l'anarco-comunisme català, publicant i dirigint «La Justicia Humana» i «Tierra y Libertad». De la primera se'n publicaran vuit números i de la segona, vint-i-tres. La seva curta existència i la difusió limitada ens confirmen en la creença que l'anarco-comunisme no era massa acceptat a Catalunya.⁶⁴

Les dues publicacions comunistes de Gràcia propagaran les tesis de l'anarco-comunisme internacional, principalment el francès, mitjançant les traduccions d'articles de «Le Révolté»-«La Révolte».

Hugas i Borràs no desenvolupen una elaboració pròpia de la teoria anarco-comunista, i fonamenten la seva ideologia amb la literatura anarquista estrangera. La seva tasca principal se centra principalment a desenvolupar una crítica ferotge contra la teoria collectivista i contra l'organització i la tàctica que seguia la FTRE.

Pensem que l'escassa implantació de l'anarco-comunisme a Catalunya, la marginalitat dels comunistes respecte a la FTRE i la intolerància que cap a ells havien demostrat els collectivistes poden explicar el fanatisme i la crítica aferrissada que hom observa en els seus periòdics. Encara haurà de passar més temps perquè els comunistes vagin perdent la recança que sentien envers els collectivistes, uns collectivistes que, a

63. «Tierra y Libertad», núm. 1, 30-VI-1888.

64. S. TAVERA, *op. cit.*

Catalunya, cada cop es mostren més oberts, cordials i dialogants.

4.2.2. La dinàmica de la polèmica a la premsa

La concepció ideològica més oberta que tenien els col·lectivistes del cercle de «La Regeneración» de Barcelona va possibilitar que en les seves publicacions, «Acracia» i «El Productor», es deixés lloc per als articles que defensaven l'anarco-comunisme i criticaven l'anarco-col·lectivisme, tant d'autors de l'Estat com de l'estranger.

A partir d'ara, la controvèrsia ja no serà conduïda unilateralment per la premsa col·lectivista; l'aparició de «La Justicia Humana» i de «Tierra y Libertad» permetrà als comunistes gaudir dels seus propis òrgans de propaganda.

Aquesta nova situació farà que la polèmica a la premsa adquireixi una dinàmica pròpia, amb una sèrie de rèpliques i contrarèpliques que, amb la seva successió, amenitzen i acceleren el ritme de la controvèrsia entre el col·lectivisme i el comunisme.

Creiem que amb l'observació i la valoració del desenvolupament de la polèmica a les pàgines de la premsa anarquista veurem més clarament el to de la discussió entre els defensors de cada ideologia i les diferents postures que es van adoptant.

Teobaldo Nieva, un col·lectivista que es decantà cap al comunisme durant una breu estada a París, escriu *Capacidad revolucionaria de la clase obrera*. Un capítol de la seva obra titulat «Colectivismo y Comunismo» serà publicat per «Acracia» el juliol de 1886.

Nieva desaprova la tàctica legalista dels col·lectivistes, entenent que amb la seva submissió a les lleis estatals, «emplazaron la revolución para los tiempos apocalípticos».⁶⁵ Així ma-

65. *Colectivismo y Comunismo*, «Acracia», núm. 7, juliol 1886, pàg. 66 (Barcelona).

teix, jutja la dogmatització en què ha caigut el collectivisme com el principal obstacle per a la investigació i el progrés de la idea. Però Nieva rebutja el dogmatisme, no el pensament collectivista; així, declara que identifica la seva concepció del collectivisme amb la ideologia propagada pel comunisme anàrquic estranger:

«El comunismo anárquico extranjero ha dilucidado mejor en sus órganos las aspiraciones de la moderna revolución del proletariado.

Y yo debo declarar que siempre he entendido el colectivismo de esa manera y que rechazo llamarle *comunismo*, lo mismo que continuo apelando producto íntegro a la plena satisfacción de las necesidades a que tienen derecho irrecusable todo individuo y con mayor razón después de haber hecho esfuerzos por crear riquezas.

(...) la identidad de estas dos ideas estriba también en los principios de justicia.

El colectivismo afirma que el producto pertenece íntegro al que lo ejecuta; y el comunismo, que cada individuo productor debe deponer sus fuerzas gestadas. Pues bien, fácil es interpretar la identidad de estas ideas, de estos dos conceptos que divide a los trabajadores por falta de capacidad revolucionaria».⁶⁶

La redacció d'«Acracia» es defensa de les crítiques de Nieva manifestant que els collectivistes no són partidaris exclusius de la via legal. D'altra banda, no creuen que el dogma del producte íntegre hagi petrificat el progrés de la idea, car ho justifiquen dient haver sotmès les seves tesis a la discussió en molts actes públics i a les pàgines de la premsa.⁶⁷ Malgrat aquestes afirmacions, ja hem vist com fins a l'any 1885 la defensa de l'actuació legal del moviment i la dogmatització del collectivisme han estat gairebé una constant. Pensem que la rèplica d'«Acracia» es correspon amb el pensament obert i dialogant que tenien en aquell temps els seus redactors, però no reflecteix la postura intolerant que havia seguit, i que encara seguia, la FTRE en el seu conjunt.

66. *Ibid.*

67. *Id.*, pàg. 69.

La contrarèplica de Nieva és una reafirmació de la seva postura, però allò que ens sembla interessant és la seva opinió, segons la qual de la polèmica entre ambdues ideologies en sorgirà la més adient o, potser, una de nova per a la societat postrevolucionària.⁶⁸

Observem com una de les característiques de la polèmica a la premsa que els collectivistes de «La Regeneración», des de dalt de les seves prestigioses publicacions, desenvolupen la controvèrsia quan responen a aquells articles comunistes que són escrits amb la raó i que fugen del sectarisme, com és el cas de l'article de Nieva o de traduccions estrangeres. Però quan es tracta d'escrits exageradament apassionats o poc seriosos, els collectivistes opten per la indiferència o bé ataquen el seu estil extravagant, però ja mai més no faran una crítica ferotge de la teoria comunista.

Així, doncs, veiem, com diu Nettleau, que «el simplismo del manifiesto de los grupos anarco-comunistas de Madrid (mayo de 1887) causa una impresión deplorable sobre "El Productor"».⁶⁹ La postura d'«El Productor» davant d'aquest manifest és gairebé compassiva:

«Un partido que no toma acuerdos y adopta todas las medidas que conducen a la Revolución Social, que está en correspondencia continua con todos los puntos del planeta sin tener organización ni encargados (...) que no paga cotización y sostiene los gastos por medio de donativos (...) que llama "su" organización anarquista a la ausencia de toda organización, un partido que en tantas y tan garrafales contradicciones concurre, no vale la pena de ser tomado en cuenta, cuando más es digno de ser compadecido».⁷⁰

Ben diferent és l'estil emprat per «El Productor» quan es tracta de respondre a «Le Révolté». En un article d'aquesta publicació francesa es desaprova l'organització burocràtica i la línia moderada que segueix la FTRE. La rèplica d'«El Pro-

68. Id., núm. 9, setembre 1886, pàg. 99.

69. M. NETTLEAU, *La anarquía*, pàg. 156.

70. «El Productor», núm. 44, 3-VI-1887.

ductor», sense cap mena de claudicació, intenta escurçar les distàncies entre els col·lectivistes hispànics i els comunistes francesos:

«Los franceses en general tienen la costumbre de llamar propiedad comunista a lo que nosotros llamamos propiedad colectiva; la diferencia entre ellos y nosotros estriba sólo en este cambio de palabras, pues que, por lo demás, unos y otros queremos lo mismo.

(...) escusamos decir que estamos en un todo conforme con la línea de conducta indicada por nuestro colega, pudiendo vanagloriarnos de que es la que siempre hemos seguido los anarquistas españoles, que nunca hemos creído que *al organizarnos*, abdicáramos lo más mínimo de nuestra libertad, ni incurriéramos en contradicción con la base fundamental de la ANARQUÍA».⁷¹

Observem com l'eix principal entorn del qual gira la polèmica entre «Le Révolté» i «El Productor» no és el principi econòmic que regirà la societat futura, sinó l'organització del moviment anarquista del present.

En aquest sentit, veiem com davant les crítiques de «Le Révolté» es nega que «El Productor» i «Acracia» siguin òrgans oficials de la FTRE, ja que només obeeixen a la inspiració dels seus redactors. Així mateix, afirmen que la Comissió Federal i les comissions comarcals no tenen cap poder d'iniciativa, car es redueixen a ésser centres d'estadística i correspondència.⁷² Fins i tot, aprofitant una lectura atenta de «Le Révolté», els redactors d'«El Productor» es permeten d'aconsellar als anarco-comunistes francesos que s'organitzin com ho fan els col·lectivistes de la FTRE:

«Le Révolté se quejaba no hace mucho de la falta de inteligencia entre los diversos grupos comunistas-anárquicos franceses, desbarajuste que subsistirá mientras no se decidan a agruparse y federarse unos con otros sin que cada

71. Id., núm. 41, 13-V-1887.

72. A nuestros amigos de Le Révolté, «El Productor», núm. 45, 10-VI-1887 (Barcelona).

uno de los diferentes grupos se inmiscuya para nada en lo que sólo atañe a los otros, y tratando en común los asuntos que a todos en general interesen.

Esto y no otra cosa es lo que hacemos los anárquico-colectivistas españoles, y éste, convéncase de ello nuestros buenos amigos, es el único medio de ir a alguna parte.⁷³

Per l'octubre de 1887, «Acracia» publica una traducció d'un article de «Le Révolté», transformada ara en «La Révolte», titulat *Comunistas y Colectivistas*, el qual Nettlau opina que pot atribuir-se a la ploma de Kropotkin.⁷⁴

En aquest article, el criteri de distribució de la producció, segons el treball dels collectivistes i segons la necessitat dels comunistes, contemplat pels collectivistes catalans com una diferència secundària, és considerat per «La Révolte» com una diferència essencial. Malgrat tot, seguidament s'afirma:

«No nos impedirá esto marchar fraternalmente unidos con nuestros buenos amigos españoles el día que den la batalla a la propiedad individual y a la autoridad; como tampoco nos impide nuestra unión hoy participar de los mismos odios contra ese orden social que todos queremos enterrar bajo sus propios escombros».⁷⁵

«La Révolte» opina que la diferència en el criteri de distribució comporta que «las dos concepciones difieran completamente, como filosofía, como programa de acción y como inmediatas consecuencias».⁷⁶ Considera el programa d'acció comunista com l'únic que pot assolir el triomf de la revolució en omplir totes les necessitats d'un poble sublevat, mentre que el collectivisme perdria el suport popular en confiar els béns consumibles a l'autoritat de les seccions de productors.

«El Productor», oblidant-se d'aquell collectivisme ortodox que planejava projectar l'organització present de la FTRE

73. *Ibid.*

74. M. NETTLAU, *El colectivismo anarquista en España*, pàg. 422.

75. *Comunistas y colectivistas*, «Acracia», núm. 22, octubre 1887, pàg. 359 (Barcelona).

76. *Ibid.*

en la societat del futur, afirma que ells mai no han desitjat aquesta transmutació. Malgrat tot, el que interessa és observar que estan d'acord amb els comunistes francesos fins l'endemà de la revolució:

«Tal vez fuera de España se entiende el colectivismo de diverso modo que los anarquistas españoles lo hemos entendido, cuando con tanta inquina lo combate nuestro querido colega parisiense. Jamás hemos tenido nosotros una organización productora para sustituirla en un momento dado a la actual, muy al contrario, siempre hemos huido de entrar en detalles porque no creemos que éstos deban ni puedan tratarse más que en el momento de plantearse.

Hasta el día siguiente de la Revolución los anárquico-colectivistas españoles estamos en un todo conformes con los comunistas-anárquicos franceses, o cuando menos con los que piensan como *Le Révolté*.

Después... después es de esperar que continúe reinando el mismo acuerdo entre unos y otros.»⁷⁷

Després de la desaparició de «La Justicia Humana» el novembre de 1886, Hugas i Borràs treuen a la llum, el juliol de 1888, un altre òrgan de propaganda anarco-comunista: «Tierra y Libertad». L'aparició d'aquesta publicació estimula encara més la polèmica que es desenvolupava a les pàgines de la premsa. En el seu primer número, a més a més d'anunciar el reconeixement que li ofereix «La Révolte», critica el collectivisme per defensar l'establiment d'un sistema de govern representatiu, que de cap manera no pot ésser considerat anarquista.⁷⁸ El sistema de producció i distribució preconitzat pel collectivisme és contemplat com una còpia del sistema d'explotació actual. Així mateix, culpen els collectivistes del fet que els anarquistes hispànics hagin quedat endarrerits respecte als anarquistes d'altres Estats, que des de ja fa temps han adoptat l'anarco-comunisme.

Els collectivistes d'«El Productor», conscients del seu allunyament del dogma econòmic i amb el desig d'establir una

77. *Id.*, pàg. 363.

78. «Tierra y Libertad», núm. 7, 25-VIII-1888 (Barcelona).

mena d'entesa amb els anarco-comunistes francesos, i per extensió amb els hispànics, no segueixen el joc a «Tierra y Libertad». Lluny d'iniciar un atac a la teoria anarco-comunista, fan una crida a la serenitat i a l'apaivagament de la discussió exageradament apassionada. Així ho expressà:

«Desde que Tierra y Libertad ha aparecido, ni un número hemos leído que no se nos mortificara.

(...) se pretende que los colectivistas españoles somos reaccionarios y autoritarios, llegando a dudar de nuestra buena fe como anarquistas; y con este absurdo criterio y con tan mala prevención contra nosotros no se pierde ocasión para zaherirnos.

(...) si pretendéis que vayamos a la greña, nos resistiremos pero no respondemos que perdamos la paciencia, y contestemos en el mismo terreno. Pero debéis tener en cuenta, que si se dan semejantes espectáculos, seréis vosotros los causantes.

(...) y para que en lo sucesivo os mostréis más razonables, debemos afirmar:

Que somos anarquistas sin distinciones ni peros.

Que no pretendemos imponer a las masas después de la Revolución o durante el período revolucionario, exclusivismo económicos de ningún género: porque siendo o no colectivistas, no pensamos poseer la verdad en absoluto y por que precisamente somos anarquistas.

Que aspiramos a la completa inteligencia de todos los anarquistas (...).»⁷⁹

Pensem que aquestes manifestacions evidencien el grau de tolerància i d'evolució a què han arribat els homes d'«El Productor», i el seu propòsit de no llançar més llenya al foc de la polèmica.

Malgrat tot, la impotència de la minoria anarco-comunista i la seva marginalitat respecte a les innovacions impulsades des de Barcelona que transformaven la FTRE, provoquen que «Tierra y Libertad» continuï amb la seva crítica ferotge. Davant la postura impertorbable d'«El Productor», i a falta de bons arguments, el periòdic de Gràcia l'acusa d'emprar mots

79. *Declaraciones*, «El Productor», núm. 103, 3-VIII-1888.

de menyspreu, un any abans, contra aquell manifest dels anarco-comunistes de Madrid.⁸⁰ D'altra banda, els esforços de la publicació comunista se centren a evidenciar el suport i el reconeixement que reben de la premsa anarquista estrangera. En aquest sentit, formulen aquests interrogants:

«(...) ¿por qué la prensa extranjera se ha inclinado por la información facilitada por Tierra y Libertad con tan sólo 6 números publicados?»

¿Por qué la prensa extranjera ha demostrado sus recelos por la información de los antiguos periódicos anarquistas?»⁸¹

El setembre de 1888, en una contestació dirigida a «A Revoluçao Social», publicació anarco-comunista de Porto (Portugal), observem com les manifestacions d'«El Productor» ja no poden ésser més cordials i amistoses:

«(...) ningún horror nos causa el comunismo; al contrario le juzgamos casi gemelo al colectivismo; mucho más si se considera que ambos sistemas económicos caben perfectamente en una sociedad anarquista; y más todavía si se juzga como nosotros juzgamos, que ni en el colectivismo ni el comunismo son sistemas sociales bien determinados.»⁸²

L'allunyament de la defensa del dogma econòmic fa possible que els collectivistes maniobrin més lliurement dins la polèmica. Però els anarco-comunistes, recolzats en l'expansió de la idea dins del moviment anarquista internacional i en un cert desenvolupament dels nuclis hispànics, manifesten una postura intolerant, una intolerància que uns anys abans havia caracteritzat la FTRE. En aquest sentit, veiem com, davant l'afirmació d'«El Productor» que contempla que la societat de l'esdevenidor no serà ni collectivista ni comunista, sinó allò que el conjunt de la societat desitgi, «Tierra y Libertad» de-

80. «Tierra y Libertad», núm. 7, 25-VIII-1888 (Barcelona).

81. «Tierra y Libertad», núm. 7.

82. *A Revoluçao Social*, «El Productor», núm. 111, 28-IX-1888.

clararà que «la sociedad del porvenir o será comunista o no será anarquista».⁸³

4.2.3. Cap a l'harmonització d'ambdues ideologies

No podem conèixer les característiques de la discussió verbal que possiblement es desenvolupa paral·lelament a l'escripta. Però, centrant-nos en la polèmica que conté les pàgines de la premsa anarquista, pensem que, malgrat l'estil de «Tierra y Libertad», la controvèrsia es duia a terme sense massa tensions. «Tierra y Libertad» remetrà el seu primer número a «El Productor», el qual li tornarà un «cariñoso saludo».⁸⁴ Quan «El Productor» es dirigeix a «La Révolte» utilitza mots cordials com ara «a nuestros amigos» o «nuestro apreciable colega». Per la seva banda, «La Révolte» s'adreça als collectivistes amb «nuestros buenos amigos españoles».

Malgrat aquestes fórmules de cortesia, calia alguna cosa més per apaivagar la disputa ideològica: d'una banda, la postura dialògica adoptada pels collectivistes de Barcelona; de l'altra, la premsa anarco-comunista estrangera farà una crida a la reconciliació.

«Tierra y Libertad» tradueix un article de «Le Ça Ira» en què es demana que cada fracció condueixi la polèmica a l'exposició dels principis anarquistes de la seva respectiva ideologia, sense oblidar el seu enemic comú: la burgesia i l'Estat.⁸⁵

Els homes d'«El Productor» també estan d'acord amb les recomanacions de «Le Ça Ira», però principalment la seva resposta conté una crítica profunda i reflexionada dels principals defectes que han afectat la FTRE. En els seus mots sincers observem com l'evolució d'aquests collectivistes els ha allunyat d'aquella FTRE intransigent, autoritària i centralista. A l'article titulat *A Le Ça Ira* es censura l'actuació d'aquella Comissió Federal que l'any 1883 havia anatematitzat «La Mano

83. «Tierra y Libertad», núm. 19, 6-X-1888.

84. «El Productor», núm. 69, 2-XII-1887.

85. «Tierra y Libertad», núm. 7 (Barcelona).

Negra». Opinien, pensem que amb raó, que la decadència de la FTRE no es va provocar per la divisió originada a partir de l'afer de «La Mano Negra», sinó pels efectes de la repressió estatal. Així mateix, per primera vegada es reconeix un cert arrelament de l'anarco-comunisme. Aquestes manifestacions d'«El Productor» ofereixen una mà oberta als comunistes, i no són gens alienes a les innovacions impulsades des de Catalunya, que han anat transformant la FTRE:

«Se nos hacía la guerra por nuestro exclusivismo económico, y hemos pospuesto el colectivismo, concediéndole lugar secundario, para que la Anarquía por sí sola fuese nuestra bandera revolucionaria. Se nos atacaba por nuestro sistema societario, que calificaban de autoritario, y hemos adoptado y adoptaremos, el que concibamos más en armonía con nuestros principios.

No dejamos por esto de ser colectivistas, no como lo entienden en otras regiones, sino como lo entendemos nosotros; y con el convencimiento de que no podemos sistematizar o dogmatizar un orden económico completo y cierto (...) no podemos imponer a la futura sociedad este sistema ni ningún otro (...) porque sabemos no se ha dicho la última palabra en sistemas económicos-sociales (...).»

«El Productor», des de mitjan 1887, ja ha anat preparant un clima que possibiliti l'harmonització, amb articles com ara: *Necesidad de una inteligencia* (núm. 49, 8-VII-1887) o *Entre anarquistas* (núm. 95, 8-VI-1888), o amb les mateixes publicacions dels extractes de les conferències d'«Estudios Sociales». En tots els casos s'insisteix en els mateixos punts: l'allunyament de l'exclusivisme de la doctrina econòmica i la necessitat d'una entesa entre collectivistes i comunistes, a partir dels principis anarquistes en què convergeixen ambdues ideologies.

En una carta enviada pel grup anarco-comunista de Barcelona, publicada per «El Productor» el setembre de 1887, observem també una voluntat clara d'apaivagar la polèmica per part d'alguns nuclis anarco-comunistes:

86. «El Productor», núm. 108, 7-IX-1888.

«Necesario se hace para poder llegar en breve plazo a esa inteligencia tan deseada, que los periódicos y folletos ya se llamen colectivistas, ya sean comunistas, dediquen su mayor actividad a la propaganda real y verdadera del principio revolucionario, sin tanta palabra de adorno (...) dejar a cada uno de por sí la libre iniciativa, para que ésta pueda dar más luz a la gran causa que defendemos, sin que haya ley ni estatutos que determinen el modo de ser de cada uno, ¿qué ley ni qué reglamento puede determinar el temperamento de cada uno en la acción revolucionaria?»¹⁷

En els primers números de «Tierra y Libertad» observem com adopta una postura ambigua. D'una banda, critica el col·lectivisme i els seus partidaris; sembla com si, aprofitant que ja tornen a tenir una publicació pròpia en la qual manifestar-se, hagin de recuperar el temps perdut, alhora que, potser, pretenen arribar a l'entesa des d'una situació de força. D'una altra banda, manifesten confiar en els esforços d'«El Productor» per arribar a una harmonia. Així mateix, declaren que no són enemics sistemàtics dels col·lectivistes i que no els tracten de reaccionaris. Finalment, «Tierra y Libertad» expressa el seu desig de mantenir l'amistat entre uns i altres, malgrat les diferències i les discrepàncies.¹⁸

Totes aquestes manifestacions, tant dels col·lectivistes com dels comunistes, són símptomes que evidencien una evolució que podia possibilitar la convivència entre dos bàndols que fins aleshores es donaven l'esquena i dividien el moviment anarquista.

17. *Ibid.*, núm. 60, 23-IX-1887.

18. «Tierra y Libertad», núm. 7, 25-VIII-1888 (Barcelona).

5. La fi de la polèmica (1889-1891)

5.1. LA PRAXI DEL MOVIMENT ANARQUISTA CATALÀ

5.1.1. Un nou tipus d'organització

En el capítol anterior hem esmentat el procés que condueix a la dissolució de la FTRE en el Congrés de València del 1888, i a la fundació d'una nova organització: l'OARE. Vegem ara com es desenvoluparan les noves estructures organitzatives.

L'intent d'englobar sota les noves sigles les diferents fraccions del moviment anarquista s'evidenciarà en la base 3.ª de l'OARE:

«En consecuencia forman la organización anarquista revolucionaria, todos los individuos, sociedades, grupos, círculos, periódicos, etc... que aceptan la Anarquía, sin distinción de procedimientos revolucionarios, ni de escuelas económicas».¹

Aquest plantejament obert, lliure i, creiem, sincer, si s'hagués dut a terme cinc o sis anys abans, podia haver evitat les divisions i les polèmiques en el si de l'anarquisme. Però, l'any

1. «El Productor», núm. 115, 26-X-1888 (Barcelona).

1888, el recel i el ressentiment dels nuclis anarco-comunistes més actius s'havia enfortit, dificultant així una ràpida adhesió a la nova organització.

Així, doncs, l'OARE no assolirà l'objectiu d'unificar tot el camp anarquista i la seva funció se centrarà a emmarcar el nou esquema organitzatiu amb el qual es desenvoluparà l'activitat dels grups anarco-collectivistes que han impulsat l'evolució, és a dir, els grups catalans.

L'OARE no es reglamentarà amb estatuts, i els seus membres s'organitzen lliurement en petits grups d'afinitat ideològica. S'abandona la vertebració a partir de les seccions d'oficis, i així mateix la tasca sindical que representen. És evident que aquesta nova línia d'organització comporta la reducció de la base obrera que abans s'estructurava sota l'anarquisme, però, d'altra banda, possibilita que els elements anarquistes més conscients puguin dedicar-se a la propagació dels principis revolucionaris. Així ho expressà un grup anarquista de Barcelona:

«Desapareciendo la organización por secciones de oficio, la Anarquía habrá perdido, aparentemente, en hombres, pero no así en calidad de ellos, pues si bien serán más pocos, a lo menos estos pocos serán conscientes, serán verdaderos anarquistas.

Organizados en grupos los anarquistas tendremos más ancho el campo de la propaganda, podremos más bien incluir a las masas de desheredados un espíritu revolucionario contra los tiranos y explotaciones que nos oprimen (...)»²

Al començament del 1889, «El Productor» a l'article que porta el significatiu títol de *Triunfo completo* afirma que, exceptuant tres o quatre col·lectivitats, totes les altres han aprovat els dictàmens del congrés.³ Malgrat aquestes declaracions triomfalistes, hem de tenir en compte la decadència de la FTRE i les poques federacions i seccions que encara agrupava l'any 1888.

2. Id., núm. 126, 11-I-1889.

3. Id., núm. 123, 25-I-1889.

Seguint les directrius de la nova organització, algunes seccions d'oficis de Barcelona es dissoldran. Els seus membres passen a formar part dels diferents grups anarquistes, alhora que s'integren en les àmplies societats de resistència del seu ofici que pertanyen a la «Federación Española de Resistencia al Capital».

Resulta simptomàtic veure com les primeres seccions que anuncien la seva dissolució són les dels oficis en què els elements anarquistes estan més implantats. És el cas de la «Sección Solidaria de Obreros Impresores»⁴ i de la «Sección anarquista de zapateros de la Federación Barcelonesa»⁵.

Durant l'any 1889, a Barcelona i els seus voltants, s'observa una proliferació de petits grups anarquistes, amb noms tan suggeridors com els següents: «Los Parias», «Benavento», «Grupo Avant», «Grupo Parsons» i «Grupo 11 de Noviembre» a Barcelona; «Grupo 18 de Marzo» i «Grupo Reinsdorf» a Sant Martí de Provençals; «Grupo Ling» a Palafrugell; «Grupo El Errante» i «Grupo París» a Sant Feliu de Guíxols; «Grupo El demoleedor» a Gràcia; «Toma de la Bastilla» a Capellades. Aquests grups, que es reunien periòdicament, centraven la seva activitat en la discussió de les idees, l'esforç propagandístic i la participació activa en els esdeveniments que afectaven el moviment anarquista.

El cercle d'«El Productor», anomenat ara grup «Benevento», aviat esdevindrà un dels grups més actius. Com a impulsor i inspirador de l'OARE, el grup «Benevento» s'encarregarà del seu centre de relacions i estadística.⁶

Per donar suport a la nova línia organitzativa, «El Productor» continua publicant articles en els quals es critica l'organització rígida i autoritària de la dissolta FTRE. Amb el títol d'*El libre pacto* es manifesta:

«La formación de este sistema, este convenio seguramente se realizó, más ó menos por la voluntad de todas las enti-

4. Id., núm. 128.

5. Id., núm. 129, 1-II-1889.

6. M. NEITLAU, *La anarquía*, pàg. 157.

dades y en completa libertad y igualdad de condiciones; pero cuando una comarcal disienta de las bases generales no se la reconocía; cuando una localidad se hallaba en desacuerdo se la aislaba y expulsaba; y así la sección con la federación local y el individuo con la sección.

(...) todo el encadenamiento del sistema, la opinión de las mayorías, se imponía; y así como era libre el ingreso, no lo era el moverse y producirse como bien le pareciera al individuo y a la corporación.

(...) cierto que habían recursos y apelaciones, pero llegaban tarde o no llegaban las soluciones; y esto lo sabe todo el mundo.

Y por la experiencia, por los hechos, es que el Congreso de Valencia opinó que las agrupaciones espontáneas y simpáticas, sin modelo estatutario ni procedimientos señalados. Organización completamente libre.¹

Però aquesta organització serà fins i tot massa lliure, i l'escapada i el descontrol dels grups que funcionen autònomament s'escapa de la idea dels qui van projectar l'OARE, car desitjaven unes mínimes estructures organitzatives. Així, veiem com l'any 1890 el secretari de la comissió de relacions i estadística reclama el pagament de les quotes, necessàries per a poder finançar les despeses de la seva tasca:

«Ya que a los grupos nos dirigimos, precisa recordarles que si quieren que nuestros trabajos se realicen con prontitud debida, es necesario pónganse al corriente de cuotas todos, pues nos hemos visto forzados a hacer regulares gastos con la compra de libros de administración, impresión y reparto de las Bases del Congreso de Valencia y el programa del grupo de Niza (...) y hay en cambio, regular número de grupos que hallándose atrasados en sus cuotas, y otros, aunque pocos, que ni nos han mandado sus direcciones, ni mantenido relación alguna, privándonos así de poder remitirles las circulares anteriormente citadas y cuanto nos encarguen los grupos de la Organización Anarquista».²

Tot i que a Catalunya hi haurà una certa coordinació entre els grups, arreu de l'Estat l'OARE com a tal no es desen-

1. «El Productor», núm. 131, 15-II-1889.

2. Id., núm. 182, 31-I-1890.

volupà, ja que en les seves pròpies bases hi havia els elements necessaris per a fer-la fracassar com a organització.

L'atomització de petits grups independents proporcionava una organització característica que s'acostava molt a la concepció d'organització lliure dels anarco-comunistes. Pensem, doncs, que en les bases anarquistes possiblement l'agilització de la discussió i l'autonomia dels grups reduïa les distàncies entre collectivistes i comunistes.

5.1.1.1. *L'oposició sevillana*

La principal oposició contra les innovacions que, des de Catalunya, volien transformar la FTRE fou encapçalada per «La Solidaridad», portaveu de la Federació Local sevillana.

«La Solidaridad», redactada per Mella, coincidia amb els collectivistes catalans en la necessitat d'assolir una entesa «entre todas las escuelas que persiguen la emancipación de la clase trabajadora».⁹ Però no creia que el mitjà hagués de passar per una dissolució de la FTRE i la creació d'una nova organització en la qual tots es «confonguessin».

Ja hem dit més amunt que «La Solidaridad» s'oposà a la celebració del «Congreso Amplio» de maig de 1888. La desaprovació d'aquest periòdic es repeteix el mes de setembre, en veure imminent el pas següent:

«Creemos que es necesario un pacto de solidaridad entre todos los organismos de trabajadores, sin que éstos tengan que disolverse ni confundirse en uno solo, y esperamos que aquéllos estudien por sí el asunto y procuren ponerse en común inteligencia para tal objeto.

(...) así podemos muy bien tremolar nuestra bandera colectivista constantemente y constantemente también discutir con nuestros colegas en anarquía, los comunistas y mantener a la vez las mejores relaciones unos y otros y el

9. «La Solidaridad», núm. 3, 2-IX-1888 (Sevilla).

más completo acuerdo para combatir a nuestro eterno enemigo la burguesía.»¹⁰

Un mes després, «La Solidaridad» manifesta la seva disconformitat en la transformació de la FTRE en una organització lliure, genèricament anarquista, que prescindeix d'una solució determinada del problema econòmic.¹¹ Mella, col·lectivista acèrrim, tot i que és tolerant amb el comunisme, censura la fundació de l'OARE, ja que considera que és deixar el col·lectivisme sense una organització que el defensi com a principi fonamental.

Davant l'empenta del col·lectivisme català, al començament del 1889, la Federació Local sevillana afirma que no s'ha tingut en compte la seva opinió en la dissolució de la FTRE. Declara també que no està d'acord amb la llibertat doctrinària de l'OARE. Considerant-se com els autèntics defensors del col·lectivisme, manifesten el seu propòsit de vetllar per la doctrina i les bases de la dissolta FTRE:

«Declara que desde este momento recobra su más completa libertad de acción para sostener desembarazadamente, solo o con cuantos como esta Federación Local piensen las bases fundamentales de la Federación de los Trabajadores de la Región Española y la integridad de los principios de Anarquía, Federación y Colectivismo, sin que esto sea obstáculo a las modificaciones que juzgue convenientes en cuanto a procedimientos y organización, pues que nosotros no tenemos pacto alguno con el error.»¹²

El mes de maig del mateix any, Ricardo Mella se separarà del consell de redacció de «La Solidaridad»,¹³ i és a partir de la seva marxa que la publicació sevillana acusarà els homes d'«El Productor» i Anselmo Lorenzo de pertànyer a la maço-

10. *Ibid.*

11. Vegeu fragments d'un article de «La Solidaridad», a «El Productor», núm. 115, 26-X-1888.

12. Citat a «El Productor», núm. 135, 13-III-1889.

13. Vegeu carta de Ricardo Mella a «El Productor», núm. 149, 21-VI-1889.

neria. «La Solidaridad» vol desprestigiar la transformació del moviment i la dissolució de la FTRE en afirmar que ha estat impulsada per maçons.¹⁴ La relació d'alguns anarquistes destacats de Barcelona amb la maçoneria era real,¹⁵ però pensem que no fou aquesta relació la que influí o determinà els canvis que varen promoure.

Aquest intent, que des de Sevilla pretenia perpetuar la Federació de treballadors anarco-col·lectivistes, sembla, com diu Nettelau, que va «être secondé par Madrid, Malaga et Sans, trois fédérations locales que depuis deux ans n'avaient pas donné signe de vie à la Commission fédérale».¹⁶ Malgrat tot, els propòsits dels col·lectivistes conservadors no van prosperar.

Observem com en la carta que la «Sección Varía de Sevilla» dirigeix a tots els anarco-col·lectivistes es proposa la consolidació pràctica de tots els col·lectivistes. Lluny de les crítiques desprestigiadores de «La Solidaridad», la «Sección Varía» s'adreça amistosament al cercle d'«El Productor», en un intent d'establir un tracte cordial, alhora que continua criticant als anarco-comunistes:

«Deseamos de todos los que estén conformes con las aspiraciones que se deducen de los radicales y revolucionarios ideales de Anarquía, Federación y Colectivismo, mantener en primer término estrechas relaciones de compañerismo y solidaridad; en segundo lugar procurar hallar el medio eficaz y práctico de consolidar esas relaciones por el pacto colectivo (...).

Y nos dirigimos especialmente a vosotros que no admitís dogma ni límites al humano progreso, a excepción de individualistas y autoritarios, ni comunistas-anárquicos, que atrofiadas sus inteligencias con los errores de los sistemas económicos, políticos y sociales, se hallan imposibilitados de ayudarnos en esta empresa».¹⁷

14. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 565.

15. E. OLIVÉ, *El moviment anarquista*, pàgs. 141-156.

16. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 592.

17. «El Productor», núm. 210; 2-X-1890.

Amb aquestes breus referències no hem pretès endinsar-nos en l'estudi de la postura dels collectivistes andalusos; no-més ens proposem deixar constància d'una oposició, que es va intentar vertebrar des de Sevilla, a l'evolució dels collectivistes catalans.

Entenem que les diferències entre uns i altres poden ser conseqüència de diversos factors. En primer lloc, la propaganda i la discussió que van possibilitar la dissolució de la FTRE i l'allunyament del collectivisme ortodox no van tenir gaire ressò fora de Catalunya. D'altra banda, la polèmica entre comunistes i collectivistes que a Catalunya s'endegava a les pàgines de la premsa tenia unes característiques ben distintes de la dinàmica d'expulsions, violència i repressió d'Andalusia. També creiem que els anarquistes catalans pensaven conscienciar, des de fora, les societats obreres tradicionalment irrelades, mentre que a Andalusia s'havia de veure molt difícil aquesta influència si no existia una organització anarquista que acollís les disperses bases obreres i camperoles.

Així, doncs, pensem que els collectivistes de Sevilla devien contemplar les decisions del Congrés de València com una mena d'imposició que dificultava el seu sistema organitzatiu i la seva estratègia.

5.1.2. Aplicació de la nova tàctica

L'adopció de les noves estructures organitzatives possibilitava una tàctica diferent. Tot i que els collectivistes catalans havien separat l'organització sindical de l'organització exclusivament anarquista, tota la seva estratègia continua recolzant-se en el moviment obrer. En aquests anys, la tàctica dels grups anarquistes catalans se centrarà a potenciar les grans vagues generals, aprofitant el descontentament obrer. Al mateix temps, s'intentarà desviar el moviment vaguístic cap a objectius més revolucionaris mitjançant un gran esforç propagandístic.

5.1.2.1. *Les vagues generals*

Ja hem vist en el capítol anterior com els collectivistes reconeixen el fracàs de les vagues «científiques» i reformistes davant la nova conjuntura econòmica que els afecta negativament, i així mateix la contemplació de la vaga general.

Però no serà fins als inicis del 1890 que creuran en la factibilitat d'una vaga general que els podria obrir les portes de la revolució social. Coincidint amb «La Révolte», l'article d'«El Productor» titulat *Las huelgas* ho manifesta així:

«El actual sistema industrial está organizado de tal manera, que el paro general de algunos oficios que dan vida a una industria puede paralizar toda una sociedad basada en la explotación: el paro de los demás oficios tendrá que coincidir con el de algunas industrias primordiales, y la huelga general, como dice muy bien nuestro colega de *La Révolte*, será la Revolución económica, la Revolución colocada en su verdadero terreno».¹⁸

Els collectivistes catalans, que durant molts anys s'havien vist aïllats del moviment anarquista internacional, contemplen ara amb entusiasme el seu esforç per potenciar a Catalunya la vaga general universal que reivindica les vuit hores de treball. Des del 1886 ja s'havia fomentat la reivindicació de les vuit hores, però el dia 1 de maig de 1890 es presentava com un esdeveniment internacional:

«Parece que Alemania, Inglaterra, Suiza, Francia, Bélgica, Austria, Holanda, los Estados Unidos y en otras naciones se trabaja de firme para la jornada de ocho horas.

Es ésta una idea que madura ya en muchas partes.

Quién sabe si por este medio se planteará de una vez la resolución del problema social».¹⁹

A mesura que s'acosta la data, les pàgines d'«El Productor» expressen una agitació que va en augment. La publicació de

18. Id., núm. 180, 17-I-1890.

19. Id., núm. 185, 21-II-1890.

tartes que criden a la participació dels miners, dels sabaters,²⁰ dels obrers de Sabadell, dels obrers de la construcció,²¹ etc. va multiplicant-se. L'ambient que es viu cinc dies abans queda reflectit d'aquesta manera:

«Hánse ya constituido las comisiones respectivas de las ocho horas en Sabadell, Tarrasa, Alcoy, Antequera, Sangervasio, Sanmartín de Provensals, y Barcelona, y celebrado reuniones entusiastas aprobando la huelga en Rubí, Granada, Concentayna, Coruña, Vilasar de Dalt, Sans y Valencia. Se trabaja activamente y hay seguridad de que no han de quedarse atrás Reus, Valls, Sevilla, Manlleu, Sallent y otras muchas (...).

En Barcelona las reuniones, más que sucederse unas a otras, podríamos decir que se atropellan, siendo en todas el entusiasmo indescriptible en favor de la huelga».²²

Finalment, la vaga general de l'1 de maig a Barcelona va ésser un fet, i el moviment es perllongà dos dies més. L'assaig d'un atur general que paralizzava la societat burgesa serà gairebé perfecte, exceptuant els tramvies, que continuaven circulant per la ciutat. Palmiro de Lidia (Adrián del Valle), membre del cercle d'«El Productor», evoca el 1927 l'ambient d'aquells dies:

«El tránsito rodado, con excepción de algunos tranvías, estaba paralizado. Talleres y fábricas permanecían sin funcionar. En los barrios extremos pocos transeúntes. En las Ramblas y Paseo de Gracia, numerosos obreros en actitud aparentemente pacífica. La huelga había cogido de sorpresa a las autoridades, que no tardaron en reaccionar ante la inminencia de lo que para ellos representaba un gran peligro. La fuerza pública, policías y guardia civil, hacían ostensible acto de presencia en los lugares céntricos.

Los primeros actos de violencia habían tenido lugar al pretender grupos de huelguistas paralizar la circulación de los tranvías. Intervino la fuerza pública y hubo pedradas, planazos y tiros...

20. Id., núm. 189, 21-III-1890.

21. Id., núm. 194, 18-IV-1890.

22. Id., núm. 196, 25-IV-1890.

La autoridad civil resignó en la militar. Al oscurecer presencié en las desiertas Ramblas el paso de una escolta militar. Por las esquinas iban pegando el bando del capitán general. Menudeaban las patrullas del ejército».²³

Davant la vaga general, la patronal i les autoritats faciliten algunes millores als treballadors dels serveis que més dinamitzen la vida urbana: empleats de tramvies, carreters, treballadors del port, flequers, i alguns importants establiments de tintoreria, del calçat i de la construcció.²⁴

A partir del 5 de maig, el fet d'assolir la jornada de vuit hores per part d'alguns sectors, juntament amb la contundència de l'estat de setge decretat per l'autoritat militar, desga-vellaran la marxa del moviment vaguístic.

Fixant-nos en l'objecte del nostre estudi, només hem apuntat els trets generals de la vaga del primer de maig de 1890, ja que el que ens interessa aquí és assenyalar el relatiu fracàs de la tàctica dels collectivistes catalans.

D'una banda, pensem que, davant la postura poc activa dels socialistes i de Les Tres Classes de Vapor, l'esforç propagandístic portat a terme pels collectivistes és molt important. Però, d'una altra banda, la tasca dels anarquistes no aconseguirà endegar la vaga general segons els seus propòsits, és a dir, el desencadenament de la revolució social. «El Productor», que restarà suspès a causa de l'estat de setge, dos mesos més tard ho manifestà amb els mots següents:

«Desde el día 5, pues, la huelga general por la jornada de ocho horas perdió su carácter general y revolucionario, para concretarse ya a huelgas parciales, como las de cinteros, tintoreros, curtidores, sombrereros, clases de vapor, zapateros, marmolistas, estampados, blanqueadores, molineros y otros, que paulatinamente volvieron al trabajo, ya obteniendo algunas mejoras, ya con las mismas condiciones que antes, aplazando sus reclamaciones para otra oportunidad».²⁵

23. Palmiro de Lima, *Evocando el pasado (1886-1892)*, «La Revista Blanca», 1-IX-1927, pàg. 213.

24. «El Productor», núm. 198, 4-VII-1890.

25. «El Productor», núm. 198, 4-VII-1890.

Malgrat tot, sembla que el protagonisme dels collectivistes arreu de Catalunya possibilitarà l'organització obrera de tendència anarquista en algunes localitats on gairebé no es coneixia, com per exemple Mataró, Valls i Girona.

Hem qualificat com a relatiu el fracàs de la tàctica collectivista en la vaga general, perquè si no serveix com un autèntic mitjà revolucionari, sí que revitalitza el moviment anarquista català mitjançant el protagonisme i l'activitat dels seus homes.

Així, doncs, observem com els mateixos collectivistes d'«El Productor» consideraran els esdeveniments del Primer de Maig com una mena d'assaig que aplanarà el terreny per al dia definitiu en què s'enderrocarà el vell edifici social:

«(...) de tal magnitud es la obra del 1.º de Mayo, que no puede considerarse más que como prólogo de sucesivos movimientos encaminados a realizar un cambio social por el que quede definitivamente aniquilado el predominio de la clase privilegiada contra la clase trabajadora, estableciéndose una sociedad igualitaria y libre, donde todo monopolio y tiranía sea un imposible».²⁶

Seguint, doncs, amb la mateixa tàctica, Lluanas, en la sessió commemorativa dels màrtirs de Chicago, de l'onze de novembre, considera que aquest acte assenyalava l'inici de la campanya per preparar el proper Primer de Maig, data en la qual, «si el proletariado no puede aún conseguir su emancipación, debe a lo menos alcanzar por su propio esfuerzo la jornada de ocho horas».²⁷

A partir de l'examen dels resultats de la vaga general del 1890, els collectivistes veuen la necessitat de potenciar l'organització de les bases obreres sobre la qual descansa tota la seva estratègia. Aquesta funció, la intentarà complir el «Pacto de Unión de las Sociedades de Resistencia del Llano de Barcelona», una mena de coordinadora de les diferents societats

26. «El Productor», núm. 207, 11-IX-1890.

27. Id., núm. 218, 20-XI-1890.

de resistència de Barcelona, Sant Gervasi, Sant Martí de Provençals, Sants, Sarrià, Gràcia i Vilassar de Dalt.²⁸ Serà aquest organisme el que convocarà la celebració d'un congrés obrer ample per a tractar de la conveniència o no que tots els oficis exigeixin la jornada de vuit hores en el proper Primer de Maig.

A més a més del gran esforç propagandístic de l'any anterior, cal potenciar l'organització i la coordinació de les societats obreres; així ho expressa «El Productor» en el seu article titulat *Lección aprovechada*:

«Los acontecimientos del pasado Mayo enseñaron a los trabajadores defectos capitales para sacar buen provecho de sus movimientos. Una serie de artículos publicados en EL PRODUCTOR (...) pusieron de relieve estos defectos y la manera de corregirlos: estudio que no ha resultado infructuoso.

Pruébalo entre otras cosas, el Pacto de Unión y Solidaridad de las colectividades obreras del llano de Barcelona; la organización comarcal de la albañilería y de otras artes, la constante propaganda y agitación, y, por último la celebración de un Congreso Amplio de las sociedades de resistencia de toda la región española (...).»²⁹

El Congrés Ampli se celebrà a Madrid a la darrereria de març de 1891, amb l'assistència de 135 delegats de societats obreres, de les quals 122 acordaran l'adhesió a la vaga general. Pensem que la convocatòria d'aquest congrés per les societats de resistència catalanes obeeix a l'intent d'estendre la vaga general fora de Catalunya. Davant la inoperància de la «Federació Española de Resistencia al Capital» a nivell estatal, el manifest del congrés, tenint en compte la manca de temps per a establir una organització ferma, aconsella «a todas las sociedades y secciones a que prestéis vuestra adhesión y concurso al ya establecido Pacto de Unión y Solidaridad de las sociedades de resistencia de Barcelona y su llano».³⁰

28. Id., núm. 193, 4-VIII-1890.

29. «El Productor», núm. 234, 5-III-1891.

30. Id., núm. 238, 2-IV-1891.

La vaga general del 1891 també fracassà, i la repressió de la policia i de l'exèrcit fou encara més contundent. A les pàgines d'«El Productor» es palesa l'empresonament dels acti-
vistes més destacats:

«Las colectividades obreras que suscriben PROTESTAN en nombre del derecho y la justicia de las arbitrarias detenciones de los compañeros encerrados en los buques de guerra Pelayo y Reina Regente, como en los calabozos ordinarios, por haberse significado en los meeting y en el movimiento obrero de estos días, así como por ser conocidos por sus teorías emancipadoras, ajustándose a la legalidad vigente y ejerciendo un derecho sancionado por las leyes».³¹

Veiem, doncs, com els col·lectivistes catalans continuen reinducant la legalitat de la seva tàctica. Però la crisi finisecular va agreujant-se cada cop més i les protestes obreres no troben altra resposta que la repressió. En aquest sentit, els col·lectivistes aproven la illegalitat de les accions de les masses obreres:

«La semana transcurrida ha sido pródiga en atropellos autoritarios. Hemos llegado a un punto en que ya no es posible la huelga pacífica, pues se trata a los huelguistas como si fueran empedernidos criminales. El miércoles se encarceló a los albañiles en montón. La Comisión administrativa del Circulo Obrero, ateniéndose estrictamente a lo que determina un artículo de la ley, solicita autorización para abrir nuevamente el Circulo, y por toda contestación se la conduce a la cárcel».³²

La distància que separa la tàctica d'aquests col·lectivistes és enorme respecte a la postura oficial seguida el 1883 amb els treballadors andalusos empresonats per l'afer de «La Mano Negra». L'any 1892 i arran dels esdeveniments insurreccionals de Jerez, la solidaritat amb els represaliats és evident. «El Productor» inicia una subscripció voluntària per ajudar els

31. Id., núm. 244, 7-V-1891.

32. Id., núm. 249, 11-VI-1891.

empresonats, i, comparant-los amb els executats de Chicago, els eleva a la categoria de màrtirs de la classe treballadora.³³

Malgrat els repetits fracassos de les vagues generals, Lluanas continua pensant que són el mitjà més adient per a accelerar el triomf de la revolució social:

«L'esperit de classe en los obrers no está fet del tot, però van fentse que es un gust; precisan grans huelgas pera accelerarlo, porque cada nova tiranía del capital, á cada atropell i brutalitat de la forsa pública que ampara al capitalista, s'aixeca més potent un nou crit».³⁴

Els anarco-comunistes esperen el moment més propici per a actuar³⁵ i aquest ja ha arribat. El fracàs de les vagues generals de 1890-1893, la frustració de molts collectivistes davant la seva tàctica i la repressió de les autoritats, comportaren cada cop més una radicalització de les postures. Com diu Josep Termes, «cada vegada amb més força va anar predominant l'anarco-comunisme desorganitzador, que creia molt poc en les virtuts del sindicalisme i els avantatges de l'acció de masses, i que pretenia una acció espectacular que ferís de mort la societat burgesa».³⁶

5.1.2.2. *La propaganda*

Hem esmentat anteriorment com el nou sistema organitzador facilita l'activitat propagandística, i així ho entén «El Productor»:

«Por la propaganda y trabajo continuo, extender la natural influencia en el seno de las agrupaciones obreras, fomentando el desarrollo de libres sociedades de resistencia (...) y conquistar el cariño que merecen nuestros principios anárquicos por todos los obreros.

33. Id., núm. 284, 4-II-1892.

34. J. LLUNAS, *Qüestions socials*, Barcelona 1892, pàg. 24.

35. «La Revolució Social», núm. 18-LX-1889 (Barcelona).

36. J. TERMES, *Història de Catalunya*, pàg. 266, vol. 3.

Siguiendo esta conducta, o empleando esta táctica revolucionaria, sin mandatos ni autoritarismos de ninguna clase, creemos firmemente que en actos trascendentales como el 1.º de Mayo, habrá la suficiente buena inteligencia para producir el máximo posible de fuerza revolucionaria, apresurando el gran día de la Emancipación Social».³⁷

L'esforç propagandístic desenvolupat per uns anarquistes que creien que aquest era l'únic camí vàlid per a influir en la classe obrera, i la magnitud d'alguns actes, demostren la importància de l'expansió d'una propaganda que esdevindrà una constant en aquests anys. Palmiro de Lidia recorda aquells temps amb els mots següents:

«Los actos de propaganda, de solidaridad, de intensificación del compañerismo, se sucedían sin interrupción. Veladas, conferencias, excursiones campestres, certámenes sociológicos... Fue sin duda un período de constante y fructífera actuación.

Las veladas y conferencias tenían lugar en el Centro de la calle de San Olegario. El local resultaba siempre pequeño para contener la concurrencia, compuesta de elementos conscientes. Los mítines se daban generalmente los domingos por la mañana en el Circo Ecuestre que se levantaba en el centro de la Plaza de Cataluña. Gradas y pista se llenaban completamente de una multitud de obreros ávidos de oír la palabra inflamada de Tarrida, la reposada de Anselmo Lorenzo la vehemente de Torrent Ros, la irónica de Lunas y la razonadora de Esteve».³⁸

Tot i que la propaganda anava dirigida a la massa treballadora, els debats profunds i la literatura anarquista continuaven desenvolupant-se. Una especial transcendència tindrà la celebració del II Certamen Socialista, en homenatge als màrtirs de Chicago, al Palau de Belles Arts de Barcelona, l'onze de novembre de 1889. Varen presentar-s'hi 63 treballs, convocats per a 14 temes, que procedien de localitats catalanes, 1 de Bilbao, 1 de Madrid i 1 de Buenos Aires.³⁹ L'acte de

37. «El Productor», núm. 208, 18-IX-1890 (Barcelona).

38. Palmiro de Lidia, *op. cit.*, pàg. 211.

39. «El Productor», núm. 172, 22-XI-1889.

cloenda va acollir l'assistència de 10.000 persones, segons «El Productor», i que Palmiro de Lidia quantifica en 30.000 assistents.

A més a més de la seva magnitud, el II Certamen Socialista es diferencia del que havia tingut lloc a Reus quatre anys abans per la tolerància del principi econòmic. Lluny de la defensa doctrinària del collectivisme ortodox, el jurat, compost per partidaris del collectivisme, va premiar el treball de dos anarco-comunistes: Teobaldo Nieva i Sergio de Cosmos.⁴⁰ El jurat va manifestar així la seva tolerància:

«Quizás no hayamos estado acertados, pero sí podemos asegurar que todas nuestras luces se han empleado en ello con la estricta imparcialidad y justicia de que somos capaces de sentir y concebir, sin apasionamientos amistosos ni de escuela; que cuando se trabaja por el común bien y en torneos intelectuales ni son ni deben ser razonables exclusivismos de ninguna clase ni individuales caprichos».⁴¹

Les celebracions commemoratives de la Comuna de París, del 1871, esdevindran una de les altres efemèrides internacionals més festejades. Conferències, sopars, vetllades, festes literàries són actes en els quals la propaganda s'agilitarà verbalment.

Com diu Palmiro de Lidia, el grup «Benevento» va ésser «el de las iniciativas más provechosas, su acción influyó no poco en el desarrollo del anarquismo barcelonés».⁴² Els seus membres dinamitzaven i multiplicaven les seves intervencions en tots els actes que se celebraven, tant a Barcelona com als seus voltants.

La profusió de tots aquests actes de propaganda és un element més que ens confirma que el moviment anarquista català no estava en decadència, tot i que es trobava en un període de crisi transformadora.

40. F. URALES, *op. cit.*, pàg. 173.

41. «El Productor», núm. 172, 22-XI-1889.

42. Palmiro de Lidia, *op. cit.*, pàg. 212.

5.2. EL COLLECTIVISME D'AQUESTS ANYS

5.2.1. La postura de Ricardo Mella i Josep Llunas

En el II Certamen Socialista del 1889, el grup «Cosmopolita» de Buenos Aires va proposar el tema: «Bases científicas en que se funda el Colectivismo». Referint-se a aquesta convocatòria, Llunas presentà un assaig que porta el mateix títol i Mella el treball titulat *El Colectivismo, sus fundamentos científicos*.

Amb certes connotacions proudhonlanes, Mella inicia el seu escrit definint el terme possessió. Per a Mella, possessió és «todo acto mediante el cual se entra en el uso de una parte de la riqueza».⁴³ En aquest sentit, la possessió és un principi comú a tots els sistemes econòmics, car fins i tot el comunisme l'exerceix en el precís moment del consum. Pensem que el rerafons de la qüestió, que Mella explica des del seu to didàctic, és reduir les distàncies teòriques que separen les diferents escoles econòmiques anarquistes.

Mella fonamenta la propietat individual en la possessió de tot allò que produeix l'individu, i argumenta que sense el reconeixement d'aquesta propietat privada l'home no pot ésser lliure:

«¿Qué necesita el hombre para ser libre?

Contestaremos resueltamente: el hombre para ser libre necesita de la propiedad.

El hombre libre quiere tener dominio absoluto sobre lo suyo, y este suyo lo considera en el orden moral, en el intelectual y en el físico. Sólo así es verdaderamente libre. Si no puede disponer como guste de sus pensamientos, de sus sentimientos y de sus obras, no puede decirse que sea libre: una fuerza extraña, interponiéndose entre el sujeto y el objeto, anularía la libertad».⁴⁴

43. R. MELLA, *El Colectivismo, sus fundamentos científicos*, pàg. 313.

44. Id., pàg. 315.

Llunas també coincideix a considerar que per a gaudir d'una llibertat plena cal que el productor rebí tot el fruit del seu treball, però recolzarà més la seva argumentació en el principi de justícia:

«Justicia es dar a cada uno lo que le pertenece. Precisa aclarar que lo que pertenece a uno no es lo que la ley le concede, sino lo que por su esfuerzo ha creado.

Para estar basado el Colectivismo en un principio eterno de Justicia, debe pues, dar a cada uno lo que le pertenece, que no puede ser otra cosa que lo que con su esfuerzo ha creado».⁴⁵

Partint d'un ensenyament integral, Llunas opina que tot-hom podrà escollir lliurement el seu treball. L'individu farà el seu treball en el temps, lloc i mode de producció que més li agradi, és a dir, que en el futur l'home assolirà el plaer de treballar. Però serà la propietat individual la que estimularà la persona i, en conseqüència, possibilitarà el progrés de la humanitat:

«Hemos dicho que la lucha por la existencia, aun tal como hoy está consagrada, es fuente de vida y de civilización. Y así es en efecto.

Con la *propiedad individual* del fruto del esfuerzo de cada uno, que consagra el Colectivismo, se mantiene el estímulo, el combate por la vida, la lucha por la existencia, necesario a todas las especies para ir perfeccionándose (...).»⁴⁶

Tant Mella com Llunas responen a una de les principals impugnacions que fa l'anarco-comunisme manifestant que mitjançant el principi de solidaritat es donarà solució al problema dels desvalguts. Així entén Mella la solidaritat:

«¡Qué! ¿Suponéis acaso que abandonamos al desvalido? ¿Suponéis acaso que le reservamos la limosna? La operación de crédito, la garantía recíproca de seguridad, la previsión

45. J. LLUNAS, *Bases científicas en que se funda el colectivismo*, pàg. 330.

46. Id., pàg. 336.

Individual que por la asociación se garante de lo inesperado, no es pura sensiblería, no es caridad, no es limosna; es manifestación de derecho, fruto de la libertad, consagración de la dignidad».⁴⁷

Pel que fa referència al sistema de compensació del treball efectuat, Lluas creu que ha de calcular-se «tomando por base una unidad de esfuerzo todo lo igual posible en cada ramo de producción».⁴⁸ Mentre que Mella deixa el càlcul del producte íntegre del treball a la societat de l'avenir, car opina que la teoria collectivista no entra en detalls, aplicacions i fórmules completes que la llibertat rebutja. Mella no admet ni el dogma collectivista ni el dogma comunista; defensa la llibertat a l'hora d'escollir el sistema:

«La diversidad de trabajos producirá diversidad de soluciones. En tal obra el individuo preferirá el comunismo. En tal otra la distribución equitativa e igualitaria. En la de más allá el reparto proporcional ya exigido por el individuo, ya acordado por la agrupación. Generalmente todo esto lo resolverá el cambio debidamente organizado o el contrato libre en último término».⁴⁹

Com veiem, la tolerància caracteritza la línia evolutiva que separa el I Certamen de Reus del 1885 i el II Certamen de Barcelona del 1889; Mella i Lluas contemplan ara la coexistència d'ambdós sistemes. Pensem que en aquests anys (1885-1889) els defensors del collectivisme han estudiat i conciben millor la teoria anarco-comunista, circumstància que evita molts dels antics recels i confusions. Malgrat tot, ambdós autors continuaran declarant-se collectivistes convençuts.

La tolerància de Lluas no es reserva només a les pàgines escrites, sinó que també la transmet oralment en les seves conferències. Així resumeix «El Productor» una intervenció

47. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 320.

48. J. LLUNAS, *op. cit.*, pàg. 336.

49. R. MELLA, *op. cit.*, pàg. 318.

de Lluanas en un acte celebrat a Granollers el 1889:

«(...) afirmó que sólo con la Anarquía puede la humanidad ser poseedora de la verdadera libertad, y con los principios económicos que sustentan las dos escuelas, colectivista y comunista, tener garantida la existencia».⁵⁰

El volum publicat el 1891 amb el títol *Questions socials* és un recull d'articles de Lluanas apareguts a «La Tramontana», periòdic que ell dirigeix, entre el juny de 1890 i el maig de 1891. En les *Questions socials* es palesa en la postura de Lluanas la consideració de la importància del collectivisme i, sobretot, la valoració del treball que des d'aquesta doctrina es fa:

«(...) los colectivistas anarquistas —(quina escola és no tan sols la de més importància entre'l socialisme espanyol, sinó la que s'obra més pas cada dia per tot arreu determinant notables rectificacions en lo comunisme modern)— proclaman la necessitat de la tassació del treball (...).

(...) determinada la tassació del treball per la UNITAT DE ESFORNS INDIVIDUAL en cada ram de producció (terme medi de producció)».⁵¹

En 1890-1891, Lluanas continua essent un dels principals defensors de l'estímul personal mitjançant la propietat individual, i és en aquesta direcció que critica l'anarco-comunisme:

«Per nosaltres lo Comunisme, modern y científich i tot, adoleix encara dels defectes d'antichs comunismes, no tenint prou en compte l'estat de les passions y la necessitat de la lluita per la existència, si be arraconant-la del círcol viciós en que avuy gira, y's refia encara massa dels impulsos bondadosos del cor per creure poder prescindir del estímul basat en la recompensa material».⁵²

Malgrat les seves manifestacions a favor del collectivisme i les seves crítiques al comunisme, Lluanas considera que amb

50. «El Productor», núm. 138, 5-IV-1889.

51. J. LLUNAS, *Questions socials*, pàg. 45 (1891).

52. Id., pàg. 39.

dues teories no formen cap sistema tancat a les modificacions del progrés, casem que totes dues «acceptan la més completa llibertat individual en lo consum i la producció».⁵³

D'altra banda, la postura de Mella entre 1890 i 1891 se centrà en la rehabilitació de la teoria collectivista. Davant l'aparició de l'anarquisme sense adjectius, que veurem posteriorment, i del dogmatisme dels anarco-comunistes hispànics, Mella manté la defensa del collectivisme. Argumenta que l'acceptació del terme mitjà de l'anarquisme sense adjectius no més dificulta la investigació seriosa de la teoria econòmica de la societat del futur:

«(...) como todos los pretendidos justos medios no resuelven nada ni para nada sirven sino no es para amortiguar la oposición de las ideas, oposición tanto más necesaria cuanto que prescindir de ella vale tanto como renunciar a la investigación y determinación de la verdad».⁵⁴

L'any 1891, Mella no volia renunciar al qualificatiu econòmic, ja que mentre que els collectivistes catalans havien col·locat el sistema econòmic en segon terme, els comunistes continuaven mantenint fermament la seva teoria. Aquestes circumstàncies faran que, a poc a poc, Mella es vagi trobant sol en la seva defensa del collectivisme, situació que radicalitzarà la seva postura. Així ho observem en el seu llibret *Sinopsis social*:

«Si el individualismo ha arrojado al hombre a la rapiña y a la insolidaridad, el comunismo le empuja a la tutela, a la negación de sí propio y le convierte en un simple instrumento de la sociedad o del Estado, dos cosas idénticas con nombre distintos.

¡En nombre de la libertad rechazamos el comunismo!
¡En nombre de la solidaridad rechazamos el individualismo!
Tal es nuestro punto de vista. La libertad y la solida-

53. Id., pág. 38.

54. «El Productor», núm. 217, 13-XI-1890.

ridad bastan para resolver el problema. De aquí la escuela colectivista».⁵⁵

Com veiem, la ploma de Mella es convertirà en l'única oposició seriosa que dintre del bàndol collectivista s'enfrontarà amb la línia més eclèctica dels collectivistes catalans.

5.2.2. «El Productor» i Ferran Tarrida

Els homes d'«El Productor», conductors de l'evolució organitzativa i tàctica del grup collectivista, protagonitzen, en aquests anys, una crida constant a la conciliació de tots els anarquistes. La seva postura oberta respecte a la polèmica collectivisme-comunisme es torna cada cop més evident i se centra principalment en el desig d'apaivagar definitivament la pugna ideològica.

Observem com els articles d'«El Productor» segueixen una estratègia amb una doble vessant: emmarcar la polèmica a nivell internacional i considerar el sistema econòmic com un aspecte secundari.

Vegem, en primer lloc, com «El Productor» no limita la controvèrsia als collectivistes i als comunistes hispànics, sinó que, ultrapassant l'espai estatal, la seva oferta cordial es dirigeix a tots els anarquistes d'arreu del món:

«Anarquistas son los colectivistas españoles. Anarquistas son los comunistas españoles. Anarquistas son los comunistas franceses. Anarquistas son los colectivistas y comunistas italianos (...).

Y anarquistas hay en Suiza y en Bélgica y en Alemania y en América y en otras regiones, con sus concepciones de la sociedad futura, con sus principios económicos, con sus diferenciaciones regionales, conforme el carácter, educación e historia revolucionaria de cada país».⁵⁶

55. R. MELLA, *Sinopsis social*, Sevilla 1891, pàg. 14.

56. «El Productor», núm. 134, I-III-1889.

«El Productor» manté com a premissa que tots són anarquistes i revolucionaris, i també contempla que en el terreny econòmic totes les escoles anarquistes defensen la propietat col·lectiva o comuna de la terra i dels mitjans de producció.

Així, doncs, a partir del reconeixement dels principis bàsics de l'anarquisme, «El Productor» opina que les diferències existents no són cap raó de pes per a fomentar les divisions:

«Y si todo esto es lo esencial, y en todo esto convenimos y admitimos toda suerte de anarquistas, situados ya a prodigiosa altura, ¿sobre qué disintimos, sobre qué discutimos y nos apasionamos y nos dividimos?»

Sencillament per detalls que la ciència aún no ha bien definido.

Unos por el valor íntegro del trabajo, sin haber podido determinar científicamente el modo de hallar este valor. Otros por la producción y el consumo en común (...) sin poder determinar tampoco si puede o no subsistir el abuso y la injusticia.»⁵⁷

Com veiem, l'evolució dels homes d'«El Productor» ha arribat al punt en què afirmen que el sistema econòmic no pot interposar-se entre els anarquistes. Defensen que tothom té dret a tenir les seves conviccions i a propagar-les i estudiar-les i discutir-les, però sense impositcions, car seria il·lògic entre anarquistes.

El maig de 1889, «El Productor» publica l'article titulat *Recapitulación*, que Nettlau atribueix a la ploma d'Antoni Peller. En aquest escrit s'examina amb un to crític les causes que condueixen la FTRE cap a la decadència, i així mateix la dogmatització del col·lectivisme:

«Entregados los colectivistas a la contemplación de ese bello ideal, vivían en una especie de éxtasis beatífico, y se enteraban con resignación de que las secciones y federaciones se disolvían; de que el partido obrero levantaba cabeza movido por la fuerza de voluntad de un despechado; de que con el nombre de comunismo anarquista se formaba

57. *Ibid.*

una agrupación de iluminados que interpretaban, tomando el rábano por las hojas, las producciones científico-revolucionarias de Pedro Kropotkin. Estábamos en la segunda decadencia: desorganizada la Internacional, íbamos a la desorganización de la Federación Española de Trabajadores con peligro de no poder levantar ya la cabeza».⁵⁸

A partir de la presa de consciència de tots aquests problemes a *Recapitulación* s'afirma que ha estat la campanya desenvolupada per «Acracia» i per «El Productor» la que conduirà a l'anàlisi profunda de la FTRE. Així mateix, es manifestà que l'evolució donarà el cop definitiu a totes les reminiscències autoritàries i rígides de la FTRE.

La crítica conscient, realista i demolidora es dirigeix principalment contra l'organització i la tàctica de la FTRE, però no contra la teoria collectivista. En aquest sentit, observem com «El Productor» no abandona el collectivisme per adoptar una nova doctrina, sinó que, deixant de banda les limitacions de qualsevol dogma econòmic, se situarà en un altre esglaió: la defensa dels principis bàsics de l'anarquia:

«Llegados a este punto de nuestro trabajo, muchos lectores, vista nuestra crítica del colectivismo, esperarán de nosotros una nueva profesión de fe. Vana esperanza. Nosotros no creemos, procuramos saber; nos rendimos ante la evidencia, pero dudamos siempre de las hipótesis.

(...) una verdad resulta evidente para nosotros: la Anarquía. El colectivismo y el comunismo son dos escuelas, casi dos sistemas, que pretenden garantizar la práctica de la Anarquía, y en vez de conseguirlo le ponen trabas.

Calificaremos nuestro anarquismo según los datos que evidencia indiscutible manifieste la ciencia, no con los encanijados frutos de una hipótesis.

Ofrecemos en consecuencia, nuestra amistad a cuantos anarquistas se emancipen de pasiones y preocupaciones de secta».⁵⁹

58. Id., núm. 139, 12-IV-1889.

59. Id., núm. 140, 19-IV-1889.

L'allunyament d'aquella fe cega en el collectivisme i de qualsevol sistema econòmic tancat, que protagonitzen els homes d'«El Productor» mitjançant l'autocrítica i la reflexió, són aspectes que Nettlau elogiarà manifestant que aquesta evolució representa «une apogée de la conception anarcho-socialiste à laquelle quelques hommes, au moins en Espagne, étaient arrivés en 1889».⁶⁰

Des de la seva nova postura, genèricament anarquista, el cercle d'«El Productor» pot permetre's la crítica als dogmàtics del comunisme i del collectivisme:

«¿Cuál de las dos hipótesis es la mejor? ¿Lo sabéis, comunistas? Pues probadlo, y no os elevéis a las alturas de la soberbia para excusaros a dar razones, mientras no escaseáis el epíteto de reaccionario al que no se somete a vosotros.

¿Lo sabéis, colectivistas? Pues venga la prueba, y no tengáis la pretensión de dar carácter científico a los extravíos de la imaginación».⁶¹

Seguint l'actitud preconitzada per «El Productor», en el II Certamen Socialista el grup «Benevento» proposa considerar el tema de quina és la teoria revolucionària que més es conforma amb la naturalesa, la ciència i la justícia. Responent a la convocatòria, Tarrida presentà *La Teoría Revolucionaria*. En les primeres línies del seu assaig ja s'observa l'essència del seu pensament:

«Vamos a demostrar que para establecer una teoría revolucionaria que no pugne con la naturaleza, la Ciencia o la Justicia, cuando no contra las tres a la vez, es indispensable deshacerse de todo dogma, sea político, sea social, sea económico o religioso».⁶²

Per a Tarrida, el collectivisme i el comunisme són «buenos y en nada contrarios a la idea anárquica, siempre que no se

60. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 570.

61. «El Productor», núm. 142, 3-V-1889.

62. F. TARRIDA, *La teoría revolucionaria*, pàg. 83 (1889).

impongan en absoluto y sean hijos del contrato libre y revocable entre las entidades que lo practiquen».⁶³ Considera que ambdues ideologies són compatibles amb la ciència i la naturalesa, però no amb la justícia, ja que el comunisme cobreix per igual les necessitats dels drosos i dels treballadors, mentre que el collectivisme privilegia al fort sobre el dèbil.

L'eix central de la teoria de Tarrida és el rebuig del dogma i la imposició, i el sistema que preconitza l'anomenarà «anarquia econòmica» o, com es coneixerà millor, l'«anarquia sin adjetivos»:

«A este sistema, que no preconiza dogma alguno y deja a las entidades en disposición de adoptar en cada momento y en cada caso los principios económicos que más les convezcan y les plazcan, se le puede dar el nombre de anarquía económica. Y éste es también el principio más conforme con la Ciencia, con la Naturaleza y con la Justicia.»⁶⁴

Possiblement la postura individualista de Tarrida, assenyada per Teresa Abelló,⁶⁵ no compartia del tot la confiança que tenien els homes d'«El Productor» en la capacitat revolucionària dels obrers. Però els articles d'«El Productor» anteriors a l'assaig de Tarrida, datat a l'octubre de 1889, demostren que l'actitud eclèctica ja es coneixia a Barcelona des de la darrera del 1888.

Així, doncs, creiem que el pensament de Tarrida no gaudeix de gaire originalitat. Malgrat tot, la definició nominal d'aquesta postura, el ressò del Segon Certamen i la posterior defensa de l'«anarquismo sin adjetivos» el convertiran en el principal apòstol d'aquest nou corrent anarquista.

63. Id., pàg. 87.

64. Id., pàg. 88.

65. T. ABELLÓ, *op. cit.*, pàgs. 200-208.

5.3. LES RELACIONS ENTRE COL·LECTIVISTES I COMUNISTES

5.3.1. La polèmica a Catalunya

En el capítol anterior hem assenyalat que a la darrerïa del 1888 la dinàmica de la controvèrsia a la premsa manifestava alguns símptomes d'abonament. Malgrat tot, l'any 1889, el quinzenal anarco-comunista «Tierra y Libertad» continuava amb l'atac personal contra els homes d'«El Productor».

Paral·lelament a les acusacions que des del bàndol col·lectivista fa «La Solidaridad» de Sevilla, «Tierra y Libertad» també publica les relacions d'alguns anarquistes amb la maçoneria, amb l'únic objectiu de desprestigiar el cercle d'«El Productor» i les noves tesis que defensen. Davant les crítiques, «El Productor» defensa el dret d'ésser maçó i amenacen «Tierra y Libertad» que si continuen amb la seva actitud agressiva només trobaran com a resposta una indiferència total:

«¿Cuándo se ha escrito una sola línea en defensa de la masonería, de que tanto hablan, ni para elogiarla? Si algún compañero es masón, en su perfecto derecho está, como le tiene cualquiera de pertenecer a un monte-pío o hermandad de socorros (...).

Mientras prosigan así los de Tierra y Libertad, aunque con sentimiento por las mismas ideas que dicen sustentar, dejaremos de considerarles compañeros y no emplearemos ya más, digan lo que quieran, una sola palabra para *Tierra y Libertad* y sus redactores.

Seguiremos como hasta aquí, nuestra conducta, considerando a los comunistas y al comunismo como hermanos que luchan por la emancipación social, pero descartaremos al periódico citado».⁶⁶

Ja hem vist com la nova concepció d'«El Productor» situa el comunisme a la mateixa alçada que el col·lectivisme. Així, doncs, observem com les crítiques de «Tierra y Libertad» no

66. «El Productor», núm. 152, 12-VII-1889.

se centren en la discussió de les teories, sinó en els atacs personals.

L'actitud assesegada i raonada d'«El Productor» no cedeix al joc de «Tierra y Libertad», i manifesten, encertadament, que la causa de la divisió ja no són les teories econòmiques:

«(...) lo que divide y separa y enemista es la obcecación, el fanatismo, y más que todo, una mala educación social, que imposibilita la debida tolerancia; y esto no se combate uniendo y sacrificando ideales; sino en el respeto, la tolerancia y elevando el principio de solidaridad para destruir los efectos de la mala educación social presente.»⁶⁷

Malgrat aquestes declaracions d'«El Productor», pensem que no hem de creure que els homes de «Tierra y Libertad» patien un fanatisme cec. Aquest periòdic comunista desapareix el 1889, però l'any següent, Hugas, un dels seus redactors, escriu des de la presó el llibre *Diálogos del calabozo*. Aquesta obra d'Hugas demostra com des de l'òptica comunista també s'acceptava la discussió cordial. La polèmica és presentada genialment com un diàleg respectuós entre un comunista i un collectivista que es troben empresonats. Hugas conclou els seus diàlegs amb un acomiadament en el què ambdós protagonistes convergeixen en un mateix punt: la crida a la revolució social:

¡Y puesto que hoy sólo nos une el grito de ¡Viva la Revolución Social! (...) repitámoslo ambos, aun cuando para mí signifique, á la par que la simple socialización de la riqueza, la *socialización también de las facultades de todos los hombres para producirla.*

Repitamos, pues, con los ecos de la prisión: ¡Viva la Revolución Social! —añadiendo por mi parte: ¡Viva el comunismo-anárquico!»⁶⁸

67. Id., núm. 153, 19-VII-1889.

68. HUGAS, SERRANO, *Diálogos del calabozo*, Barcelona 1890, pàg. 31.

«La Revolución Social» esdevé un altre exemple de com alguns comunistes endeguen la polèmica dins d'un clima amistós. Aquesta publicació anarco-comunista, dirigida per l'italià Fortunato Serrantoni,⁶⁹ només traurà a la llum set números entre el setembre de 1889 i el gener de 1890. «La Revolución Social» es dedicarà a exposar amb claredat les tesis comunistes, sense caure en l'atac personal als collectivistes. Quan desapareix, per manca de mitjans econòmics, «El Productor» li adreçarà un acomiadament afable:

«La Revolución Social desaparece (...). Lo sentimos sinceramente, porque con La Revolución Social hemos perdido un compañero digno, y porque el comunismo-anárquico se hallaba bien representado. Su corta campaña no ha sido empeñada por ningún accidente que la desdorasé; al contrario siempre se ha elevado a la altura de sus ideales y todos los asuntos han sido tratados con juicio y madurez».⁷⁰

Pensem, doncs, que els protagonistes de la controvèrsia no poden ésser classificats en bons i dolents. Hi ha periòdics que s'expressen d'una forma més fanàtica, n'hi ha d'altres que mantenen una postura més cordial. Observem algunes publicacions collectivistes amb una mentalitat tancada com «La Solidaridad» de Sevilla, després d'abandonar-la Mella, i ja hem esmentat l'estil respectuós d'Hugas a *Diálogos del calabozo*. Així, doncs, el grau de la polèmica a la premsa, en aquests anys, augmentarà o minvarà, segons la mentalitat dels redactors i la situació en què es troben, tant si són collectivistes com si són comunistes. Malgrat tot, les publicacions collectivistes es mostraran menys intransigents i més tolerants.

5.3.2. El marc internacional

En el capítol anterior ja hem fet referència al suport de les publicacions anarquistes franceses als periòdics anarco-

69. M. NÉRLAU, *La Première*, pàg. 476.

70. «El Productor», núm. 181, 24-I-1890.

comunistes catalans, i així mateix hem esmentat les crides que des de «La Révolte» i «Le Ça Ira» recomanen la tranquil·litat de la controvèrsia. Vegem ara, des de les pàgines d'«El Productor», com contemplen la polèmica alguns anarco-comunistes estrangers.

Des de la fi de la dècada dels 70, les tesis anarco-comunistes eren les més acceptades i propagades en el moviment anarquista internacional. Aquesta circumstància originarà, a més a més de l'aïllament dels col·lectivistes hispànics, el desconeixement del col·lectivisme en l'àmbit internacional. Sovint, els anarquistes estrangers confondran el col·lectivisme amb el guesdisme francès, és a dir, amb el socialisme autoritari.⁷¹

Serà Kropotkin qui intentarà aclarir la confusió:

«(...) me parece que las discusiones que se suscitan entre los comunistas y los colectivistas españoles, se deben la más de las veces en erróneas interpretaciones (...). Tengo la convicción de que en el fondo somos todos comunistas; pues sé perfectamente que el colectivismo de mis hermanos españoles es muy distinto del que propagan los marxistas franceses —guedistas y otros— con el nombre de colectivismo.»⁷²

Sens dubte, la intervenció d'una figura tan carismàtica com Kropotkin havia de significar molt per als homes d'«El Productor», que s'esforçaven a sortir del seu aïllament internacional.

Però amb qui més s'identificarà «El Productor» serà amb Malatesta i la seva concepció anarquista. Nettelau assenyala que Malatesta opinava que «la espontaneidad creadora, la abundancia y la cooperación armoniosa casi automática»⁷³ comportava la manca d'una base realista a les tesis de Kropotkin. Basant-se en fonaments més reals, Malatesta defensava l'organització, la relació mútua i el pacte.

71. T. AMILÓ, *op. cit.*, pàgs. 46-54.

72. «El Productor», núm. 143, I-V-1889.

73. M. NETTELAU, pròleg a E. MALATESTA, *Socialismo y anarquía*, Madrid 1977, pàg. 14.

L'anarquista italià exposarà els seus plantejaments a l'*Apello* publicat per «El Productor» per l'octubre de 1889 i que signarà un grup anàrco-comunista revolucionari de Niça. L'eix central de l'*Apello* s'evidencia en els mots següents:

«1.º Expropiación forzosa de la riqueza y del poder a la burguesía y al Estado.

2.º Posesión en común de una y otro mediante la asociación y organización libre, con libres pactos para la vida social.

Tales son los principios fundamentales del socialismo lógico y consecuente, y tales son los términos, en los cuales, no conviniendo no podremos considerarnos como compañeros. Fuera de estos extremos, no tendremos razón de dividirnos en pequeñas escuelas por el furor de determinar con exceso las particularidades, variables según el lugar y el tiempo, de la sociedad futura, de la que estamos lejos de prever todos los resortes y posibles combinaciones».⁷⁴

El manifest criticarà els tradicionals defectes del col·lectivisme i del comunisme i proposarà l'alliberament del dogmatisme econòmic mitjançant la convergència de tots els anarquistes sota els principis bàsics de l'anarquia.⁷⁵

Hom observa que les tesis de Malatesta s'acosten molt als punts fonamentals de la postura adoptada per «El Productor», el qual manifesta que després del Congrés de València del 1888 ja no existeixen diferències substancials amb l'*Apello* de Niça.

Nettlau opina que «dominados por el deseo frenético de salvar la autonomía absoluta, o por el hábito de inercia que parece dictar lo fácil (...) los anarquistas recibieron fríamente el proyecto de Malatesta, excepto *El Productor*»,⁷⁶ que qualificarà el manifest de «bello, enérgico, profundo es el documento transcrito».⁷⁷

Ben segur que la similitud que es dona entre la concepció

74. Citat a «El Productor», núm. 164, 2-X-1889.

75. *Ibid.*

76. M. NETTLAU, *op. cit.*, pàg. 15.

77. «El Productor», núm. 164, 2-X-1889.

oberta d'«El Productor» i el manifest de Niça facilitarà la vinguda de Malatesta a Espanya i l'entesa entre l'anarquista italià i els homes del periòdic barceloní, però aquest aspecte ja el tractarem més endavant.

Després de la fracassada conferència cosmopolita del 1885 a Barcelona, comunistes i collectivistes tenen ocasió de tornar a seure plegats. Però, en la conferència anarquista de París de setembre de 1889, la situació és ben diferent. Durant els quatre anys que separen ambdues reunions, els collectivistes catalans han evolucionat fins a abandonar el dogma econòmic. D'altra banda, el fòrum de París és majoritàriament anarco-comunista.

Del bàndol comunista, els grups de Parades, Gràcia, Sevilla, Jerez, Sant Sebastià i Madrid, juntament amb els periòdics de Barcelona «El Destructor» i «La Revolución Social», s'adhereixen a la convocatòria de la conferència i hi envien delegats.⁷⁸

Per la seva banda, el grup «Benevento» rep les cotitzacions de 18 grups catalans i 2 del País Valencià per a cobrir les despeses del delegat que assisteix a la conferència de París,⁷⁹ i aquest delegat no serà altre que Ferran Tarrida.

«El Productor» traduirà de «La Révolte» les notícies de la primera sessió, en la qual va intervenir Tarrida. La seva exposició té l'objectiu de donar a conèixer en l'àmbit internacional l'evolució que han seguit els collectivistes d'ençà de la fundació de la FTRE. Tarrida conclou la seva intervenció amb les bases de l'anarquisme sense qualificatiu econòmic.⁸⁰

Tarrida pretendrà demostrar que els anarquistes que ell representa combreguen amb els mateixos principis que els anarco-comunistes de més enllà dels Pirineus, però les seves declaracions són replicades incisivament pels delegats comunistes espanyols que es consideren els autèntics representants de l'anarco-comunisme a l'Estat espanyol.⁸¹

78. «La Revolución Social», núm. 1, 8-IX-1889 (Barcelona).

79. «El Productor», núm. 158, 23-VIII-1889.

80. Traduït de «La Révolte», a «El Productor», núm. 164, 2-X-1889.

81. «La Revolución Social», núm. 1, 8-IX-1889 (Barcelona).

Sembla que alguns anarquistes estrangers varen presentar solucions conciliatòries per a resoldre la polèmica que dividia als anarquistes hispànics. Així ho veiem en les manifestacions de Merlino:

«Merlino hace un resumen de lo que se ha dicho en la conferencia: Háblase de la repartición colectiva y de la repartición comunista; no es necesario agarrarse a la letra de los principios; pues así puede decirse todos para cada uno como cada uno para todos, el fondo de la cuestión es siempre la solidaridad».⁸²

Malgrat tot, en l'anàlisi posterior d'«El Productor» observem com durant i després de la Conferència Internacional de París l'anarco-comunisme continuarà essent el corrent majoritari en l'escena internacional.

Els homes d'«El Productor», conscients de la utilitat d'una senzilla organització com a mitjà per a facilitar la revolució social, desaproven el concepte d'antiorganització que tenen els anarco-comunistes:

«La manía de la no organización hizo imposible tratar de una organización internacional que tan beneficiosos resultados podría proporcionar a la causa revolucionaria; y es de sentir que así haya sido; pues éste era verdaderamente un punto capital de suma trascendencia».⁸³

5.4. LA FI DE LA POLÈMICA

5.4.1. L'estada de Malatesta a l'Estat espanyol

Després de la freda acollida que, entre els anarco-comunistes europeus, van tenir les tesis manifestades en l'*Apello*, Nettlau opina que Malatesta viatja cap a Catalunya guiat per una

82. «El Productor», núm. 164, 2-X-1889.

83. *Ibid.*

visió optimista dels moviments obrers catalans del Primer de Maig del 1890 i del 1891.⁸⁴

L'anarquista italià arribà a Barcelona el novembre de 1891 i contactà ràpidament amb el cercle d'«El Productor». Creiem que aquesta trobada va ser conseqüència de dos fets importants: «El Productor» fou l'única publicació anarquista que s'identificà amb els plantejaments de l'*Apello*; i també, perquè els homes del periòdic barceloní desenvoluparen una propaganda estimuladora que va destacar significativament en la preparació dels moviments del Primer de Maig.

El mateix mes de novembre, Malatesta i Pere Esteve, director d'«El Productor», iniciaren junts una gira propagandística per terres catalanes que obeïa, com diu Nettelau,⁸⁵ a un propòsit clar: unificar les diferents fraccions anarquistes per poder emprendre una campanya conjunta el Primer de Maig del 1892.

Tot i que Malatesta creia en el comunisme i que Pere Esteve continuava essent col·lectivista, ambdós homes fugien dels exclusivismes sectaris i confiaven en la potencial força revolucionària de la classe obrera. Es així com, colze amb colze, l'un s'expressava com a comunista i l'altre com a col·lectivista, però la conclusió era sempre la mateixa: la convergència de tots els anarquistes en la lluita comuna contra la burgesia opressora.

Començant per Barcelona, on també els acompanyaria Tarrida, Malatesta i Esteve transmeten els seus plantejaments en els mítings celebrats a Vilafranca del Penedès, Mataró, Sabadell, Terrassa, Manresa, Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols, Palamós, la Bisbal, Valls, Reus...⁸⁶

L'oposició a la campanya conjunta de Malatesta i Esteve fou protagonitzada per «El Porvenir Anarquista», una publicació anarco-comunista editada per un grup d'anarquistes

84. M. NETT LAU, *op. cit.*, pàg. 23.

85. *Id.*, pàg. 24.

86. Vegeu «El Productor» dels mesos de novembre i desembre de 1891.

francesos i italians que es refugiaven a Barcelona. Inspirats per Schicchi,⁸⁷ un anarquista italià que lluitava ferotgement contra Malatesta i les seves idees, «El Porvenir Anarquista» apareix quan Malatesta i Esteve inicien les seves conferències. Les pàgines d'aquest periòdic —publicades en castellà, francès i italià— es caracteritzen per un estil exageradament impertinent i provocador. Els seus atacs, més que desprestigiar els col·lectivistes, semblen cercar la radicalització de la seva postura. Vegem una mostra de l'estil d'«El Porvenir Anarquista»:

«El jesuitismo transportado con armas y bagajes en el socialismo anárquico; un pastucho inmundado de incoherencias sin vigor de mistificaciones y de ignorancias; un catecismo de sacristanes idiotas; un cancionero de eunuocos en actividad de servicio. He aquí la verdadera de eso que se llama Colectivismo-Anárquico.»⁸⁸

Amb l'objectiu de desacreditar el viatge de Malatesta, «El Porvenir Anarquista» dirigeix als anarquistes estrangers l'advertència següent:

«Algunos compañeros de otras regiones, y mayormente de la nuestra, ensordecidos por las declamaciones y charlatanerismo de semejantes saltimbanquis, encontrarán exageradas estas recomendaciones. Estamos seguros, sin embargo, que si estuviesen aquí, con nosotros, cambiarían de repente de opinión, como cambian todos los anárquicos que llegan del exterior, que sienten náuseas ante el espectáculo único, más que raro, al que hacen asistir esos bufones hermafroditas, que arrastran en el lodo el más sublime ideal de redención, y que así son ellos anárquicos, como civilizados los hotentotes.»⁸⁹

Sortosament, els col·lectivistes no van caure en el parany del joc brut d'«El Porvenir Anarquista» i pensem que els seus

87. M. NETTLE, *op. cit.*, pàg. 23.

88. «El Porvenir Anarquista», núm. 1, 15-XI-1891 (Barcelona).

89. *Ibid.*

dos únics números, alhora que confirmen una escassa acceptació, no deuriem afectar gairebé gens a la propaganda de Malatesta i Esteve.

Així, doncs, el gener de 1892 els dos propagandistes continuaren el seu viatge per terres de l'Estat espanyol celebrant conferències a Sestao, Ortuella, Madrid i Valladolid. Trobant-se a Salamanca es produïren els fets insurreccionals de Jerez i les autoritats intentaràn detenir-los.⁹⁰ Aquesta situació provocarà la interrupció d'una gira que projectava visitar Andalusia, i Malatesta es veurà obligat a embarcar a Lisboa amb rumb a Londres.

Opinem, com diu Nettelau, que en les conferències de Malatesta «debió nutrir el espíritu de *Fra Contadini* (*Entre campesinos*), del *Apello*, de los artículos y críticas (...) desde 1889 a 1891 y del comunismo libertario».⁹¹ Per tant, l'anarco-comunisme que Malatesta propagava fugia dels exclusivismes i sectarisme d'algunes publicacions comunistes catalanes, alhora que s'allunyava de la idealització de les tesis de Kropotkin. Malatesta difonia unes tesis recolzades en bases reals, sense entrar en detalls de la societat futura, i les seves paraules obrien la mà a tots els collectivistes hispànics.

Es en aquests moments quan podem parlar d'una expansió de l'anarco-comunisme. L'any 1927, Palmiro de Lidia ho recorda així:

«Predominava la tendencia colectivista. Los comunistas eran una escasa minoría y continuaron siéndolo hasta que la llegada de Malatesta en 1891 determinó un cambio ideológico en cuanto a la doctrina económica».⁹²

Abans de la vinguda de Malatesta ja es coneixien algunes de les seves obres, com *Entre campesinos*, que es difondrà a partir del 1888, o l'*Apello* que publicà «El Productor» l'any 1889. Però la seva presència carismàtica esdevindrà fonamen-

90. Vegeu «El Productor» del mes de gener de 1892.

91. M. NETTELAU, *op. cit.*, pàg. 23.

92. Palmiro de LIDIA, *op. cit.*, pàg. 210.

tal per a decantar molts collectivistes i comunistes cap als seus plantejaments, i en conseqüència serà un element més que contribuirà a posar fi a una polèmica que s'havia desenvolupat durant deu anys.

L'evolució ideològica, organitzativa i tàctica dels collectivistes catalans els havia acostat gradualment a les tesis obertes de Malatesta.⁹³ Si ens imaginem Junts Malatesta i Esteve propagant fraternalment les seves idees als obrers i als camperols, veurem la representació escènica del definitiu apaivament de la controvèrsia entre collectivistes i comunistes.

5.4.2. Conseqüències finals

Després d'esmentar que l'estada de Malatesta assenyala la fi de la polèmica tal com l'hem entès fins ara, vegem quins són els resultats.

En primer lloc, el projecte unificador d'«El Productor» fracassarà. Els homes d'aquest periòdic barceloní, que segurament continuaven creient en la idea collectivista, pretenien agermanar collectivistes i comunistes sota la senyera exclusiva de l'anarquia.

Per a Palmiro de Lidia, el plantejament d'«El Productor» se'n va anar en orri per la postura de Mella i per l'exclusivisme dels comunistes hispànics:

«Pero tropezaron con la intransigencia de Mella de abandonar el colectivismo por un lado y, por otro, los comunistas que entienden que la libertad del estómago es la más importante y la garantía de todas las libertades y, no quisieron tampoco abdicar de su comunismo».⁹⁴

Sense treure raó a Palmiro de Lidia, cal assenyalar d'altres causes exògenes al projecte d'«El Productor» i al conflicte

93. Per a l'evolució ideològica de la concepció anarco-comunista de Malatesta, vegeu V. RICILARDS, *Malatesta, vida e ideas*.

94. Palmiro de LIDIA, *Dos palabras*, La Plata 1889, pàg. 59.

ideològic. Pensem que l'inici del període de les grans persecucions policials condueix al moviment anarquista a una dinàmica ben diferent. Ja hem fet referència a la repressió desencadenada en la vaga general del Primer de Maig del 1891. Així mateix, la revolta agrària de Jerez el gener de 1892 tindrà com a resposta de l'Estat les execucions del 10 de febrer, les tortures i l'empresonament.⁹⁵

Aquests esdeveniments provoquen la radicalització de les postures d'alguns grups comunistes partidaris de la línia d'acció directa i individual. L'atemptat de Paulí Pallàs obrirà la dinàmica de repressió-terrorisme-repressió, que ja no s'aturarà fins als inicis del segle xx.

Davant l'enrarament de l'ambient, la precipitació de les accions violentes i la magnitud de la repressió, la major part del moviment anarquista català es transforma en espectador impotent de la seva desgavellada.

La nova situació comporta la fi dels moviments vaguístics del Primer de Maig, és a dir, la impossibilitat d'exercir la tàctica defensada pels anarquistes que conflaven en l'acció col·lectiva de les bases obreres. Els partidaris de l'organització lliure es veuen desbordats per l'acció individualista dels nuclis més radicalitzats.

La premsa anarquista catalana és silenciada i com a conseqüència, com diu Nettlau, «la voz anarquista de Catalunya se vio obstaculizada para hacerse oír del modo tranquilo y reflexivo que lo hacía antes».⁹⁶

L'agreujament de la conjuntura en què vivia el moviment anarquista català origina la desaparició de moltes de les seves figures. Veurem ara què va passar amb els principals protagonistes.

De les *élites* dirigents de la primera generació de la FTRE ja no quedava ningú: F. Tomàs s'inhibeix a partir del 1886; Serrano Oteiza morí el mateix any; Indalecio Cuadrado marxa

95. M. NETTLAU, *La anarquía*, pàg. 156.

96. M. NETTLAU, *Sobre el colectivismo anarquista*, «La Protesta».

a Buenos Aires el 1887; Farga Pellicer mor el 1890;⁹⁷ Lluçà, després de tancar «La Tramontana», es dedica a la premsa esportiva.⁹⁸

Dels artífexs de l'evolució collectivista, els homes de la segona generació, veiem com Pere Esteve emigrà el 1892 a Nova York on escriurà a «El Despertar» de Peterson,⁹⁹ Antoni Pellicer se'n va cap a l'Argentina i Palmiro de Lidia s'instal·larà a Cuba. D'altres, com Tarrida, Joan Montseny, Mella, Teresa Claramunt... es quedaren.

En els primers anys de la dècada del 90 tindrà una bona acollida la tesi de l'«anarquismo sin adjetivos». Alguns anarquistes s'adhereixen al plantejament de l'anarquisme sense qualificació econòmica des de diferents òptiques: els homes d'«El Productor» amb el seu collectivisme antidogmàtic i la tàctica que es recolzava en el moviment obrer; Tarrida amb la seva postura més filosòfica i agnòstica respecte al sistema econòmic; segons Nettlau, el mateix Urales s'autoqualificarà d'«anárquico a secas».¹⁰⁰

Urales, uns quants anys després, és de l'opinió que tots els collectivistes van evolucionar cap al comunisme:

«De los que escribían Acracia y El Productor todos son hoy comunistas, (...) comunistas son también Fernando Tarrida y Anselmo Lorenzo. En cuanto a Mella, ya hemos visto que sus últimos argumentos son netamente comunistas».¹⁰¹

No podem estar d'acord amb la parcialitat de l'anàlisi d'Urales. Pensem que, dins de l'anarquisme sense qualificació econòmica, Pere Esteve i Antoni Pellicer van continuar confiant en el collectivisme. Tarrida es mantindrà en el seu «anarquismo sin adjetivos»; així ho manifestà Palmiro de Lidia l'any 1927:

97. M. NETTLAU, *La Première*, pàg. 557.

98. E. OLIVÉ, *El nacionalisme*, pàg. 17.

99. F. URALES, *op. cit.*, pàg. 187.

100. M. NETTLAU, *La anarquida*, pàg. 158.

101. F. URALES, *op. cit.*, pàg. 187.

«Fernando Tarrida fue de los primeros en abandonar el colectivismo, aunque sin pasarse al comunismo, proclamando el "anarquismo sin adjetivos".¹⁰²

Palmiro de Lidia, sí que es decantà pel comunisme, però recorda la postura que mantenia en aquells anys en els mots següents:

«Para mí lo esencial era la doctrina libertaria del anarquismo (...) lo primordial era la libertad y la igualdad; lo secundario la estructura económica (...). Sigo manteniendo el mismo criterio, pero estimando que el comunismo es la forma más sencilla y la que probablemente prevalecerá en la sociedad libertaria una vez afianzada».¹⁰³

Mella, defensor en solitari del colectivisme, acceptarà finalment la llibertat de principis econòmics. Palmiro de Lidia opina que «el que haya leído su importante libro *Lombroso y los anarquistas*, verá que en él se declara comunista».¹⁰⁴ Però, en aquesta obra de l'any 1896, observem com Mella només accepta «que cada uno haga lo que quiera» i opina que no cal entrar en detalls sobre la producció, la distribució i el consum.¹⁰⁵

És evident que amb aquestes breus referències no pretenem estudiar l'evolució ideològica d'aquests homes; només intentem assenyalar que no es pot concloure que tots es van decantar cap al comunisme.

Malgrat tot, la desaparició de les principals figures collectivistes, l'eclecticisme de l'«anarquía sin adjetivos», l'estada de Malatesta i la repressió estatal provocaran una acceptació més generalitzada de la idea i la praxi anarco-comunista.

Apareixen periòdics comunistes com ara «El Combate», «El Revolucionario» o «La Revancha». Es difondrà la literatura

102. Palmiro de Lidia, *Evocando el pasado*, pàg. 211.

103. Id., pàg. 211.

104. Palmiro de Lidia, *Dos palabras*, pàg. 58.

105. R. MELLA, *Lombroso y los anarquistas*, dins LOMBROSO-MELLA, *Los anarquistas*, pàgs. 117-119.

anarco-comunista, principalment *La conquesta del pan* de Kropotkin. En el III Certamen Socialista Llibertari del 1898 a La Plata tots els treballs són de tendència comunista. Però, la ferotge repressió estatal, definitivament exagerada en el Procés de Montjuïc del 1896, desgavellarà tot el moviment anarquista català, i la contundència dels fets imposarà la minoritària tendència individualista de l'acció directa.

6. Conclusions

A l'hora d'entrar en la valoració general de l'objecte del nostre estudi, cal que ens allunyem d'una visió maniqueïsta. En la divisió esdevinguda en el si de l'anarquisme no hi ha ni bons ni dolents, sinó diferents postures que hem d'entendre en el seu context.

Hem de tenir en compte, en primer lloc, que la polèmica desenvolupada a Catalunya entre collectivistes i comunistes ha estat un conflicte protagonitzat per les *élites* del moviment anarquista, entenent per *élites* tots aquells anarquistes més o menys intel·lectualitzats, que tenen càrrecs de direcció o de representació a qualsevol nivell de l'àmplia escala jeràrquica de l'organització anarquista, o bé que participen i intervenen en els òrgans de propaganda, és a dir, en els periòdics.

La controvèrsia, doncs, només afectarà directament una minoria, tanmateix molt activa i influent, la qual amb les seves disputes arrossega, decep o deixa indiferents les bases obreres i camperoles.

Malgrat totes les tones de paper imprès que contenen les argumentacions a favor o en contra del collectivisme i del comunisme, les diferències teòriques entre ambdós sistemes econòmics, dins de l'anarquisme, són mínimes. No és el principi econòmic en si mateix allò que divideix, sinó la postura que s'adopta a l'hora de defensar-lo. En aquest sentit, la pos-

tura dels col·lectivistes catalans entre el 1881 i el 1891 seguirà el procés d'intransigència-tolerància-harmonització.

Les crides a la reconciliació fetes per les carismàtiques figures de l'anarquisme internacional com ara Kropotkin i Malatesta, la relaxació de l'actitud dels col·lectivistes i dels comunistes i, al cap i a la fi, la manca de més arguments, conduiran a l'apaivagament de la controvèrsia en el seu aspecte idiològic.

Però l'apassionada discussió sobre quin ha d'ésser el sistema econòmic que s'establirà en la societat del futur, només és l'aspecte extern del veritable nucli del conflicte. La dogmatització del comunisme i del col·lectivisme es fonamenta en un sistema que emmarca el camí per arribar a la revolució, i els elements principals d'aquest sistema són el tipus d'organització i de tàctica que configura l'acció dels anarquistes.

En 1881-1882, quan la FTRE assoleix la seva màxima expansió, l'oposició interna del moviment és gairebé insignificant. Però quan la repressió estatal de l'any 1883, arran de l'afer de «La Mano Negra», origina el desgavellament de la FTRE andalusa i la lenta però progressiva desintegració de l'organització, sorgeixen les crítiques.

L'ala radical dels col·lectivistes catalans, representada pel nucli de Gràcia, intenta alliberar a la FTRE de les seves estructures rígides, burocràtiques centralistes. Durant dos anys, des de dins de l'organització, pretenen dur a terme la transformació. Però la impotència per a desenvolupar el seu projecte obliga els radicals a marginar-se de la FTRE.

Aprofitant l'aïllament dels col·lectivistes respecte al moviment anarquista internacional, majoritàriament comunista, els elements més esquerrans de la FTRE, identificant-se amb l'organització lliure i emprant la tàctica de la «propaganda pel fet», es decanten cap al comunisme.

Inspirats per les publicacions franceses, que segueixen la línia més ortodoxa de l'anarco-comunisme, el grup de Gràcia criticarà exaltadament la FTRE, una crítica en la qual es barregen el rebuig del col·lectivisme, la censura del tipus d'orga-

nització i la valoració negativa de la tàctica sindical de la FTRE.

Les connotacions autoritàries que comporta el mot «comunisme», el desconeixement de la teoria anarco-comunista, en definitiva els recels i els malentesos, generen en els col·lectivistes una defensa aferrissada de la seva doctrina.

L'any 1887, els col·lectivistes catalans comencen a reflexionar sobre la ineficàcia de la tradicional FTRE davant l'agreuament de la conjuntura socio-econòmica. Quan promouen la transformació de la decadent FTRE ja és massa tard; els comunistes, antics col·lectivistes, són massa lluny.

El distanciament de la rígida i jerarquitzada organització deixa la doctrina col·lectivista sense un dels seus principals puntals: la projecció de l'organització present en la societat postrevolucionària. En conseqüència, el col·lectivisme perd el principal argument que fonamentava el seu dogmatisme.

És la pròpia reflexió dels col·lectivistes la que condueix a una organització més lliure, a una radicalització de la tàctica i a la col·locació del principi econòmic en segon terme.

La dissolució de la FTRE i l'atomització de petits grups anarquistes situa el moviment dintre d'un cercle viciós. Si amb la FTRE es gaudia d'una àmplia base sindical que absorbia tota l'activitat dels anarquistes, la seva dissolució permet la propagació dels principis revolucionaris sense comptar amb el control de les societats obreres.

Malgrat la desintegració de la FTRE i la pèrdua de les bases obreres, el desenvolupament de la literatura anarquista, els debats profunds, la importància de la premsa i l'expansió de la propaganda demostren la força del moviment anarquista català. Uns homes que constantment reflexionaven i cercaven idees per a adaptar-se a les noves circumstàncies.

L'any 1891, observem com es donen tots els ingredients necessaris per a calmar definitivament la polèmica i establir una entesa entre comunistes i col·lectivistes. Però l'actitud intransigent i repressiva dels governs oligàrquics de l'Espanya de la Restauració frustra la tàctica de les vagues generals de

1890-1893, fet que comportarà una radicalització de les posicions.

Els collectivistes antidogmàtics es retiren de l'escena i el comunisme guanya terreny, però la imposició, per la força dels fets, de la tendència individualista partidària de l'acció directa empeny al moviment anarquista català cap a una dinàmica voraginosa en la qual tots seran les víctimes.

No podem acabar sense manifestar que el present treball no representa un estudi complet de la qüestió, per al qual fóra necessari aprofundir en molts altres aspectes que ultrapassen el nostre objectiu.

Hem tractat el tema de l'organització i de la tàctica només per valorar l'actitud i la concepció de collectivistes i comunistes, però cal que posteriors investigacions analitzin, en contrast amb els fets, aquestes estructures organitzatives i aquestes línies d'acció.

Així mateix, les característiques i la dinàmica dels anarco-comunistes catalans podria ésser un altre tema d'estudi.

La riquesa informativa de la premsa anarquista d'aquests anys, recollida en la bibliografia, la fa imprescindible per a qualsevol investigador que desitgi endinsar-se en la història social de la Catalunya contemporània dels anys 1881-1900 que, dissortadament, encara pateix un important buit historiogràfic.

Bibliografia

ARXIUS I BIBLIOTEQUES

- AHMB Arxiu Històric Municipal de Barcelona.
IISGA Internationaal Instituut voor Sociaes Geschiedenis Amsterdam.
B. Arús Biblioteca Arús de Barcelona.
BC Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

- «ACRACIA» Revista sociològica. 1886-1888. Barcelona. AHMB.
«ASOCIACIÓN, LA» Órgano de la Sociedad Obrera de Tipógrafos de Barcelona. 1883-1889. Barcelona. B. Arús.
«BANDERA SOCIAL» Semanario anárquico-colectivista. 1885-1887. Madrid. IISGA.
«CRÓNICA DE LOS TRABAJADORES» Barcelona. 1882-1884. IISGA.
«DESHEREDADOS, LOS» Órgano de los trabajadores. 1882-1890. Sabadell. IISGA.
«FEDERACIÓN IGUALADINA, LA» Órgano de las sociedades federadas en Igualada. Igualada. 1883-1890. IISGA.
«JUSTICIA HUMANA, LA» Quincenal comunista anárquico. 1886. Barcelona. IISGA.
«PORVENIR ANARQUISTA, EL» Órgano comunista-anárquico. 1891. Barcelona-Gràcia. IISGA.

- «PRODUCTOR. EL» Diario socialista. 1887-1893. Barcelona. B. Arís.
 «REVANCHA, LA» Periódico comunista-anárquico. 1893. Reus. IISGA.
 «REVISTA SOCIAL» Eco del proletariado. 1881-1885. Madrid. IISGA.
 «REVOLUCIÓN SOCIAL, LA» Órgano comunista-anárquico. 1889-1890.
 Barcelona. IISGA.
 «SOLIDARIDAD, LA» Anarquía-federación-colectivismo. 1888-1889. Se-
 villa. IISGA.
 «TIERRA Y LIBERTAD» Quincenario anárquico-comunista. 1888-1889.
 Barcelona. IISGA.

BIBLIOGRAFIA I

- CASCALES MUÑOZ, J.: *El apostolado moderno*, Barcelona s. d. AHMB.
 HUGAS, E. SERRANO, V.: *Diálogos del calabozo*, Barcelona 1890.
 IISGA.
 LEVAL, G.: *Estructura y funcionamiento de la sociedad comunista
 libertaria*, Barcelona 1936. AHMB.
 LIBEA, Palmiro: *Evocando el pasado (1886-1892)*, Bibl. «La Revista
 Blanca», Madrid 1927. IISGA.
 Id.: *Das palabras*, vol. III, Certamen Socialista Libertario, La Pla-
 ta 1898. IISGA.
 LLUNAS, J.: *Bases científicas en que se funda el colectivismo*, vol. II,
 Certamen Socialista, Barcelona 1889. IISGA.
 Id.: *El Colectivismo*, Almanaque para 1883, Biblioteca del Pro-
 letario, Madrid 1882. BC.
 Id.: *Organización y aspiraciones de la Federación de Trabajadores
 de la Región Española*, vol. I, Certamen Socialista, Reus 1885.
 IISGA.
 Id.: *Questions soclals*, Bibl. «La Tramontana», Barcelona 1891. BC.
 Id.: *Los partidos socialistas españoles*, Bibl. «La Tramontana»,
 Barcelona 1892. AHMB.
 MALATESTA, E.: *En el café*, Barcelona s. f. AHMB.
 MELLA, R.: *Diferencias entre el comunismo y el colectivismo*, vol. I,
 Certamen Socialista, Reus 1885. IISGA.
 Id.: *El colectivismo, sus fundamentos científicos*, vol. II, Certamen
 Socialista, Barcelona 1889. IISGA.
 Id.: *La bancarrota de las creencias*, Valencia 1903. IISGA.
 Id.: *Sinopsis social*, Sevilla 1891. IISGA.

- NAQUIT, A.: *La anarquía y el colectivismo*, Valencia s. f. B. Artís.
- NETTLAU, M.: *Algunos documentos sobre los orígenes del anarquismo comunitario*, a «La Protesta», Buenos Aires 1928. IISGA.
- Id.: *El colectivismo anarquista en España*, «La Protesta», Buenos Aires 1927. IISGA.
- NIEVA, T.: *Química de la cuestión social*, Madrid 1886. IISGA.
- PREOBRAYENSKI: *Anarquismo y comunismo*, Barcelona 1932. AHMB.
- URALES, F.: *La evolución de la filosofía en España*, Bibl. «La Revista Blanca», Barcelona 1934. IISGA.
- Id.: *Mi vida*, Bibl. «La Revista Blanca», Barcelona s. f.
- TARRIDA DEL MÁRMOL, F.: *Atéismo, anarquía y colectivismo*, vol. I, Certamen Socialista, Reus 1885. IISGA.
- Id.: *La teoría revolucionaria*, vol. II, Certamen Socialista, Barcelona 1889. IISGA.

BIBLIOGRAFÍA II

- ABELLÓ GUILL, Teresa: *Les relacions internacionals de l'anarquisme català (1881-1914)*, Barcelona 1987.
- ALVAREZ JUNCO, J.: *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*, Madrid 1976.
- ARDIT, BALCELLS, SALIS: *Història dels països catalans. De 1714 a 1975*, Barcelona 1983.
- BALCELLS, Albert: *Cataluña contemporánea*, vol. I, Madrid 1979.
- Id.: *El arraigo del anarquismo en Cataluña. Textos de 1926-1934*, Madrid 1980.
- BAKUNIN, M.: *La libertad*, Barcelona 1980.
- BUENACASA, Manuel: *El movimiento obrero español. 1866-1926*, Madrid 1977.
- BRENAN, Gerald: *El laberinto español*, Barcelona 1977.
- CANO RUIZ, B.: *El pensamiento de Ricardo Mella*, México 1979.
- Id.: *El pensamiento de E. Malatesta*, México 1979.
- CAPPELLETI, A.: *La ideología anarquista*, Barcelona 1985.
- Id.: *La teoría de la propiedad en Proudhon y otros momentos del pensamiento anarquista*, Madrid 1980.
- DÍAZ, Carlos: *Las teorías anarquistas*, Madrid 1977.
- DÍAZ DEL MORAL, J.: *Historia de las agitaciones andaluzas*, Madrid 1969.

- GIRALT, BALCELLS, TERME: *Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. Cronologia 1800-1939*, Barcelona 1978.
- GUERIN, DANIEL: *Ni Déu ni amo, Antologia del anarquisme*, 2 vols., Madrid 1977.
- IZARD, MIGUEL: *Revolució industrial i obrerisme. «Les Tres Classes de Vapor» a Catalunya. (1869-1913)*, Barcelona 1970.
- KAPLAN, TERE: *Orígenes sociales del anarquismo en Andalucía*, Barcelona 1977.
- KROPOTKIN, P.: *El apoyo mutuo. Un factor de evolución*, Madrid 1978.
- Id.: *La Conquista del Pan*, Barcelona 1977.
- Id.: *Obras*, Barcelona 1977.
- LIDA, CLARA E.: *Antecedentes y desarrollo del movimiento obrero español (1835-1888). Textos y documentos*, Madrid 1973.
- Id.: *Anarquismo y revolución en la España del s. XIX*, Madrid 1972.
- Id.: *La Mano Negra. Anarquismo agrario en Andalucía*, Madrid 1972.
- LOMEROSO, C. i MELLA, R.: *Los anarquistas*, Barcelona 1978.
- LORENZO, A.: *El Proletariado militante, origen del sindicalismo*, vols. I i II, Toulouse 1946.
- MALATESTA, ERICO: *Socialismo y Anarquía*, Pròleg de Max Nettlau, Madrid 1977.
- MARTÍ, CASIMIR: *Orígenes del anarquismo en Barcelona*, Barcelona 1959.
- MELLA, RICARDO: *Forjando un mundo libre*, Madrid 1978.
- Id.: *Breves apuntes sobre las pasiones humanas*, Barcelona 1976.
- MORATO, J. J.: *Líderes del movimiento obrero español. 1868-1921*, Madrid 1972.
- NETTLAU, MAX: *La anarquía a través de los tiempos*, Barcelona 1978.
- Id.: *La Première Internationale en Espagne. (1858-1888)*, Amsterdam 1969.
- Id.: *Geschichte der Anarchie*, vol. IV, Vaduz 1981.
- NUÑEZ FLORENCIO, R.: *El terrorismo anarquista. 1888-1909*, Madrid 1983.
- OLIVÉ i SERRET, ENRIC: *El moviment anarquista català i la francmaçonneria a l'últim terç del s. XIX. Anselmo Lorenzo i la lògia Hijos del Trabajo*, «Recerques», núm. 16, pàgs. 141-156.

- Id.: El nacionalisme de Josep Lluïsa i «La Tramuntana», periòdic vermell, «L'Avenç», núm. 94, pàgs. 16-19.
- PROUDHON, P. J.: *El principio federativo*, Madrid 1985.
- Id.: *¿Qué es la propiedad?*, Barcelona 1985.
- RECLUS, Eliseo: *Evolución y revolución*, Barcelona 1979.
- RICHARDS, Vernons: *Malatesta, vida e ideas*, Barcelona 1977.
- TERMES I ARDEVOL, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España: La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona 1977.
- Id.: *El moviment obrer des de la Primera Internacional fins a 1898*, dins *Historia de Catalunya*, vol. 5, Barcelona 1985.
- Id.: *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Barcelona 1976.
- TAVERA, Susanna: *La Prensa anarco-sindicalista (1868-1931)*, «Recerques», núm. 8.
- VICENS VIVES, J.: *Industrials i polític, s. XIX*, Barcelona 1980.
- WOODCOCK, G.: *El anarquismo*, Barcelona 1979.

Índex onomàstic

- ABELLÓ, Teresa, 58, 62, 138
- BAKUNIN, Mikhaïl, 16, 17, 18, 20, 65, 66
- BORRÀS, Martí, 40, 42, 100, 106
- CAFIERO, 67
- CAMPANILLA, Tommaso, 66
- CANIVELL, Eudald, 27, 76
- CANOVAS, Antonio, 12
- CLARAMUNT, Teresa, 151
- COSMOS, Sergio de, 128
- CUADBADO, Indalecio, 45, 49, 80, 150
- ESTEVE, Pere, 76, 82, 83, 91, 127, 146, 147, 148, 149, 151
- FANELLI, Giuseppe, 17
- FARGA PELLICER, Rafael, 12, 13, 76, 151
- FOURIER, Charles, 66
- GAGO, FRANCISCO, 39
- GARCIA VIÑAS, 13
- GOMIS, Celso, 76
- GONZÁLEZ MORAGO, 13
- GUILLAUME, James, 18, 93
- HERIZG, Georges, 55
- HUGAS, Emili, 40, 100, 106, 140, 141
- KROPOTKIN, Pedro, 14, 55, 57, 62, 67, 68, 70, 105, 136, 142, 148, 153, 155
- LIDIA, Palmiro de (Adrián del Valle), 121, 127, 128, 148, 149, 151, 152
- LLUNAS, Josep, 12, 19, 20, 21, 25, 27, 35, 38, 45, 62, 64, 65, 72, 74, 93, 123, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 151
- LORENZO, Anselmo, 13, 76, 77, 79, 85, 93, 117, 151
- MALTESTA, Errico, 14, 57, 67, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 155
- MARX, Karl, 66, 67
- MELLA, Ricardo, 64, 65, 66, 67, 69,

- 71, 72, 73, 74, 76, 84, 85, 95, 96,
116, 117, 129, 130, 131, 133, 134,
141, 149, 151, 152
- MERLINO, 145
- MORE, Thomas, 66
- NETTLAU, Max, 25, 29, 37, 39, 40,
45, 55, 56, 65, 76, 77, 92, 94, 103,
105, 118, 135, 137, 142, 143, 145,
146, 148, 150, 151
- NIEVA, Teobaldo, 76, 101, 102, 103,
128
- OLIVÉ, Elric, 25
- PALLÀS, Paulí, 150
- PAVIA, Manuel, 11
- PEDROTE, Manuel, 38
- PELLICER, Antoni, 12, 76, 80, 135,
151
- PI I MARGALL, Francesc, 65
- PLATÓ, 66
- PROUDHON, Pierre-Joseph, 16, 65,
66
- RECLUS, Eliseo, 67
- RUBIO, Miguel, 37, 38, 39, 62
- SACASTA, Práxedes, 12, 28
- SERRANO, Jesús, 13, 20, 27, 44, 45,
65, 150
- SCHICCHI, 147
- SERRANTONI, Fortunato, 141
- SORIANO, 13
- TARRIDA, Ferran, 65, 69, 76, 127,
134, 137, 138, 144, 151, 152
- TERMES, Josep, 11, 17, 126
- TOMÀS, Francesc, 12, 45, 150
- TORRENT ROS, 127
- URALES, Federico (Joan Mont-
seny), 65, 68, 94, 151

Índex

PRÒLEG, per Enric Olivé Sertet	5
1. INTRODUCCIÓ	9
2. LA «FEDERACIÓN DE TRABAJADORES DE LA REGIÓN ESPAÑOLA» SOTA LA DIRECCIÓ DELS COLLECTIVISTES CATALANS (1881-1883)	11
2.1. <i>Antecedents: La Federació Regional Espanyola</i>	11
2.2. <i>Gènesi i desenvolupament de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola</i>	13
2.3. <i>El regnat del collectivisme ortodox</i>	16
2.3.1. Antecedents ideològics del collectivisme hispànic	16
2.3.2. L'oficialitat del collectivisme de la FTRE	19
2.3.3. Teoria de la doble propietat: col·lectiva i individual	20
2.3.4. L'organització	22
2.3.4.1. El període d'organització burocràtica	22

2.3.4.2.	L'organització de la societat futura	23
2.3.5.	Estratègia i tàctica collectivista	26
2.3.5.1.	Legalisme i rebuig de la violència	26
2.3.5.2.	La FTRE davant les vagues del sindicalisme reformista	30
2.3.5.3.	La propaganda i la instrucció del proletariat	33
2.4.	<i>La dissidència</i>	36
2.4.1.	La dissidència andalusa	36
2.4.2.	La dissidència de Gràcia i els intents de reforma	40
3.	LA DEFENSA DEL COLLECTIVISME (1884-1885)	44
3.1.	<i>Polèmica en el si de la FTRE entre els «aventinos» i els legalistes</i>	44
3.1.1.	La dissolució de la FTRE com a organització legal	44
3.1.2.	El desenvolupament de la polèmica	46
3.1.3.	Els intents de reeixir a la FTRE	53
3.2.	<i>El collectivisme davant del comunisme</i>	55
3.2.1.	Els nuclis anarco-comunistes catalans	55
3.2.2.	El Congrés Cosmopolita del 1885	57
3.2.3.	El manteniment i la defensa de la praxi collectivista	58
3.2.4.	L'anarco-comunisme: un toc d'atenció per al collectivisme hegemònic	61
3.2.5.	Dues doctrines anarquistes oposades	65

3.2.5.1.	Modernitat o anacronisme	65
3.2.5.2.	La diferència essencial: la propietat individual	67
3.2.5.3.	L'organització	72
4.	L'EVOLUCIÓ COLLECTIVISTA: EL CAMÍ DE L'ENTESA (1886-1888)	75
4.1.	<i>El canvi d'orientació dels collectivistes catalans</i>	75
4.1.1.	Les reformes en el terreny pràctic	78
4.1.1.1.	L'organització	78
4.1.1.2.	La tàctica	87
4.1.2.	La ideologia collectivista: evolució cap a un pensament més obert	92
4.2.	<i>La controvèrsia entre collectivistes i comunistes</i>	96
4.2.1.	L'anarco-comunisme: «La Justicia Humana» i «Tierra y Libertad»	96
4.2.2.	La dinàmica de la polèmica a la premsa	101
4.2.3.	Cap a l'harmonització d'ambdues ideologies	109
5.	LA FI DE LA POLÈMICA (1889-1891)	112
5.1.	<i>La praxi del moviment anarquista català</i>	112
5.1.1.	Un nou tipus d'organització	112
5.1.1.1.	L'oposició sevillana	116
5.1.2.	Aplicació de la nova tèctica	119

5.1.2.1.	Les vagues generals	120
5.1.2.2.	La propaganda	126
5.2.	<i>El collectivisme d'aquests anys</i>	129
5.2.1.	La postura de Ricardo Mella i Josep Llunas	129
5.2.2.	«El Productor» i Ferran Tarrida	134
5.3.	<i>Les relacions entre collectivistes i comunistes</i>	139
5.3.1.	La polèmica a Catalunya	139
5.3.2.	El marc internacional	141
5.4.	<i>La fi de la polèmica</i>	145
5.4.1.	L'estada de Malatesta a l'Estat espanyol	145
5.4.2.	Conseqüències finals	149
6.	CONCLUSIONS	154
	BIBLIOGRAFIA	158
	Arxius i biblioteques	158
	Publicacions periòdiques	158
	Bibliografia I	159
	Bibliografia II	160
	INDEX ONOMÀSTIC	163

BIBLIOTECA «SERRA D'OR»

Volums disponibles:

1. RABINDRANATH TAGORE, *Obra selecta*. Exhaustit (reeditat a la col·lecció «Club de Butxaca»).
3. ROMA COMAMALA, *Iniciació a Catalunya*. Segona edició. 1980. 270 pp.
5. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Trenta anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes (1950-1980)*. II. *La literatura (de l'Edat mitjana a la Renaixença)*. 1980. 384 pp.
6. MAURICI SERRAHIMA, *Conelxences*. 1976. 176 pp.
7. MIQUEL ESTRADÉ, *A cop calent*. 1976. 166 pp.
8. MONTSERRAT ROIG, *Retrats paral·lels*, II. 1976. 196 pp.
10. KÄHLIL GIBRAN, *Obra selecta* (El profeta, el foll, El precursor, El caminant). Traducció de Maria de Quadras. Sisena edició. 1982. 144 pp.
11. ANTONI M. BADIA I MARGARIT, *Ciència i passió dins la cultura catalana*. 1977. 154 pp.
12. JOAN LLACUNA, *Obra poètica*. Edició a cura de Bernabé Dalmau. Pròleg de Salvador Espriu. 1977. 116 pp.
13. ROMA COMAMALA, *El Pi de les Tres Branques*. Què són dels Països Catalans? 1977. 240 pp.
14. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. 1978. 288 pp.
15. ROMA COMAMALA, *Variacions sobre mites grecs*, I. Pròleg de Xavier Fàbrega. 1978. 168 pp.
16. ROMA COMAMALA, *Variacions sobre mites grecs*, II. 1978. 190 pp.
17. JOSEP GIFREU - EMILI A. MOLINÉ - ANTONI RIBAS, *Refent el país*. Un any de parlamentarisme a Catalunya. 1978. 124 pp.
18. AURELI M. ESCARRÉ, «*Montserrat és vostre*». Selecció, pròleg i notes a cura de Maur M. Boix. 1978. 144 pp.
19. MONTSERRAT ROIG, *Retrats paral·lels*, III. 1979. 228 pp.
21. ROBERT SALADRIGAS, *Literatura i societat a la Catalunya d'avui*. 1979. 160 pp.
22. JOSEP M. PUIGJANER, *Lletres apassionades a l'hora de l'alba*. 1979. 120 pp.
23. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Els creadors del Montserrat modern*. Cent anys de servei a la cultura catalana. 1979. 288 pp.
24. JOAN COLOMINES, *La poesia, un combat per Catalunya*. 1979. 176 pp.
25. RAMON MORAL, *Diari d'un exiliat*. 1979. 192 pp.
26. JOSEP FAULI, *Converses amb deu líders*. 1880. 136 pp.

27. ROMA COMAMALA, Variacions sobre mites grecs, III. 1980. 200 pp.
28. Antologia de la narrativa catalana dels 70. Selecció i pròleg de Jaume Martí i Olivella, Carme Rey i Grangé i Albert Porqueras-Mayo. 1980. 208 pp.
29. JOSEP BENET, Fets i personatges. 1981. 208 pp.
30. JORDI SANSANEDAS, Un diumenge a Clarena i altres narracions. 1981. 120 pp.
31. ROMA COMAMALA, Teatre. Peces breus, I. Pròleg de Xavier Fàbregas. 1981. 220 pp.
32. ANTONI M. BADIA I MARGARIT, La formació de la llengua catalana. Exhaurit (reeditat a la col·lecció «Club de Butxaca»).
33. JOAN VILLARROYA I FONT, Els bombardeigs de Barcelona durant la guerra civil (1936-1939). 1981. 254 pp.
35. El Dhanmapada. La Sendera de la Perfecció. Traducció de Joaquim Torres. 1982. 72 pp.
36. PERE VERDAGUER, Cartes a la Roser. 1982. 162 pp.
37. ROMA COMAMALA, Teatre. Peces breus, II. 1982. 215 pp.
38. LLUIS DUCH, Míroea Eliade. El retorn d'Ulisses a Ítaca. 1983. 240 pp.
39. JORDI COCA, Ni àngels ni dimonis. 1983. 176 pp.
40. Cançoner popular català, I. Tria, pròleg i notes per Pere Bohigas. 1983. 152 pp.
41. JOSEP M. SOLÉ I SABATÉ - JOAN VILLARROYA I FONT, La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945). 1983. 112 pp.
42. Cançoner popular català, II. Tria, pròleg i notes per Pere Bohigas. 1983. 162 pp.
43. JOAN B. MANYÀ, Les meves confessions. Segona edició augmentada. 1983. 216 pp.
44. LANZA DEL VASTO, Judes. 1984. 160 pp.
45. VALERI SERRA I BOLDÚ, Rondalles populars, I. Exhaurit (reeditat a la col·lecció «Club de Butxaca»).
46. La paraula del Buda. Traducció i notes d'Amadeu Solé-Leris. 1984. 128 pp.
47. VALERI SERRA I BOLDÚ, Rondalles populars, II. 1984. 104 pp.
48. ALBERT MANENT - JOSEP RAVENTOS, L'Església clandestina a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939). 1984. 302 pp.
49. ANTONI COMAS, Mirador. Estudis sobre literatura i història dels Països Catalans. 1985. 262 pp.
50. ROMA COMAMALA, Teatre. Peces breus, III. 1985. 200 pp.
51. VALERI SERRA I BOLDÚ, Rondalles populars, III. 1985. 126 pp.
52. JOAN ROÍS DE CORELLA, Psalteri. 1985. 272 pp.
53. RAMON MASNOU I BOIXEDA, El problema català. Exhaurit (reeditat a la col·lecció «Club de Butxaca»).

54. VALERI SERRA I BOLDÚ, *Rondalles populars, IV*, 1985, 142 pp.
55. PILAR GARCIA I JORDAN, *Els catòlics catalans i la Segona República, 1931-1936*, 1986, 160 pp.
56. VALERI SERRA I BOLDÚ, *El pescador de Barcelona i altres contes*, 1986, 64 pp.
57. ROMÀ COMAMALA, *Variacions sobre mites grecs, IV*, 1986, 140 pp.
58. JACINT VERDAGUER, *Rondalles*, 1988, 120 pp.
59. RAFAEL D'AMAT, BARÓ DE MALDA, *Viatge a Maldà i anada a Montserrat*, Edició a cura de Margarida Aritzeta, 1986, 176 pp.
60. *L'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, 1968-1986*, 1986, 134 pp.
61. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *El desembarcament de Bayo a Mallorca (agost-setembre 1936)*, 1987, 468 pp.
62. VALERI SERRA I BOLDÚ, *Festes i tradicions populars a Catalunya*, 1986, 176 pp.
63. JAUME MEDINA, *Carles Riba i Friedrich Hölderlin*, 1987, 160 pp.
64. HANS CHRISTIAN ANDERSEN, *Contes*, vol. I, 1987, 104 pp.
65. PERE TARRÉS, *El meu diari de guerra*, 1987, 334 pp.
66. *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatges*, 1987, 365 pp.
67. HANS CHRISTIAN ANDERSEN, *Contes*, vol. II, 1987, 104 pp.
68. VALERI SERRA I BOLDÚ, *Folklore de la pagesia*, 1987, 180 pp.
69. MANUEL GIMENO, *Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*, 1987, 178 pp.
70. J. M. SALA VALLDAURA, *L'agulla en el fil (Poesia catalana, 1980-1985)*, 1987, 258 pp.
71. JOINVILLE, *Vida de sant Lluís, rei de França*, introducció, versió i notes per Enric Bagué, 1987, 138 pp.
72. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Vida i miracles del «Conde Rossi»*, 1988, 288 pp.
73. MIQUEL GUINART, *Memòries d'un militant catalanista*, 1988, 224 pp.
74. JOAN POUS - JOSEP M. SOLÉ, *Anarquia i República a la Cerdanya (1936-1939)*, 1988, 202 pp.
75. FRIEDRICH HÖLDERLIN, *Poemes*, Traducció de Josep M. Marià, 1989, 80 pp.
76. ALBERT MANENT - JOAN CREXELL, *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*, 1988, 72 pp.
77. VALERI SERRA I BOLDÚ, *Llibre popular del Rosari*, 1988, 208 pp.
78. JORDI PINELL I PONS, *Laps niger / Cercavila de cap d'any*, 1988, 208 pp.
79. JOAN CREXELL, *El complot de Garraf*.
80. JOSEP M. LLADÓ, *Amadeu Vives (1871-1932)*, 1988, 240 pp.
81. J. V. GAVALDA ROCA, *La tradició avantgardista catalana*, 1988.
82. ROMÀ COMAMALA, *Teatre*, 1988, 348 pp.

83. *Catalunys i la guerra civil*. 1988. 208 pp.
84. ÀNGEL DUARTE I MONTSERRAT, *Pere Corominas: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1898)*. 1988. 184 pp.
85. M. ISABEL PIJOAN, *Espriu en la fi del laberint*. 1989. 232 pp.
86. JOSEP MIRACLE, *Estudis sobre Jacint Verdaguer*. 1989. 204 pp.
87. CONXA RODRÍGUEZ VIVES, *Ramon Cabrera, a l'exili*. 1989. 232 pp.
88. JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Georges Bernanos i la guerra civil*. 1989. 256 pp.

BIBLIOTECA
SERRADOR

Jordi Piqué ens ofereix un suggestiu treball sobre el període més desconegut del moviment obrer del segle XIX i del segle XX a Catalunya: el que se situa entre la legalització de les organitzacions el 1881 i els processos de Montjuïc. Són els anys en què d'una manera més clara l'obrerisme s'enfronta als grans problemes a què haurà de donar resposta: el catalanisme, l'enfortiment del socialisme més o menys marxista o guesdista, i especialment el canvi de les estructures econòmiques, amb incidència directa sobre la població obrera, en el marc d'un estat cada cop més potent.

9 788478 260515

16091